68

UVA.BHSC

A. 68
M. 384

UVA.BHSC

UVA.BHSC

UVA.BHSC

UVA.BHSC

UVA.BHSC

UVA.BHSC

UVA.BHSC

R. 399

330
153 folios

Flavij vegetij renati viri Illustris. Liber de re militari Incipit subdiuisus in libros quatuor Incipiunt Rubrice.

PRimus liber electione edocet iuniorum ex quibus locis uel quales milites eligendi sunt aut quibus armorum exercitijs ibuendi. ¶ Secundus liber ueteris militie continet morem per quem pedestris instrui possit exercitus. ¶ Tertius liber omnia artium genera que terrestri prelio necessaria uidentur exponit. ¶ Quartus liber uniuersas machinas quibus uel oppugnantur ciuitates defenduntur enumerat. Naualis quoque belli precepta subnectit. In omni autem bello non multitudo uirtutis indocta sed ars & exercitium solent prestare uictoriam. // Incipiunt Capitula Primi libri

Romanos omnes gentes sola armorum exercitatione uicisse. Capitulum primum. Ex quibus regionibus tyrones eligendi sunt. ij ¶ Utrum ex agris an ex urbibus utiliores sunt tyrones iij. ¶ Cuius etatis tyrones probandi sunt. iiij. ¶ Qua statura iuniores probandi sunt. v. ¶ Ex uultu & compositione corporis possunt agnosci qui meliores possint esse tyrones. vi. ¶ Cuius artis tyrones uel eligendi aut respuendi

BIBLIOTECA DE SANTA CRUZ DE VALLADOLID

UVA.BHSC

sunt . vii ¶ Qn tyrones signandi sut . viii ¶ Ad gra
du militare & cursum & saltu exercitandos tyrones . ix .
¶ . Ad usum natandi exercendos tyrones . x ¶ . Que
admodum ad scuta uiminea uel ad palos antiqui ex
ercebantur tyrones . xi ¶ . Non cesim ad punctum feri
re docendos tyrones . xii ¶ Armatura docendos tirones
xiii ¶ . Tyrones exercendos ad missilia iacenda . xiiii .
¶ Sagittis diligenter imbuendos tyrones . xv ¶ Ad
iactandum lapides funda uel manu exercendos tyro
nes . xvi ¶ . De exercitatione plumbator. . xvii ¶ Que
admodum ascendendum equos tyrones exercendi sut
xviii ¶ . Ad portandum pondus exercendos tyrones
xix ¶ . Quo armor. genere usi sunt antiqui . xx .
¶ De munitione armor. . xxi ¶ In quibus locis consti
tuenda sunt castra . xxii ¶ Qua spe castra limitan
da sunt . xxiii ¶ Quo genere munienda sunt . xxiiii .
¶ Queadmodum munienda sunt castra cum hostis i
mineat . xxv ¶ Queadmodum exerceant tyrones
xxvi ¶ Quantum spatium ire debeant milites ud
quociens i mense debent exerceri cum educuntur ad
ambulandum . ¶ . De exercitatione rei militaris
romaneq; uirtutis . Incipit prologus primi libri :-

ANtiquis temporibus mos fuit bonarum artiu
studia mandare litteris atq; i libris redacta
offerre principibus quia neq; aliquid recte

UVA.BHSC

inchoatur nisi post deum fuerit Imperator neq: quemq magis decet scire meliora uel plura q principe cuius doctrina omnibus debet prodesse subiectis. Quod octauianum augustum ac bonos deinceps principes libenter habuisse frequentibus declarat exemplis. ¶ Sic regnantium testimoniis creuit eloquentia dum non culpatur audatia. Hac ergo imitatione compulsus dum considero clementiam uestram usibus litterarum magis ignoscere posse q ceteros quamuis inferiorem me antiquis scriptoribus esse sensi. Licet tamen in hoc opusculo nec uerborum concinnitas sit necessaria nec acumen ingenii S; labor diligens ac fidelis ut que apud diuersos ystoricos uel armorum disciplinam docentes dispersa et inuoluta celantur pro utilitate romana proferantur in medium. De delectu igitur atq: exercitatione tyronum per quosdam gradus et titulos antiquam consuetudinem conabor ondere: non quod tibi Imperator inuicte ista uideantur incognita: sed ut ea que sponte pro rei publicae salute dispositionis agnoscas olim romani Imperii custodisse conditores. Et in hoc paruo libello quicquid de maximis rebus sempq: necessariis requirendum credis inuenies. //

Romanos omnes gentes sola armorum exercitatione uicisse. Caplm. Primum

Nulla enim alia re uidemus populum romanorum orbem subegisse terrarum nisi armorum exercitio

UVA.BHSC

disciplina castrorum usuque militie. Quid enim aduersus gallorum multitudinem paucitas romana ualuisset. Quid aduersus germanorum proceritatem breuitas potuisset audere. Hyspanos quidem non tantum numero sed uiribus corporum nostro prestitisse manifestum. Affrorum dolis atque diuitijs semper impares fuimus. Grecorum que artibus prudentiaque nos uinci nemo dubitauit. Sed aduersus hec omnia profuit. Tironem sollerter eligere ius ut ita dixerim armorum docere cotidiano exercitio roborare quecunque euenire in acie atque prelijs possunt omnia in campestri meditatione prenoscere seuere in desides iudicando. ¶ Scientia enim rei bellice dimicandi nutrit audaciam quia nemo facere metuit quod se plene uel bene didicisse confidit: Et enim in certamine bellorum exercitata paucitas ad uictoriam promptior est rudis et indocta multitudo semper ad cedem. //

Ex quibus regionibus tyrones eligendi sunt. Capitulum. ij.

Verum ordo deposcit ut ex quibus prouincijs uel nationibus tyrones eligendi sint. Primum parte tractetur. ¶. Constat quidem in omnibus locis et ignauos et strenuos nasci. Sed tamen et gens gentem precedit in bello et plagas celi ad robur non tantum corporum sed etiam animorum plurimum scire ualet Que loca a doctissimis hominibus comprobata sunt non

omittam. Omnes nationes que uicine sunt soli
nimio calore siccatas amplius quidem sapere
sed minus hre sanguinem dicunt. Ac preterea con
stantiam & fiduciam nō hre quominus pugna
di quia metuunt vulnera qui sanguinem se hre
nouerunt exiguū. Contra septentrionales populi
remoti ab solis ardoribus inconsultiores quidē
sed tn̄ largo sangine redundantes sunt ad bella
prumptissimi. Tyrones igitur de temperatioribꝫ
eligendi sunt plagis quibꝫ & copia sanguis sup
petat ad uulnerū mortisq: contēptum & nō possit
deēe prudentia que & modestiam seruat ī castris
& non parum prodest ī dimicatione consilium

Vtrum ex agris an ex urbibꝫ tyrones ultiores
sunt. Capitulum. iij:

Sequitur de qua pte nūq̄ credo potuisse
dubitari armis rusticam plebem que sub
diuo & in labore nutritur solis paciens ē umbre
negligens balnearū nescia deliciarum ignara
simplicis aī. paruo & sicco contenta cibo durata
ad omnem laborū tollerantiam menbra cui gesta
re ferrum forsan ducere onus ferre consuetudo de
iure ē. Interdum tn̄ nccītas exigit etiam urbanos
ad arma compelli. Qui ubi nomen dederit mili
tie primū laborare decurrere portare pondus sole

UVA.BHSC

aparato [illegible] de guerra

pulueremq: ferre condiscat: parco uictu utantur
& rustico interdum sub papilionibus commorentur
Tunc demum ad usum erudiant armorum & si lon
gior expeditio emergit in angarijs plurimum de
tinendi sunt proculq: habendi a ciuitatis illecebris
ut eo modo & corporibus eorum robur accedat & ani
mus. Nec inficiendum est post urbem conditam ro
manos ex ciuitate perfectos semper ad bellum: sed
tunc nullis delicijs frangebantur / sudorem cursu
& campestri exercitio collectum nandi usu iuuentus
abluebat in tyberim. Idem bellator idem agricola
genus tantum commutabat armorum / quod usq: adeo uerum
est ut aranti quintio cicinnaco dictaturam constet
oblatam. Ex agris ergo supplendum robur precipue
robur uidetur exercitus. Nescio enim quomodo
mortem non minus timet qui minus deliciarum nouit
in uita. Cuius etatis tyrones probandi sunt. Capl. iiij:

Esse quidem si antiqua consuetudo seruan
da est incipiente pubertate ad delectum
cogendum nullus ignorat. Non enim tantum celerius
sed etiam perfectius imbuuntur que discuntur.
Deinde militaris alacritas saltu & cursu antep
tanda est quam corpus etate pigrescat. Velocitas enim
est que percepto exercitio strenuum efficit bellatorem
adolescentes legendi sunt sicut ait salustius: na

UVA.BHSC

si nullus aduentus belli patens erat i castris p la
borem usum militie discebant. Melius enim est
ut exercitatus iuuenis causetur etatem nodum
aduenisse pugnandi q doleat preterisse. hat et
spacium uniuersa discendi neq: eni pua aut leuis
uidetur armorum doctrina siue equitem siue pedi
tem sagittarium uelis imbuere siue scutatum ar
maturę numeris omnesq: gestus docere nec locu
deserat nec ordines turbet ut missile ad destina
tum locum magnis uiribus iaciat ut fossam duce
gaudeat scienter figere nouerit tractare scutum
& obliquis ictibus telo uenientia deflectere pla
gam prudenter & audaciter iferre huic taliter
instructo tyroni pugnare aduersum quoslib;
hostes i acie formido no e sed uoluntas. Qua
statura minores probandi sunt. Caplm.. v:.

Proceritatem tyronum scio quonda ee sp
exactam ita ut inter alacres equites senes
pedes uel certe quinos haberent uel i pmis
legionum cohortibus probarent. Sed tunc erat
amplior multitudo & plures militiam seque
bantur armatam: necdum eni ciuilis pars flo
rentiore abduxerat iuuentutem. Ergo si nccitas
exigit non tam stature couenit ratione habere
q uirium & ipo homero teste non fallit q ydeu

UVA.BHSC

minore quidē corpore sed fortiorem armis fuisse sig
ficat. Ex uultu & positione corporis agnosci ī elige
do qui meliores possunt ēē tyrones. Capl. vi.

urgenter .l. instanter

Sed qui delectum acturus ē uehementer iten
dat ut ex ultu ex oculis ex omī cōformatione
menbrorꝝ eos digat quo implere militiam ualeat.
Bellatorum namq: nō tantum ī hoībꝫ sed etiam in
equis & canibꝫ uirtus multis declaratur indicijs
sicut doctissimorꝝ hoīm disciplina comprehendit.
Qd etiam ī apibus mantuanus auctor dicit. Itaq:
equorꝝ duo sunt genera. hic melior īsignis & ore
& rutilis stanus ac clarius illeq: horridus alter de
sidia latumq: trahens īglorius aluū. Sic ergo ado
lescens marcio operi deputandus uigilantibꝫ oculis
erecta ceruice lato pectore humeris musculosis ua
lentibꝫ digitis longioribꝫ brachijs uentre modico
exilior curibꝫ suris & pedibꝫ non supflua carne
distensis sed neruorꝝ duritia collectis. Cum hec in
tyrone signa deprehenderis proceritatem nō mag
nopere desideres utilius ē enim fortes esse hoīes
q̄ grandes. Cui° artis. tyrones ul' eligendi ul' res

plenis sine magidis

Sequit' ut cui° artis ꝗ puendi sit. Capl. vij
uel eligendi penitus uel respuendi sunt mi
lites īdagemus. Piscatores aucupes dulciarios lin
theones omnesq: qui aliquid tractasse uidebuntur

UVA.BHSC

ad gignasia pertinens longe arbitror pellendos a
castris fabros ferrarios macellarios & ceruorum aprorumque
uenatores conuenit sociare militie. In hoc totius reipublice
salus uertitur ut tyrones non tantum corporibus sed etiam
animis prestantissimi deleguntur: vires regni & ro
mani nominis fundamentum in primo delectus
examinatione consistunt nec leue hoc putet officium
aut passim quibuscumque mandandum quod apud
ueteres inter tam uaria genera uirtutum precipue
constat esse laudatum. Iuuentus enim cui defensio
prouinciarum cui bellorum est comittenda fortuna
& genere si coppia suppetat & moribus debet excellere
honestas enim ydoneum militem reddit. verecun
dia enim dum prohibet fugere facit esse uictorem
Quid enim prodest si exerceatur ignauus si pluribus
stipendijs moretur in castris nunquam exercitus proficit
tempore belli cuius in probandis tyronibus claudica
ret electio & quantum usu experimentisque cogno
uimus hinc tot ubique ab hostibus illate sunt cla
des dum longa pax militem incuriosiore legit dum
inhonestiores quique ciuilia exercent officia dum in
docti possessoribus tyrones per gratiam aut dissimulatio
ne probantium tales sotiantur armis quales domini
habere fastidiunt. A magnis ergo uiris magna diligentia
idoneos eligi conuenit iuniores. Quorum tyrones signandi

UVA.BHSC

sunt. Capitulum viij:—

Sed nón statim punctis signorum scribendus est tyro delectus verum an exercitio ptemptandus & utrum vere tanto operi aptus sit possit agnosci & velocitas in illo requirenda e ut robur & utrum armorum disciplinam addiscere valeat utrum habeat confidentiam militare. ¶ Plerumq: enim quis nõ improbabiles videantur i spe tn experimentis coprobantur idigni. Refutandi sunt ergo minus utiles & i locum eorum strenuissimi subrogandi sunt. In omni enim coflictu nõ tam prodest multitudo q virtus. Signatis itaq: tironibus p cotidiana exercitia armorum e demonstranda doctrina Sed hui' rei usum dissimulatio longe securitatis aboleuit. Que ĩuenies qui docere possit q ipe nõ didicet Epythoma huius operis. Caplm. ix.

De ystoricis uero uel libris nunc antiqua cosuetudo repetenda e. Sed illi res gestas & euentus tm scripsere bellorum ista que nũc querimus tanq nota linquentes Lacedemonij quide & athenienses Alijq: grecorum i libros retulere q plura que attica uocant. Sed nos disciplinam militare populi romani debemus iquirere qui ex puissimus finibo imperium suum pene solis regionibus & mundi ipius fine discendit: hec necitas copulit

UVA.BHSC

6

euolutis auctoribꝰ ea me ī hoc opusculo fidelissime dicere que cato ille censorius de disciplina militari scripsit que cornelius celsus que frontinus dixerunt. que paternus dictatio in libros redegit q augusti traianus adrianiq: cōstitutionibꝰ cauta sꝫ Nichil enī mihi auctoritatis assumo sed horum quos supra retuli que dispersa sunt uelut epithomata conscribo. Ad gradum militarem & cursum & saltum exercendos tyrones. Capitulum. x

breuiarium

Primis ergo meditationū auspicijs tyrones militarem edocendi sunt gradum. ¶ Nihil enim magis ī itinere uel ī acie custodiendum ē q̄ ut omnes milites incedendi ordinem seruent que aliter non pōt fieri nisi assiduo exercitio ambulare celeriter & equaliter discant. ¶ Periculū enim semper ab hostibꝰ grauissimū sustinet diuisus & inordinatus exercitus. Militari ergo gradu xxm passuum v horis duntaxat estiuis conficienda sunt pleno autem gradu qui citatior ē totidem horis uiginti quattuor milia pagenda sut quicqd adicieris iam cursus ē cuiꝰ spacium nō pōt diffiniri. ¶ Sed & cursu precipue assuefaciendi sunt iuniores ut maiori impetu in hostem pcurrat ut loca oportuna celeriter cum usus aduenerit occupent uel aduersarijs idem facere uolentibꝰ preocupet

UVA.BHSC

ut ad explorandum celeriter pgant & alacrius rede
ant ut fugientium facilius terga comprehendant
Ad saltum etiam quo uel fosse transiliunt᷑ uel
impediens aliqua altitudo superatur exercendus
ē miles ut cu huiōi difficultates euenerunt pos
sint sine labore transire. Preterea i ipo con
flictu aut dimicatione teloꝝ bellatoꝝ concursu
saltuq: aduersarij uenientis pstringit oculos, me
teq: deterret priusq: plagam infligit q̃ ille ad ca
uendum uel restituendum se preparet. De ex
ercitio pompeij magni salustius comemorat cum
alacribus saltu cum uelocibꝫ cursu cum ualidis
recte certabat. Neq: enim ille ptr potuisset
ee certamie nisi & se & suos milites frequētibꝫ
exercitijs preparasset ad prelia. Ad usum natan
di exercendos tyrones. Captm. xi:

Natandi usum estiuis temporibꝫ uel men
sibꝫ omnis equaliter debet tyro codiscere
No enim semper pontibꝫ flumina transeuntur
sed & cedens & insequens natare cogit᷑ frequēter
exercitus Sepe repentinis ymbribus uel niuibus
solent & undare torrentes & ignorantia no solu
ab hoste sed etiam abipis aquis discrime icurrit
Ideoq: romani ueteres quos tot bella & cotinuata
pericula ad omne rei militaris erudiuerant arte

UVA.BHSC

campum marcium uicinum tiberi elegerunt ī quo
rursus natandi labore deponeret. ¶ Non solum
autem pedites sed equites ipos q; equos uel lixas
quos guliarios uocant ad natandum exercere per
comodum ē ne quid īpitis cum nēcitas īcumbet
eueniat. Quemadmodum ad scuta uiminea ut
ad palos antiqui exercebant tyrones. Captm. xv.

Antiqui sicut īuenitur ī libris hoc genere
exercuerunt tyrones de uimine in modū
cratium contrti data scuta texebant. ita ut du
plum pondus crates hrēt q̄ scutum publicum
hrē consueuerit. Indeq; clauas ligneas duplicis
eque ponderis pro gladijs tyronibꝰ dabant. eoq;
modo non tm̄ mane sed etiam post meridiem ex
ercebantur ad palos. ¶ Palorꝝ enim usus nō solū
militibꝰ sed etiam gladiatoribus plurimum pro
dest. ¶ Nec numq̄ aut arena aut campus īuictū
armis uirum probauit nisi qui diligenter exercita
tus docebatur ad palum. A singulis autē tyronibꝰ
singuli pali defigebantur in terra ita ut nutari nō
possent & sex pedibꝰ emineret. Contra illum palū
idest contra illum aduersarium tyro cum crate il
la & claua uelut cum gladio se exercebat & scuto
& nunc quasi caput aut faciem peteret nūc a lateri
bus minaretur interdum contenderet polipete

Polypoetes, Perithoi et Hippodamies filius

UVA.BHSC

uccido, is, sig. herir,
nsulto saltar para
acer mal, insilio
altar afuera.

& cura succideret recederet isultaret insiliret in q̃
meditatione seruabatur illa cautela ita ut tyro ad
inferendum uulnus insurgeret ne qua parte ipse
parceret ad plagam. Non cesim sed punctim ferre
docendos tyrones. Caplm. xiij:

Preterea no cesim sed puctum ferire discebat
nam cesim pugnantes non solum facile uicẽ
sed etiam derisere romani. Cesa enim quo uis impe
tu ueniat non frequenter interficit cum & armis
uitalia defendantur & ossib. At contra puctim
duas untias adacta mortalis ē. Necesse est enim
ut penetret uitalia quicqd impingitur deinde du
cesa infertur brachium dextrum latusq: nudatur
Pucta autem tecto corpore infertur & aduersariu
sautiat anteq̃ uideat. Ideoq: ad dimicandu hoc p
cipue genere usos constat ee romanos. Duplicis aut
ponderis illa crates & claua ideo dabantur. ut cum
uera & leuiora tyro arma sumsisset uelut grauiori
pondere liberatus securior alacriorq: pugnaret:
Ad armaturam docendos tyrones. Caplm. xiiij.

Preterea illo exercitij genere qđ armaturam
uocant & a primis campi ductorib tradit
imbuendus ē tyro qui usus expte seruatur. Co
stat enim nuc in omibus prelijs armatos melius
pugnare q̃ inermes ex quo intelligi debet quantu

UVA.BHSC

exercitatus miles i exercitato sit melior cum armati & eruditi reliquos contubernales suos bellandi arte precedant. Ita autem seuere apud maiores exercitij disciplina seruata e ut & ductores armorum duplicib9 remunerentur annonis & milites qui parum in illa prolusione profecerant pro frumento ordeu cogerent accipere nec an eis i tritico redderetur annona quam sub presentia prefecti legionis tribunorum uel principum experimetis datis ondisset se omnia que erant i militari arte complere. Nihil enim firmius neq: felicius neq: laudabilius e republica in qua habundant milites eruditi. Non enim uestium nitor uel auri argeti gemarumq: copie hostes ad reuerentiam nram aut ad gram inclinant sed solo terrore subiguntur armorum. Deinde i alijs rebus sicut ait catho. Si quid erratu e pot postmodum corrigi pliorum delicta emedationem non recipiunt cum statim pena sequatur errorem: nam confestim peunt qui ignane ipiteq: pugnauerunt aut in fugam coversi uictoribus ultra pares ee non audent. Tyrones exercendos ad missilia iacienda. Captm. XV.

Sed ad inceptum reuertat tyro qui claua exercetur ad palum hastila quoq: grauioris ponderis que uera futura sunt iacula aduis9

[Left margin:] prolusio, 4, la leuada

[Right margin:] Se menstrua, f, anu merces ac stipendiu

UVA.BHSC

palum illum tamq̄ aduersus hoiem iacere copellit
i qua re armor⸗ doctor attendit ut magnis uiribꝰ
hastile contorqueat ut destinato ictu uel in palum
uel hoiem dirigat missile. Eo enim exercitio & late
ris robur accressit & iaculandi pitia atq: usus acqrit.

Sagittis quoq: diligenter embuendos tyrones. C. xvj.

Sed & tercia uel quarta pars iunior⸗ que ap
tior poterit reperiri arcubus ligneis sagit
tisq: lusorijs exercenda ē semper ad palos & docti
ad hanc rem artifices eligendi & maior adhiben
da solertia ut arcum scienter teneant ut fortiter
impleant ut sinistra fixa sicut cum dextra ratioē
ducatur ad illud qd ferendum ē oculus pariter
animusq: consentiant ut siue i equo siue i terra
rectum sagittare doceant quam artem & disci
opus ē diligenter & cotidiano usu exercitioq: ser
uari. Quantum autem utilitatis boni sagittarij
in usu prelij habentur & cato i libro de disciplīa
militari euidenter ondit & claudius pluribus
iaculatoribꝰ institutis atq: pdoctis hostem cui prius
impar fuerat superauit. ¶ Africanus scipio qdē
cum aduersus numatinos qui exercitus populi
romani subiugo miserant eēt acie certaturus
Alr se superiorem faturu eē nō credidit nisi in
omnibꝰ teptorijs lectos sagittarios mistuisset :—

UVA.BHSC

Ad iactandum lapides funda uel manu exercendos tyrones. Capl. xvij.

Ad lapides uero uel manibus uel fundis iacendos exerceri conuenit diligenter iuniores. Fundarum usum primo balearum insularum habitatores & inuenisse & ita perite exercuisse dicuntur ut matres puulos filios nullum cibum cotingere sinerent nisi quem ex funda destinatio lapide percussissent. Sepe enim aduersus bellatores cassidibus cata fractis loricisque munitos torentes lapides de funda uel fustibalo destinati sunt omnibus grauiores cum menbris itegris letale tamen uulnus importent & sine sanguine hostem lapidis ictu interimit. In omnibus autem ueterum prelijs funditores militasse nullus ignorat Que res ideo ab uniuersis tyronibus frequenti exercitio discenda est quia fundam portare nullus est labor & iterdum euenit ut in lapidosis locis conflictus habeatur aut mons sit aliquis defendendus aut collis & ab oppugnatione castrorum siue ciuitatum lapidibus barbari fundisque pellendi sunt :— De exercitio plumbatarum. Capitulum. xviij :—

Plumbatarum quoque exercitatio quas macibarbulos uocant est tradenda (docenda) iunioribus Nam in illiria dudum due legiones fuerunt que sena milia militum habuerunt que quidem hijs

UVA.BHSC

telis scienter utebant & fortiter macibarbuli uoca
bantur p hos longo tempore strenuissime constat
omnia bella confecta usq: eo qp dioclicianus &
maximianus cum ad Imperium peruenissent pro
merito uirtutis hos maciburbulos iouinianos atq:
herculanos censuerunt appellandos eosq: cuctis
legionib9 pretulisse doceant. Qui nos aute maci
barbulos insertos scutis portare consueuerunt qs
si oportune milites iactent proprie sagittarios
scutatos imitari uident officium. Nam equos ho
stes q: consauciant priusq no modo ad manum
sed ad ictum missilium poterit pucire. Ad por
tandum pondus exercendos tyrones. Captm. xx. b

Non tm autem a tyronib9 sed etiam a stipe
darijs militibus salitio equoru districte
semp exacta e quem usum usq: ad hanc etate licet
iam cu dissimulatione perisse manifestum est
tunc equi lignei yeme sub tecto estate ponebant
in campo supra hos iuniores primo iermes dum
consuetudo proficeret, deinde armati cogebant
ascendere. Tantaq: cura agebantur ut no solum
a dextris sed etiam a sinistris partibus & insilire
& desilire condiscerent: euaginatos etiam gladios
uel contos tenentes hoc etiam assidua meditatoe
faciebant. s. ut in tumultu prelij sine mora asce-

UVA.BHSC

derent qui tam studiose exercebantur i pace. Que admodum ad ascendendu equos tyroes exercendi. C. xix. a

Pondus quoq: baiulare usq: ad. xl. libras & iter facere gradu militari frequentissime cogendi sunt iuniores quib9 i arduis expeditionibus ncc-itas iminet annona piter & arma portandi. Nec hoc creditur ee difficile si usus accesserit nihil enim e qp nō assidua meditatio facillimu reddat. Quam rem antiquos milites factitauisse uirgilio ipo teste cognoscimus qui ait. Non secus a patrijs acer romanus i armis. iniusto sub fasce, uia cum carpit in hostem ante expectatum positis stat i agmine castris. Quo armorum genere usi sunt antiqui. Caplm. xxi

Locus exigit quo armorum genere uel istruendi uel muniendi sint tyrones referre temptemus sed i parte antiqua cosuetudo penitus deleta e. Nam licet exemplo gothor& & alanor& hunnorumq: equit; arma profecerint pedites constat ee nudatos. Ab urbe enim condita usq: ad tempus diui Graciani & cathafractis & galeis muniebatur pedestris exercitus: sed cum campestris exercitatio interueniente negligentia desidiaq: cessaret grauia uideri arma ceperunt que raro milites induebant. Itaq: ab imperatore depostulant primo cathafractas

elmo ... azete.

catafractas

UVA.BHSC

deinde cassides se deponere. Sic detectis pectoribus
& capitibus congressi contra gothos milites nostri mul-
titudine sagittariorum sepe deleti sunt nec post tot
clades que usque ad tantarum urbium excidia de-
uenerunt cuiquam cure fuit ut cathafractas uel ga-
leas pedestribus reddere ita fit ut nisi de pugna
sed de fuga cogitent qui in acie nudi exponuntur
ad uulnera. Quid enim pedes sagittarius sine ca-
thafracta sine galea qui cum arcu scutum tene-
re non potest faciat. Quid ipsi draconarii atque signi-
feri qui sinistra manu hastas gubernant in
prelio facient, quorum & capita nuda constant &
pectora. Sed grauis pediti lorica uidetur & gal-
lea fortasse raro meditanti, fortasse raro arma
tractanti. Ceterum cotidianus usus non laborat
etiam si onerosa gestauerit. Sed illi qui laborem
in portandis uectibus muniimentis armorum ferre non
possunt detectis corporibus & uulnera sustinere
coguntur & mortem & quod est grauius incipiant
certe fugere aut rem publicam prodere. Sic dum
exercitium laboremque declinant cum maximo
dedecore trucidantur ut pecudes. Unde enim apud
antiquos murus dicebatur pedestris exercitus
nisi quod pilate legiones preter scuta etiam catha-
fractis galleisque fulgebant usque adeo ut sagittarii

sinistra brachia

sinistra brachia manicis munirentur pedestres autem
scutati preter cathafractas & galeas ferreas ocreas
etiam dextris cruribus cogerentur accipere Sic erant
muniti illi qui in prima acie pugnabant principes
In secunda hastati in tercia triarii: sed triarii ge
nibus positis solebant intra scuta subsidere ne stan
tes uulnerentur uenientibus telis & cum necessitas postu
lasset tamquam requieti uehementius inuaderent hostes
a quibus constat sepe factam esse uictoriam cum hasta
ti illi & qui priores steterant interissent. ¶ Erat
autem apud ueteres inter pedites qui dicebantur
leuis armature ueluti funditores & ferentarij. qui
precipue in cornibus locabantur & a quibus pugna
di sumebatur exordium. Sed hij uelocissimi & ex
ercitatissimi legebantur nec erant admodum multi
Qui sedentes si prelij necessitas compulisset intra prin
cipia legionum recipi solebant ita ut acies inmota
consisteret usque: ad presentem prope etatem consue
tudo permansit ut omnes milites pilleus quas pa
nonicas uocabant ex pellibus uterentur quod propterea
seruabatur ne grauis galea uideretur in prelio homini
sed gestabat aliquid in capite missilia autem qui
bus utebatur pedestris exercitus pila uocabant
ferro subtili trigono unciarum .ix. quod in scutum
fixum non possit abscidi & loricam scienter ac fortiter

UVA.BHSC

directum facile prumpit. Cuius generis apud nos iam rara sunt tela; barbari autem scutati pedites hijs precipue utuntur quas bebras uocant & binas et ac ternas in prelijs portant. ¶ Sciendum preterea cum missilibus agitur sinistros pedes ante milites habere debent. Ita enim uibrandis specculis uehemen tior ictus est. Sed cum ad pilam manu ad manum gladijs pugnantur tunc dextros pedes in ante mili tes habere debent ut & latera corporum subducant ab hosti bus ne possint inferre. Instruendos igitur ac prote gendos omni arte pugnandi quocumque armorum genere constat esse tyrones. Necesse est enim ut dimi candi sumat audatiam qui munitus est capite cor poreque tecto quia tunc non est timidus ad uulnus.

De castrorum munitione. Capitulum. xxij

Castrorum quoque municione debet tyro addiscere nichil enim tam salutare neque tam necessarium inuenitur in bello. Quippe si recte constituta sunt castra ita interuallum securi milites dies noctesque peragunt etiam si hostis obsideat quasi munitam ciuitatem uideantur secum ubique portare. Sed huius rei scientia prorsus intercidit. Nemo enim iam diu ductis fossis prefixisque sudibus castra constituit: sic diurno & nocturno superuentu equitum barbarorum multos exercitus scimus frequenter afflictos. Non solum

dis, esum madero genus

UVA.BHSC

autem cōsidentes i castris isti paciunt͛ sed cū in acie casu aliquo ceperint cedere / si munimēta castroꝝ quo se recipiant nō habent more aīalium multi cadunt nec prius moriendi sit finis q̄ hostibus uolūtas defuerit ꝑsequēdi

In quibus locis construenda sunt castra. Captm̄. xxiij

Castra autem presertim uicino hoste tuto semper facienda sunt loco ubi lignorum & pabuli & aque suppetat copia & si diucius cōmorandum sit loci salubritas eligatur. Cauendum etiam ne mons sit uicinus aut altior locus qui ab aduersarijs captus possit officere. Cōsiderandum ē etiam ne torrentio alueo īundari cōsueuerit campus ne hoc casu uim paciatur exercitus. Pro numero autem militum uel peditum multiplicanda sunt castra ne maior multitudo constipet͛ in paruis neue paucitas in latioribꝫ ultra q̄ oportet cogat͛ extēdi

Qua spē castra limitanda sunt. C. xxiiij.

Interdum quadrata īterdum trigona interdū semirotunda prout loci qualitas aut nccitas postulauerit castra facienda sunt. ¶ Porta autē que appellatur pretoria ante orientem spectare debet aut illum locum qui ad hostes respicit aut si iter agitur illam partem debet attendere ad quā est profecturus exercitus. Inter quam prime centurie & cohortes papiliones tendunt & draconarios i. signiferos cōstituūt Decumana autem porta ē que appellatur post ꝑtoriam

en figura de tres angulos

e alferez de la seña del pendon de los reyes

la puerta del sol del real

p quam deliquentes milites educuntur ad penam

Quo genere muniendâ sunt castra. Caplm xxv.

Castrorum autem triplex muitio ē nam si nimia necessitas non premit cespites circunciduntur e terra & ex hijs uelut murus instruitur altus tribus pedibus super terram ita ut i ante sit fossa de qua leuati sunt cespites deinde sint tumularia fossa lata pedes viij. alta pedes. vij sed ubi uis acrior iminet hostium tunc laciora fossa ambitum couenit munire castrorum ita ut. xij. pedes lata sit & alta sublimius pedes. xx. supra autem sepibus hincinde factis. que de fossa leuata fuerit terra congregetur in altum & crescit iiij^or^ pedes sic fit ut sit. xij pedibus lata & xxiiij alta. Supra quam sudes de lignis fortissimis quas milites portare consueuerant prefigunt ad quod op⁹ ligones rastra palos aliaq; utensilium genera habe ri conuenit semper imprumptu. Quemadmodum muniendâ sunt castra si hostis imineat. Cap. xxvj.

Sed facile ē absentibus aduersarijs castra mu nire. Verum si hostis incumbit tunc omnes equites & media pars peditum ad propulsandum impetum ordinantur i acie. Reliqui post ipos duc tis fossis muniunt castra & p preconem centuria prima que secūda que tercia opus om̄e compleuerit: post hoc a centurionibus fossa inspicitur & mensuratur &

UVA.BHSC

uindicatur in eos qui negligentius fuerunt operati
Ad hunc ergo usum instruendus e tyro ut cum ne-
cessitas postulauerit sine ꝑturbatione & celeriter &
caute possint munire castra Quemadmodum ex

Nichil magis ercceantur tyrones. Cap xxvj
prodesse constat in pugna q̄ ut assiduo ex
ercitio milites i acie dispositos ordines seruent nec
ibi contra q̄ expedit aut coglobent agmen aut laxet
nam & constipati perdunt spacia pugnandi & sibi
inuicem impedimento sunt & rariores atq: iter luce
tes aditum ꝑrumpendi hostibus prestant: necesse
e autem statim metu uniuersa confundi si inter-
cisa acie ad dimicantium aciem hostes accesserunt
Producendi ergo sunt tyrones semper ad campum
& secundum matricule ordinem in acie dirigendi
ita ut primo simplex & extensa sit acies ne quos sinus
ne quas habeat curuaturas sed equali legittimoq:
spacio miles distet a milite. Tunc precipiendum est
ut subito duplicent aciem ita ut in ipo ad quem res-
pondere solent ordo seruetur. Tertio precipiendum
e ut quadratam aciem repente constituant quo fco
in trigonum quem cuneum uocant acies ipa dispo-
nenda e que ordinatio plurimum prodesse consueuit
in bello Jubetur etiam ut instruant urbes quo genere
cum uis hostium interrumperit aciem resisti ab

UVA.BHSC

exercitatis militibus cõsueuit ne omĩs multitudo fun
datur & uertatur in fugam & graue discrimen imineat
hec si iuniores assidua meditatione pceperint faci
lius i ipa dimicatione seruabunt Quantũ spaciũ ire
ul redire debeant ut q̃rens i mense debet exerceri milites. C. xxviij

Preterea etiam uetus consuetudo pmansit &
diui augusti atq: adriani constitutionibus pre
cauetur ut ter in mense tam equites q̃ pedites educant
ambulatum. hoc enim uerbo hoc exercitij genere no
minant decem milia passuum armati instructiq: oĩbꝫ
telis pedites militari gradu ire ac redire iubebantur
in castra ita ut aliquam itineris ptem cursu alacriore
conficerent. Equites quoq: diuisi p turmas armatiq:
similiter tantum itineris pagebant ita ut ad equestrẽ
meditationem interdum sequantur interdum cedat
& cursu quodam impetus reparent. Non solum aut
in campis i cliuosis & arduis locis & descendẽ &
ascendere utraq: acies cogebatur ut nulla res uel ca
sus prorsus pugnantibꝫ possit accidere quos nõ an
boni milites assidua exercitatione didicissent. De ex
ercitatõe rei militaris romaneq: uirtutis. Cap. xxix.

Ex fidei ac deuotionis intuitu Imperator inuicte
de uniuersis auctoribus qui rei militaris
disciplinam litteris mandauere in hunc libellum
enucleata congessi & in delectu atq: exercitatione

Ctos yarizados.

urgale exgsite, ac fine fecitata.

UVA.BHSC

tyronum si quis diligens uelit existere ad antique
uirtutis imitationem facile corroborare possit ex
ercitum: neq: eni degenerauit in omibus marcius
calor nec defecte sunt terre que lacedemones que
athenienses que marsos que sannites que pelignos
& que ipos progenuere romanos. None epiri ar
mis plurimum aliquando ualuerunt, none ma
cedones ac thesalij superatis psis usq: ad indiam
bellando penetrarunt. Dacos autem & misos & traces
inter bellicosos semper fuisse uerum e ut & ipsum
martem fabule apud eos natum ee confirment.
Longum esset si uniuersarum prouintiarum uires
enumerare contendam cum oms in romani Impij
ditione consistant Sed longa securitas pacis hoies
partim ad delectationem otij partim ad ciuilia tns
duxit officia. Ita cura exercitij militaris primo ne
gligentius agi postea dissimulari: ad postremum
olim in obliuionem perducta cognoscitur. Nec aliqs
h superiore etate accidisse miretur, cum post pri
mum punicum bellum qd xx etiam exercuit an
norum pax ita romanos illos ubiq: uictores ocio
& armorum dissuetudine eneruauit ut scdo pu
nico bello pares hanibali ee non possent. Tot itaq:
consulibus tot ducibus tot exercitibus amissis.
tunc demum ad uictoriam puenerunt cum usum

UVA.BHSC

exercitiumq: militare condiscere uoluerunt. Semper
ergo legendi & exercendi sunt iuniores. utilius eni
constat erudire armis suos quam alienos merce-
de conducere :—

Explicit Liber Primus antique exercitationis tyronu
Incipit liber Secundus de commentarys augustorx
traiani & adriani necnon etiam frontony. Capta
libri Secundi :—

In quot genera diuidatur res militaris. i
¶. Quid inter legiones & auxilia intersit
ij ¶ Que cause extenuare fecerunt legiones.
iij ¶ Quotas antiqui legiones ad bellum du
xerunt. iiij ¶ Queadmodum legio constituat
.v ¶ Quot cohortes in una sint legione. vi ¶
Nomina & gradus principiorx legionis. vij ¶ De
officio prefecti legionis. viij ¶ De officio pfecti
castrorum. x ¶ De officio tyburni militum. ix
¶ De officio prefecti fabrorx. xi ¶ De centurys
atq: uexillis equitum legionariorx. xij ¶ Quem-
admodum legionum acies instruantur. xiij ¶
Queadmodum triary uel centuriones armant
xiiij ¶ Comissa pugna grauem armaturam sta-
re pro muro. xv ¶ Scribenda noia militum

UVA.BHSC

& gradus in scutis eorum. xvi. ¶ Preter corporis robur artem i tyronibus eligendam. xvii. ¶ Donatiuu partem mediam debent apud signa milites sequestrare. xviii. ¶ In legione ita fieri promotiones ut per omnes cohortes cum intersit. xix. ¶ De exercitatione militum. xx. ¶ Exempla adhortationum exercitij militaris. xxi. ¶ De alijs artibus tractatus. xxii. ¶ Numeratio fertametorum uel machinarum legionis :— Incipit prologus Secundi Libri.

Instituta maiorum partis armate plenissime clementiam uestram peritissime q: retinuere continuis declaratur uictorijs ac triumphis. Siquidem idubitata approbatio artis sit rerum semper effectus. ¶ Verum tranquillitas tua Imperator iuicte altiori cosilio q̃ mens terrena poterat concipere ex libris antiquorum desiderat tu ipam antiquitatem factis recentibus antecedat. Igitur cum hec litteris breuiter comprehendere maiestati ure no tam discenda q̃ recognoscenda preciperet certauit sepius deuotio cum pudore. Quid enim audatius q̃ dno ac pncipi generis humani dominatori oim gentium barbararum aliquid de usu ac disciplina isinuare bellorum. Qui non iussisset fieri nisi forte qd ipe gessisset / & rursus tanti imperatoris no obedire

mandatis plenum sacrilegij uidebatur atq: periculi.
Miror itaq: more imparendo audax factus sum me
tuo uideri audatior si neglississem ad quam teme
ritatem precedens me indulgentie ure prohenitas
acauit: nam libellum de delectu atq: exercitatione
tyronum dudum tamq̃ famul' obtuli nō tñ culpa
tus abscessi nec formidolosus aggredior opus quod
spontaneum cessit ĩpune.

In quot genera diuidatur res militaris. Capitm. I.

Res igitur militaris sicut latinorum
egregius auctor carminus sui testat'
exordio armis constat et uiribo: hec
in tres diuiditur partes equites pedi
tes et classes. Equitum ale dicunt'
ab eo q ad similitudinem alarum ab utraq: parte pro
tegant acies que nunc uexillationes uocant' a uelo
quia uelis hoc ē famulis utuntur. Est et aliud ge
nus equitum qui legionarij uocantur preterea
q conexi sunt legioni ad quorum exemplum ocreati
sunt milites instituti. Item classium duo genera
sunt unum liburnarum aliud lusuarum. Equitibo
campi Classibus maria uel flum̃a. Peditibus colles ur
bes plana et abrupta seruantur ex quo ĩtelligitur
magis rei publice nccios pedites qui possunt ubiq:
prodesse q̃ maior numerus militũ sumptu et ex

q sig. cubri con uelo

pensa maiore nutritur. Vnde ex re ipa atq: opere
exercitus nomen accepit ut ei numq̄ liceret obliuisci
qd uocabatur: verum ipi pedites in duas diuisi sut
partes hoc ē in legiones & auxilia. auxilia a socijs
uel federatis gentibus mittebantur. Romana autē
uirtus precipue legionum ordinatione pollet Le-
gio autem ab eligendo appellata ē quod uocabulū
designat fidem atq: diligentiam corꝝ qui milites pro-
bant. Inde auxiliarijs minor Inde legionibꝫ longe
amplior consueuit numerus militum ascribi. Quid
inter legiones & auxilia intersit. Captm. v.

Deniq: macedones greci dandarij. falanges
habuerunt ut i una falange armatorꝝ octo
milia censerentur. Galli atq: celtibi plereq: barba-
re nationes. Cateruis utebant̄ in prelio in quibꝫ
erant sena milia armatorum. Plures militare cō-
sueuerunt. Quid autē inter legiones & auxilia
interesse uideatur expediam. ¶ Auxiliatores cū
ducant̄ ad prelium ex diuersis locis uenientes nec
discipline inter se nec noticie nec affectioni cōsen-
tiunt & alia instituta & alius inter eos ē usus ar-
morum. Necesse ē autem tardius ad uictoriam
puenire qui discrepant anteq̄ dimittet. Deniq: cum
in expeditionibus plurimum prosit omnes milites
unius precepti significatione conuerti non possunt

UVA.BHSC

equaliter iussa complere quia ante pares non fuerunt tn̄ hec ipa si solenibus diuersisq: exercitijs prope co-tidie roborentur non mediocriter iuuat: nam legioni bus semper auxilia tamq̄ leuis armatura in acie iun-gebantur ut in hijs magis preliandi adminiculū esset q̄ principale subsidium. Legio aūte proprijs cohortibus plena cum grauem armaturam hoc est ferentarios sagittarios funditores balistarios cum proprios & sibi insitos equites legionarios hisdem matriculis teneat cum aīo uno pariq: consensu castra muniat acies istruat prelium gerat ex oī parte pfcā nullo extrinsecus indigens adiumēto q̄ talium hostium multitudinē superare cōsueuit ¶ Documentū ē magnitudo romana que semp cum legionibus dimicans tantum hostium uicit q̄tum uel ipa uoluit uel reꝝ natura pmisit.

Que cause extenuare fecerunt legiones. C. iij.

Legionum nomē in exercitu pmanet hodie sed p negligentiam superioꝝ temporum ro bur infractum ē: nam cum uirtutis pmia occuparet ambitio & p graciam promouent milites qui consue uerant promoueri p laborem. Deniq: contubernalib; cōpletis stipendijs prestimoniales ex more dimissis non sunt alij substituti. Preterea nccē est morbo ali quantos debilitari atq: dimitti aliquanto deserere

cohors la bata lla o esquadra

ferentarij dicebat missilib; pugna bant.

UVA.BHSC

uel casibus interire diuersis nisi annis singulis ymo singulis pene mensibus in decedentium locum iuniorum turba succedit quamuis copiosus tamen exauritur exercitus. Est & alia causa cur attenuate sunt legiones: magnus in illis labor est militandi & grauiora arma pauca munera grauior disciplina quam nitates plerique in auxilijs festinant militie sacramenta percipere ubi & minor sudor & maturiora sunt premia. Cato ille maior cum & armis inuictus esset & consul exercitus sepe dixisse plus se reipublice credidit profuturum si disciplinam militarem conferret in litteris: nam unius etatis sunt que fortiter fiunt que uero pro utilitate reipublice scribuntur eterna sunt. Idem fecerunt alij quamplures precipue frontinus diuo traiano ab huiusmodi comprobatus industria horum instituta horum precepta inquantum ualeo strictim fideliterque signabo. nam cum easdem expensas faciet & diligenter & negligenter exercitus ordinatus non solum presentibus sed etiam futuris seculis profuit si prouisione maiestatis tue Imperator auguste fortissime dispositio armorum repetitur & emendetur dissimulatio predecessorum. Quotas legiones antiqui ad bellum duxerunt. Cap. iiij.

In omnibus auctoribus inuenitur singulos consules aduersus hostes copiosissimos non am-

UVA.BHSC

plus q̄ binas duxisse legiones additis auxilijs so
ciorum: tanta in bellis erat exercitatio tanta fidu
tia ut cui bello due legiones fierent crederet˜ posse
sufficere. Quapropter ordinationem legionis antiq
secundum normam militaris exponam
Que descripsio si obscurior aut ipolutior uideat˜
non mihi sed difficultati ipius rei couenit iputari
Attento itaq: aio sepius relegenda sunt ut memoria
intelligentiaq: ualeant comprehendi. Necce est eni
uictam ee rempublicam cui9 imperator militari
arte percepta quantos uoluerit faciat exercitus bel
licosos Quemadmodum legio constituat˜. C. V.

Diligenter igitur electis iunioribꝰ animis
corporibusq: prestantibꝰ additis etiam ex
ercitijs cotidianis .iiij. uel eo amplius mensium
iussu auspitijsq: inuictissimi principis legio for
matur. Nam picturis i cute punctis milite scpto
& in matriculis inserti iurare solent & io militie
sacramenta dicuntur iurant autem per deum
& xpm & spm sanctum & p maiestatem impatoris
que scdm deum ab humano genere diligenda ē
& colenda. Nam imperator cum augusti nomen
accipit tam q̄ presenti & corporali deo fidelis est
prestanda deuotio & impendendus puigil famula
tus deo enim priuatus uel militaris seruit cum

UVA.BHSC

fideliter eum diligit. qui ubiq: deo regnat auctore
Iurant autem milites omia se strenue facturos q
pceperit Imperator numq deserturos militiam uel
mortem recusaturos pro romana re publica. Quot
cohortes in una sint legione. Caplm. vj.

Sciendum aute in una legione. xvj chortes
ee debere. sed prima cohors reliquas &
numero militum & dignitate precedit nam ge
nere atq: istitutione litteratos uiros electissimos que
rit h enim suscipit aquilam que precipuu signu
in romano semper e exercitu & tocius legionis
insigne hec ymagines suscepit imperator. hec
enim diuina & presentia signa singuli uenerant
Ht pedites. m. c. v. equites loricatos. cxxxij & ap
pellatur cohors miliaria. hec est legionis ab hac
eni cum pugnandum e prima acies icipit ordiari.
Scda cohors habet pedites qngentos. lv. equites
lxvj & appellatur cohors qngentaria. Tertia
cohors similiter ht pedites qngentos. lv. equites
lxvi sed in hac cohorte tercia ualidiores probari
moris e quia i media acie consistit. Cohors
quarta habet pedites qngentos lv. equites lxvj.
Cohors quinta habet pedites qngentos. lv.
equites. lxvj. sed & cohors quita strenuos deside
rat milites qui sicut prima i dextro ita quinta

UVA.BHSC

in sinistro ponitur cornu. nam qnq: cohortes in pma acie ordinantur. ¶ Sexta cohors ht pedites qngentos lv. equites lxvi in ipa quoq: enucleati ascribendi sunt iuniores quia i scda acie post aquilam & ymagines sexta cohors consistit. ¶ Cohors septima habet pedites quingentos lv. equites lxvi. ¶ Cohors octaua habet pedites qngentos lv equites lxvi sed ipa animosos desiderat uiros quia in scda acie consistit in medio ¶ Cohors nona ht pedites qngentos" equites lxvi. ¶ Cohors decima ht pedites quingentos lv. equites lxvi. & ipsa bonos consueuit accipere bellatores quia scda acies sinistrum possidet cornu. ¶ His decem cohortibus legio plena fundatur que ht pedites sex milia centum equites septingentos. xxxvi. Minor itaq: numerus armatorum in unaquaq: legione esse non debet. Maior interdum ee consueuit Sed non tantum unam cohortem una miliariam si fuerit iussa suscipere debet.. Nomina & gradus principiorum legionis Cap. vii:—

lv

Antiqua ordinatione legionis exposita principalium militum & ut proprio uerbo utar principiorum nomina ac dignitates scdm presentes matriculas indicabo. Tribunus autem maior p epistolam sacram Imperatoris iuditio destinatur. Minor tribunus puenit ex labore. Tribunus autem uocatur ex tribu

UVA.BHSC

primus romulus legit. ordinarij dicuntur qui i pre
lio primos ordines ducunt. Augustales appellant
quia ab augusto ordinarijs iuncti sunt. Flamales
idem tanq secundi augustales. A diuo uaspatiano
sunt legionibus additi. Aquiliferi qui aquilam
portant. Ymaginarij qui Imperatoris ymaginem
ferunt. Optiones ab optando appellati q hij tanq
adoptati cum eorum uicario solent uniuersa procura
re. Signiferi qui signa portant quos nunc dracona
rios uocant. Tessarij qui tesseram p contubernalia
militum nuntiant. Tessera autem dicitur preceptu
ducis quo uel ad aliquod opus uel ad bellum mo
uetur exercitus. Campigeri hoc e ante signum iᵒ
sic nominati quia eorum opera atq: uirtute exer
citij genus crescit in campo. Campimetatores qui
precedentes locum eligunt castris. Beneficiarij
ab eo appellati qui promouentur benefitio tribuno
rum. Librarij ab eo q in libris referant rationes
ad milites pertinentes. Tubicines cornicines & buc
cinatores comittere prelium solent. Armature du
plares qui binas consecunt annonas. Simplares
qui singulos mensores qui in castris ad podissum
demetiunt loca in quibus tentoria milites figant
uel hospitia in ciuitatibus prestant. Torquati du
plares Torquati simplares quibus torques aureus

UVA.BHSC

ob solius uirtutis premium fuit. Quem qui meruisset propter laudem interdum duplares consequebantur annonas. Duplares duas sexquiplares qui semis unam consequebantur annonam. Candidati duplares. Candidati simplares hy sunt milites speciales qui priuilegiis muniuntur. Reliqui munifices appellantur qui propter munera facere militiam coguntur. De nominibus eorum qui antiquos ordines ducebat. c. viij.

Vetus autem consuetudo tenuit ut ex primo principe legio promoueretur. Centurio primipili qui non solum aquile preerat uerum etiam iiij^{or} centurias hoc quadringentos milites in acie prima gubernat. hic tamquam caput tocius legionis merita consequebatur & commoda. Item primus hastatus duas centurias id est ducentos homines ducebat in acie secunda quem nunc ducentarium uocant. Princeps autem prime cohortis centuriam sex   hoc est centum quinquaginta homines gubernabat ad quem in legione omnia proprie que ordinanda sunt pertinent. Item secundus hastatus centuriam sexcuciam i. centum l. hostes gubernabat sic decem centuriis regebatur quibus magne utilitatis & magnus honor est a ueteribus constitutus ut milites ceteri ex tota legione omni labore ac deuotione contenderent ad tanta premia.

UVA.BHSC

peruenire. Erant etiam centuriones qui singulis centurias curabant qui nunc centenarij nominatur. Erant decani denis militibus prepositi qui nunc caput contubernij uocantur. Secunda cohors habebat centuriones .v. similiter tercia & quarta usque ad decimam cohortem. In tota autem legione erant centuriones quinquagintaquinque :—

De offitio prefecti legionis. capitulum. ix :—

Sed & legati imperatoris ex consulibus ad exercitus mittebantur quibus legiones & auxilia uniuersa obtemperabant in ordinatione pacis uel necessitate bellorum in quorum locum illustres uiros constat magistros militum constitutos. A quibus non tantum bine legiones sed etiam plures numero gubernabantur. proprius autem iudex erat prefectus legionis habens comitiuam primi ordinis dignitatem. Qui absente legato tamquam uicarius ipsius maxima potestatem retinebat. Tribuni uel centuriones ceterique milites eius precepta seruabant uigiliarum siue professionis tessera ab eodem petebantur. Si miles crimen aliquod commisisset auctoritate prefecti legionis a tribuno deputabatur ad penam. Arma omnium militum equi uestes annona ad curam ipsius pertinebant. Disciplinae seueritas & exercitus non solum peditum sed etiam equitum legionariorum

UVA.BHSC

precepto ducis cotidie curabitur. Ipse autē custos di
ligens legionem sibi creditam assiduis operibus
ad omnem deuotionem omnemq: formabat īdustria
sciens ad prefecti laudem subiectorum redundare
uirtute. De officio prefecti castrorum. Cap. X.

Erat autem castrorum prefectus licet inferior dig
nitate occupatus tn̄ nō mediocribus causis
ad quem castrorum positio ualli & fosse extimatio
ptinebat uel case militum cum impedimentis omi
bus nutu ipsius curabantur. Preterea egri contuber
nales & medicorum a quibus curabantur expense
etiam ad eius industriam ptinebant. uehicula sa
gmarium necnon & ferramenta quibus materies
secatur uel ceditur quibusq: aperitur situs cotexitur
fosse uallium aque ductus. Item ligna uel strami
na arietes onagri baliste ceteraq: genera tormentorum
ne deessent aliquando procurabat. Is post longam
probatamq: militiam peritissimus omnium lege
batur ut recte doceret alios qđ ipse cum laude fe
cisset. De officio prefecti fabrorum Capitulum. XI.

Habet preterea legio fabros lignarios structo
res carpentarios ferrarios pictores reliquosq:
artifices ad fabricanda hybernorum edificia ad ma
chinas turres ligneas ceteraq: quibus expugnantur
aduersariorum ciuitates uel defenduntur prope

prepande

UVA.BHSC

preparatos qui arma uehicula ceteraq: genera torme
torum noua facerent uel quassata repararent habet
etiam fabricas scutarias loricarias arcuarias ex quibo
sagitte missilia cassides omiaq: genera armorum
formabantur: hec enim erat cura precipua ut quic
quid exercitui necessarium uidebatur nuqa̅am
deesset i castris usq: eo ut etiam cunicularior habe
rent qui ad mortem bessorum ducto sub terris cu
niculo murisq: itra fundamenta effossis iprouisi
emergerent ad hostium urbes capiendas horum iudex
proprius prefectus fabrorum erat

De officio tribuni militum. Capitulum. X.y.

Decem cohortes habere diximus legionem
Sed prima erat miliaria in qua censura litte
ris forma & uirtute pollentes milites mittebantur
huic tribunus preerat armorum scientia uirtute
corporis & morum honestate conspicuus. Relique
cohortes prout principi placuisset a tribunis uel a
prepositis regebantur. Tanta autem seruabatur ex
ercendi milites cura ut non solum tiburni uel pre
positi contubernales milites creditos sibi sub oculis
suis iuberent cotidie meditari sed etiam ipi armo
rx arte prefecti ceteros ad imitatione proprio co
hartarentur exemplo. Tribuni autem sollicitudo
p hanc laudatur industriam cum miles ueste ni-

UVA.BHSC

tidus & armis benemunitus & fulgens exercitij iussi
& disciplina eruditus incedit. De centurijs atq: ue
xillis equitum legionariorum capt. xiij.

Primum signum tocius legionis ē aquila quā
aquilifer portat. Dracones etiam p singulas
cohortes a draconarijs feruntur ad prelium. Sed an
tiqui qui sciebant in acie comisso bello celeriter posse
ordines aciesq: turbari atq: confundi ne hoc possit
accidere cohortes in centurias diuiserunt & singu
lis centurijs singula uexilla constituerunt ita ut ex
qua cohorte uel ex quota esset centuria in ipo uexil
lo lrīs eet ascriptum qp intuentes uel legentes mi
lites ī quantouis tumultu a contubernalibus suis
oberrare non possent. Centuriones īquam qui
nunc centurij uocantur nimium bellicosos loricatosq:
transuersis cassidum cristis milites habebant ut
facilius noscerentur quiq: singulas iusserunt cen
turias gubernare quār nullus error existeret cū
centum milites sequerentur non solum uexillum
suum sed etiam centurione qui signum habebat
in galea. Rursus ipe centurie in contubernia diui
se sunt ut x militibus sub uno papilone degētibꝰ
vnus qui preesset decanus caput contubernij noiat.
Contubernium autem manipulus uocabat ab eo qp
coniunctis manibus pariter dimicabant:

...ao y una seña del pendon de los / ...maros inde draconarijs los / ...fierzes que llebaban / aquella seña

...enturia, c, por la batalla / ...a cien armados inde cen / ...uriati qui erant sub cen / ...urione y centurio es / ...el capitan de cien ar / ...mados.

UVA.BHSC

De turmis equitum legionariorum. Cap. xiiij.

Quemadmodum inter pedites centuria uel manipulus appellatur ita inter equites turma dicitur & habet una turma equites xxxij. huic qui preest decurio nominatur. Centum enim decem pedites ab uno centurione sub uno uexillo gubernantur. Similiter xxxij equites ab uno decurione sub uno uexillo reguntur. Preterea sicut centurio eligendus est magnis uiribus, procera statura, qui hastas uel missilia perite iaculetur & fortiter qui dimicare gladio & scutum rotare doctissime nouerit qui omnem artem didicerit armature uigilans sobrius agilis magis ad faciendum ea que sibi imparantur quam ad loquendum paratus contubernales suos ad disciplinam retineat ad armorum exercitium cogat ut bene uestiti & calciati sint ut armorum omnium decorentur & splendeant. Similiter eligendus est decurio qui turme equitum preponatur imprimis habili corpore ut loricas & armis omnibus circundatus cum summa admiratione equum possit ascendere equitare fortissime conto scienter uti sagittas doctissime mittere turmales suos .i. sub cura sua equites positos erudire ad omnia que equestris pugna deposcit eos denique cogere loricas uel cathafractas contos & cassides frequenter tergere

manipulus .i. la seña de cada esquadra

regidor

alta

Una turma 32 caballeros [?] 32

UVA.BHSC

& curare plurimum enim terroris hostibꝰ armorum sple
dor importat. Quis credat militem bellicosum cuius
dissimulatione situ ac rubigine arma fedantur
Non solum autem equites sed etiam ipsos equos
assiduo labore conuenit edomari. Itaq: ad decurio
nem & sanitatis & exercitationis tam hominum
q̄ equorum pertinet cura

Quemadmodum legionum acies istruantur. Cap. XV.

Nunc qualiter instruenda sit acies si pugna
imineat declaretur unius legionis exemplo
qꝺ si usus exegerit transferri possit ad plures. Equi
tes locantur in cornibus. acies peditum a prima co
horte incipit ordinari in cornu dextro huic co
hors secunda coniungitur. Tercia cohors i me
dia acie collocatur huic annectitur quarta. Qui
ta uero cohors sinistrum suscipit cornu Sed ante
signa & circa signa necnon etiam in prima acie di
micantes principes uocabuntur hoc ē ordinarii ce
teriq: principales. h erat grauis armature que ha
bebat cassides cathafractas ocreas scuta gladios
maiores quos spathas uocant & alios minores quos
semispathas nominant plumbatas quinas positas
in scutis quas primo ictu uel impetu iacunt Item
bina missilia unum maius ferro triangulo unciarum
nouem hastile pedum quinq: semis qꝺ pilum uoc

tunc uocabant nunc spiculum dicitur ad cuius ictu
exercebantur precipue milites quod arte & uirtute
directum scutatos pedites & loricatos equites trans
uerberabant. Aliud minus ferro unciarum .v. hastile pe
dum trium semis quod tunc uericulum nunc uerru
tum dicitur. Prima acies principum secunda hastato
rum armis talibus docetur instructa. ¶ Post hos
erant ferentarii etiam leuis armature quos nunc
excubatores & armaturas dicimus. scutati qui
plumbatis gladiis & missilibus accincti sicut nunc
prope omnes milites uidentur armati erant. Item
sagittarii cum cassidibus cathafractis & gladiis
& sagittis & arcubus erant funditores qui ad fu
das uel fustibalos lapides iaciebant. Erant tragu
larii qui cum manu balistas uel arcubalistas
dirigebant sagittas. ¶ Secunda acies similiter ar
mabatur in qua consistentes milites hastati uo
cabantur Sed in secunda acie dextro cornu cohors
sexta ponebatur cui iungebatur septima. Octaua
cohors mediam aciem tenebat. Nona comitante
Decima cohors in secunda acie sinistrum semper
obtinet cornu Quemadmodum triarii uel centuri
ones armantur. Cap. XVI.

Post omnes acies triarii cum scutis, cathafractis, &
galeis ocreati, cum gladiis seu spathis plumbatis

[Marginal notes: triarius miles dicebatur in 3° ordine disponebatur — a'e alterutra ... instructi — cataphratta, est lorica siue thorax militis]

UVA.BHSC

binis missilibus locabantur qui genu ante posito subsidebant ut si prima acies uinceretur ab his quasi de integro reparata pugna possit reparari uictoria Oms autem signarij uel signiferi quamis pedites loricas minores accipiebant & galeas ad terrorem hostium ursinis pellibus tectis: centuriones uero habebant catafractas .i. scuta & galeas ferreas sed tranuersis & argentatis cristis ut celerius agnoscatur á suis. Comissa pugna graue armatura stare p muro / xvij

Illud autem sciendum ē & modis omnibꝰ retinendū comisso bello prima & scda acies stabat imota. Triarij quoq: residebant ferrentarij autem armature leues. Sagittarij funditores hoc ē leuis armature aduersarios prouocabant ante aciem precedentes si hostes fugare poterant sequebantur. Sed si eorum uirtute aut multitudine premebantur reuertebantur ad suos & post eos stabat Excipiebat autem prelium grauis armatura & tamq̄ murus ut ita dicam ferrens stabat & non solum missilibus sed gladijs etiam cominus dimicabat & si hostes fugasset non sequebatur grauis armatura ne aciem suam ordinationemq: turbaret & ad dispersos recurrentes hostes incompositos opprimerent. Sed leuis armatura cum funditoribus sagittarijs & equitibus fugientes sequebatᵘʳ

UVA.BHSC

inimicos. hac dispoitione atq: cautela sine periculo
legio uincebat aut superata seruabitur incolumis
quia legionis uis e facile nec fugere nec sequi Scri
benda nomina militum & gradus in scutis. cap. xviij.

Sed ne milites aliqn in tumultu prelij a suis
contubernalibus oberrarent diuersis cohor
tibus diuersa in scutis signa pingebant: ipi nominant
dogmata sicut etiam nunc moris e fieri. Preterea
in diuerso scuto unius cuiusq: militis litteris erat
nomen ascriptum addito eo ex qua eet cohorte qua
ue centuria. Ex his igitur apparet legionem bene
institutam inuictissimam esse ciuitatem que omia
prelio necessaria secum ubiq: portaret nec metueret
repentinum hostium superuentum que etiam in
medijs campis subito fossa se ualloq: muniret q
genus militarium contineret armorum. Si quis g
pugna publica superare barbaros cupit ut diuini
tatis nutu & dispositione imperatoris inuicti re
parentur ex tyronibus legiones inuicte uotis omibus
petat. Intra autem breue spacium temporis iunio
res diligenter electi & exercitati cotidie non solum
mane sed etiam post meridiem omni armoru dis
ciplina uel arte bellandi ueteres illos milites qui
orbem terrarum integrum subegerunt facile coe
quabunt. nec moueat qd olim erant consuetudo mutata

Dogmata sunt unius cuiusq sette decreta

UVA.BHSC

que nocuit sed huius felicitatis ac prouisionis e phe
nitas tua ut pro salute reipublice & noua excogitet
& antiqua restituat. Omne itaq: opus difficile ui
detur antequam temptes. Ceterum si exercitati &
prudentes uiri delectui preponantur celeriter ma
nus bellis apta poterit aggregari & diligenter in
strui. Quod uis enim efficit solertia si competetes
non denegentur expense. Preter corporis robur
artem in tyronibus eligendam. Capitulu. xix.

Sed qm in legionibus plures scole sunt que
litteratos milites querunt ab hijs qui tyro
nes probant, in omnibus quidem statura magnitu
dinis corporis robur & alacritas animi conuenit
explorari. Sed in quibusdam notatur pericia cal
culandi computandiq: usus exigitur. Tocius enim
legionis ratio siue obsequiorum siue militarium
numerorum siue pecune ascribitur actis maiore
prope diligentia q̃ res annonaria uel ciuilis poli
thica annotatur. Cotidianas etiam i pace uigili
as. Item excubitum siue angarias de omnibus ce
turijs & contubernijs que milites uicissim faciut
ne quis contra iustitiam pregrauetur alicui pstet
imunitas. Noia eorum qui uices suas fecerunt
breuibus inseruntur, qn quis comeatum acce
perit uel quot dierum i breuibus annotat. Tunc

plors es buscar como quien da atiento

ta, y. por los cebos publicos e cadadia

UVA.BHSC

enim difficile comeatus dabatur nisi causis iustis-
simis & approbatis nec aliquibus milites istituti
deputabantur obsequijs nec priuata eisdem nego-
tia mandabantur. Siquidem icongruum uideret
imperatori militem qui ueste & annona publica
pascebatur utilitatibus uacare priuatis ad obse-
quia tn uiditum uel tribunorum necnon etiam
principalium deputabantur milites qui uocabant
accensi hoc postea additi anteq fuisset legio copleta.
quos nunc sup numerarios uocant fasciculariam tn
i. lignum fenum aquam stramen & ligumina mi-
lites in castra portabant. Munifices enim ab eo ap-
pellantur qp hec munia faciunt. Donatiui partem me-
diam debent apud signa milites seqstrare. Cap. xx.

Illud quoq: ab antiquis diuinitus istitutu
e ut ex donatiuo qp milites consecuntur
dimidia pars sequestraretur apud signa & ibidem
ipis militibus seruaretur ne p luxum aut ianium
rerum comparationem ab ipsis militibus contuber-
nalibus possit assumi. pleriq: enim hois & precipue
pauperes tantum erogant quantum habere potue-
runt sed pocius ista pecuia premium ipis contu-
bernalibus doceatur ad cōmodata: nam cu pu-
blica sustententur annona ex omnibus donatiuis
augetur eorum pro medietate castrense peculiu

Signus de uexillis.

luxus. la superflu uiciosa.

UVA.BHSC

Miles deinde qui sumptus suos scit apud signa depositos de deserendo nichil cogitat magis diligit signa pro illis in acie fortius dimicat: more humani ingenij ut pro illis habeat maximam curam in quibus suam uidet positam ee substantiam. Denique decem folles hoc est decem sacci per cohortes singulas ponebantur in quibus hui9 ratio condebatur. Addebatur etiam saccus undecimus in quem tota legio aliquam particulam conferebat sepulture scilicet causa ut si quis ex contubernalibus defecisset de illo xi°. sacco ad sepulturam ipsius promeretur expensa. huius ratio apud signiferos ut nunc dicunt in cophinis seruabatur & ideo signiferi non solum fideles sed etiam litterati hoies eligebantur qui & seruaret deposita & bene sciret singulis reddere rationem. In legione ita fieri promotiones ut per cohortes oms transeant quod promouetur. C. xxi

Non tantum humano consilio sed etiam diuinitatis instinctu legiones a romanis arbitror constitutas in quibus decem cohortes ita sunt ordinate ut omnium corpus unum una uideatur ee coniunctio: nam quasi in orbem quedam per diuersas cohortes & diuersas scolas milites promouentur ut ita ex prima cohorte ad gradum quempiam promotus uadam ad decimam cohortem & rursus ab ea crescentibus stipendijs cum maiore gradu

UVA.BHSC

p alias recurrat ad primam. Ideo principalis centu-
rio post q in orbem omnes cohortes p diuersas ad
ministrauerit scolas in prima cohorte ad hanc per
uenit palmam in qua ex omni cohorte infinita
comoda consequatur. Sicut primicerius in officio
prefectorum pretorio ad honestatum questuosumq:
militie peruenit finem Ita legionarij equites cohor-
tes suas contuberna affectione uenerantur Cum na-
turaliter equites a peditibus discrepare solebant
p hanc contestationem in legionibus & oim cohor
tium & equitum peditumq: seruatur una cocordia

Quid inter tubicines & cornicines & classicum intersit

Legio la capitania, en la sueste sten decem cohortes

Habet preterea legio Capitulum. xxv.
tubicines, cornicines, & buccinatores. Tubi-
cina ad bellum uocat milites & rursum receptui ca-
nit. Cornicines quociens canunt non milites sed
signa ad eorum obtemperant nutum. Ergo quocies
ad aliqd opus exituri sunt soli milites tubicines
canunt ad eorum obtemptum. Quociens moueda
sunt signa cornicines canunt. Quociens autem pugnatur
& tubicines & cornicines & bucinatores canunt
piter. Classices autem appellatur qd buccinatores
p cornu ducuntur hoc insigne uidetur imperij
quia classicum canitur uel imperatore presente uel
cum in militem captaliter animaduertit: hoc enim

UVA.BHSC

ex imperatoriis legibus fieri ncce e. Siue ergo ad uigilias siue ad gratias faciendas siue ad opus ali quod uel ad decursionem campi exeunt milites tubicina uocante operantur & rursus tubicine ad moniti cessant. Cum autem mouentur signa aut iam mota figenda sunt cornicines canunt. Quod ideo in omibus exercitiis & processionibus custo ditur ut in ipa pugna facilius obtemperent milites siue eos pugnare siue stare siue sequi uel redire preceperint duces. Sed quidem ratio manifesta e sempem i otio debere fieri qd necessario faciendu uidetur in prelio. De exercitatione militum

Legionis ordinatione Capitulum. xxiii.

digesta ad exercitum reuertimur. Vn sicut iam dictum e exercitus nomen accepit. Iuniores quidem ac noui milites mane & post meridiem ad omne genus armorum exercebantur. ueteres autem & eruditi sine intermissione semel in die exercebantur armis. Neq: enim longitudo etatis uel annorum numerus arte bellicam tradit. sed continua armorum exercitatio & artis bellice me ditatio exercitatus miles semper e ferox armatu raq: cuctis diebus exercetur idcirco non tantum que sub campi ductore sunt cotidiana meditatoe discere debet sed etiam corporis uelocitate. nam

UVA.BHSC

& uelocitas usu ipo acquiritur corporis & scientia
feriendi hostem seq: protegendi presertim si gla
dijs dimicetur. Illud uero qd maius e ut seruare
ordines discant & uexillum suum in tantis per
mixtionibus in ipa prolusione comitentur ne
inter doctos aliquis error existat multitudini
tante sit confusio. Ad palum quoq: uel funda
exerceri p comodum e ut latera uel pedes aut
caput ipetere punctum cesimq: condiscant Sal
tus quoq: & ictus facere pariter assuescant isur
gere tripudantes in clipeum. Rursusq: subsidere
nunc gestiendo prouolare cum saltu nunc cede
tes in terga resilire missilibus etiam palos ipos
procul ferre meditentur ut ars dirigendi & dextre
uirtutis possit accrescere. Sagittarij uero uel fun
ditores scobas hoc e fructicum uel straminum
fasces pro signo ponebant ita ut sexcentis pedibꝫ
remouerentur a signo ut sagittis uel certis lapidi
bus ex fastibalo destinatis signum sepius tange
rent. // Assuescendum e etiam ut semel tantum
funda circa caput rotetur cum ex ea emittit saxu
sed & manu saxum omnes milites meditabant
libracia saxa iactare. Qui usus pacior ee credit
quia non desiderat fundam. Missilia quoq: uel
plumbatas iugi perpetuoq: exercitio dirigere coge

UVA.BHSC

bantur usq: adeo ut tempore yemis de tegulis uel sca
dulis que si deeet certe de canis ulua ut culmo & por
ticus tegerent ad equites & quedam uelut basilice
ad pedites in quibus tempestate uel uentis aere tur
bato sub tecto armis erudiebat exercitus. Ceteris
autem etiam hybernis diebus si nyues tantum plu
uieq: cessarent exerceri cogebantur in campo ne in
termissa consuetudo & animos militum debilitaret
& corpora. Siluam cedere portare onera transili
re fossas in mari natare siue in fluminibus gra
du pleno ambulare uel currere etiam armatus
cum sarcinis suis frequentissime conuenit ut coti
diani laboris usus in pace difficilis non uideatur
in bello. Siue ergo legio siue auxilia fuerint
exerceantur assidue: nam quemadmodum bene
exercitatus miles prelium cupit ita formidat i
doctus. Postremo sciendum e in pugna usum am
plius prodesse q̃ uires nam si doctrina cesset ar
morum nichil paganus distat a milite

De alys artibus tractatus. Capitm. xxiiij.

Athleta, auriga, uenator, propter exiguam
mercedem uel certe plebis fauorem cotidia
na meditatione artes suas aut augere co suevit
aut seruare. Milites quorum est manibus serua
da res publica studiosius oportet sciam dimicadi

Athleta interpretat pugil, ... certatore que es ... peleador

continuis et perpetuis

usumq: rei publice iugibus exercitijs custodire. Qui-
bus non tantum contingit gloriosa uictoria sed et
amplior preda. Quoniam ad opes & dignitates or-
do militie & imperatoris iudicium consueuit eue-
here qui artifices cenici ab exercitijs non recedunt
pro laude uulgi. Miles sacramento lectus ab exerci-
tio armorum uel nouellus uel etiam uetustus cessa-
re non debet cui pugnandum ē pro salute propria
& libertate communi presertim cum antiqua sit
prudensq: sententia omnes artes i meditatione
consistere. Numeratio ferramentorum ut machinarum

Legio autem non tm legionis. Capl. XXV.
militum numero sed etiam genere ferra-
mentorum uincere cosueuit. Primu oim instruit
iaculis quibus nulle lorice nullaq: possunt scuta
sufficere: nam per singulas centurias singulas
caro balistas habere consueuit quibus milites ad
trahendum singula contubernia, ad armandum
uel dirigendum ad hoc enim undecim homines
deputantur nam quanto maiores fuerint tanto
longius ac fortius tela iaculantur non solum aut
castra defendunt uerum etiam & in campo. Post a-
ciem grauis armature ponuntur ante quarum
impetum nec equites loricati nec pedites scutati
hosti possunt stare. In una autem legione lv. ca-

[Margin: iaculum i el ...]

UVA.BHSC

robaliste esse solent. Item decem onagri hoc est sin
guli per singulas cohortes in carpentis bobus porta-
tur armatis ut si forte hostes ad oppugnandum
uenerint uallum sagittis & saxis possint castra de-
fendi scaphas quoq: de singulis trabibus excaua
tas cum longissimus funibus & interdum etiam
ferreis cathenis secum legio portat quater contex-
tis hiisdem sicut dicunt ~~dicunt~~ monoxillis super-
iectis etiam tabulatis flumina sine pontibus que
uadari nequeunt tam a peditibus q̃ ab equitibus
sine periculo transeantur. Ht ferreos arpationes
quos uocant lupos & falsas ferreas confixas lon-
gissimis contis. Item ad fossarum opera facienda
bidentes ligones, palas, rastra, alueos, cophinos, quib9
terra portetur, habet quoq: dolabras secures ascias segures
serras quibus materia ac pali dedolantur atq: ser-
rant: habet preterea artifices cum omnibus ferra-
mentis qui ad depugnandas hostium ciuitates
sufficiunt testudines preterea musculos arietes
& uineas ex quibus uineis res etiam ambulatorias
faciunt. Verum ne singula enumerando plura di-
cantur: uniuersa que in quocumq: belli genere ne-
cessaria esse creduntur debet secum legio ubiq: por-
tare ut in quouis loco fixerit castra armatam fa
ciat ciuitatem — :~

monoxilon, e nauigium ex ligno integro

UVA.BHSC

¶ Explicit liber Secundus Incipit Liber iij. Capitula eiusdem Libri :-

Quomodo esse debeat exercitus. i ¶ Quemadmodum sanitas exercitus gubernetur. ij.
¶ Quanta cura prouidenda sunt atq: seruanda pabula uel frumenta. iij ¶ Quemadmodum oportet prouidere ne milites seditionem faciant. iiij ¶ Signorum militarium quanta sunt genera. v ¶ Quanta sit seruanda cautela cum uicinis hostibus quando mouetur exercitus. vj ¶ Quemadmodum flumina que maiora sunt transeuntur. vij
¶ Quemadmodum castra debeant ordinari. viij
¶ Que & quanta consideranda sunt ut intelligat utrum superuenientib9 insidijs publico debeant marte confligi. ix ¶ Quid oporteat fieri si q̄s dissuetum ad pugnam exercitum habeat & tyronem. x ¶ Que ipso die procuranda sunt cū publica comittitur pugna. xi ¶ Inuestigandū quid sentiant ad pugnam milites pugnaturi. xij
¶ Quemadmodum idoneus locus eligatur ad pugnā xiij ¶ Quomodo acies debeat ordinari ut i conflictu reddatur inuicta xiiij ¶ Ratio podissini quantum spacium in acie inter singulos ordines in longum & quantum in latum debeat custodiri.

UVA.BHSC

xv. ¶. De equitibus ordinandis. xvi ¶ De sub
sidijs que post aciem collocantur. xvij ¶ In quo
loco primus dux stare debet in quo secundus in
quo tercius xviij ¶ Quibus remedijs uirtuti ut
dolis hostium resistatur in acie. xix ¶ Quot ge
neribus pugna publica comittatur & quo modo
etiam qui inferior numero & uiribus e ualeat
uictoriam obtinere. xx ¶ Viam ascendendi
hostibus dandam ut deleantur facilius fugietes
xxi ¶ Quemadmodum ab hostibus recedatur
si consilium displicet pugne. xxij ¶ De camelis
& catafractis equitibus xxiij ¶ Quo quadrigis
falcatis uel elephantis in acie possit obsisti. ¶.
xxiiij Quid fieri debeat si uel pars fugerit uel tot[9]
exercitus. xxv. ¶ Regule bellorum generales.

Incipit prologus Libri tercij:

Athemenses & lacedemones ante ma
cedones rebus potitos ut prisci locunt[a]
annales uerum apud athemenses
non solum reipublice sed etiam diuer
sarum artium industria uiguit. Lacedemonijs
autem precipua fuit cura bellorum. primi denique
experimenta pugnarum de euntibus colligetes
artem preliorum scripsisse firmantur usque adeo
ut rem militarem que uirtute sola uel certe

UVA.BHSC

felicitate creditur contineri ad disciplinę pritię
q; studia reuocarent ac magistros armorum quos
tacitos uocauerunt iuuentutem suam usum ua
rietatemq; pugnandi precipue edocere. Quis no
hos summa admiratione laudandos qui etiam p
cipue artem discere uoluerunt sine qua alię ar-
tes esse non possunt. Horum sequentes instituta
romani martij precepta operis & usum retinue-
runt & litteris prodiderunt. Sed ea que per di-
uersos auctores libros q; dispersa. Imperator in
uicte mediocritatem meam abreuiare iussisti
ne uel fastidium nasceretur ex plurimis uel ple-
nitudo fidei deesset in pius. ¶ Quantu aut
in prelijs lacedemoniorum disciplina profuerit ut
omittam cetera xantippi declaratur exemplo.
qui attilium regulum romanumq; exercitum
sepe uictorem cum carthaginensibus non uirtute
sed arte sola ferret auxilium prostrans exerci
tibus cepit ac domuit. Vnoquoq; congressu tri
umphas bellum omne confecit nec minus hani
bal petiturus italiam lacedemonium doctorem
quesiuit armorum. Cuius monitus tot cosu-
les tantasq; legiones inferior numero ac uiri
bus interemit. Igitur qui desiderat pacem pre
paret bellum qui uictoriam cupit diligenter

UVA.BHSC

imbuat qui ferox optat euentus dimicet arte nō casu
Nemo prouocare nemo audet offendere quem itelligit
superiorem ee si pugnet

Quomodo esse debet exercitus . capitulum .j.

PRimus liber tyronum delectum exercitusq: depromit, sequens legionis institutione disciplinamq: edocuit militarem. hic tercius classicum sonat, ideo enim illa premissa sunt ut in quibus pericia certaminum & uictorie summa cōsistit discipline ordine custodito & intelligerent celerius & amplius adiuuarent. Exercitus dicitur tam legionum q̄ etiam auxiliorum necnon etiam equitum ad gerendum bellum multitudo collecta. hic modus a magistris requiritur armorum. Nam cum xersis & darij & mitridatis ceterorumq: regum qui innumerabiles armauerunt populos exempla relegantur euidenter apparet nimium copiosos exercitus magis propria multitudine q̄ hostium uirtute depressos. ¶ Nam cum pluribus casibus subiacet amplior multudo in itineribus pro mole sua semper est tardior. In longiore autem agmine etiam a paucis superuentum assolet pati In locis autem asperis uel fluminibus transeundis propter impedimentorum moras sepe decipitur. Preterea ingenti labore innumerosis animalibus equisq: pabula colliguntur. Rei quoq: frumetarie

dificultas

UVA.BHSC

difficultas que in omni expeditione uitanda e cito
maiores fatigat exercitus. Nam quantolibet studio
preparetur annona tanto maturius deficit quanto
pluribus erogatur. A qua deniq: ipa nimie multitu
dini aliquando uix sufficit qp si casu acies uerterit
tergum necesse est multos cadere de multis & illos
qui affugerint ut semel territos postea formidare
conflictum: ueteres autem qui remedia difficultatu
experimentis didicerant non tam numerosos q eru
ditos armis exercitus habere uoluerunt. Itaq: in leui
oribus bellis unam legionem mixtis auxilijs hoc e
x. milia peditum & duo milia equitum crediderut
posse sufficere quam manum pretores uelut miores
duces ad expeditionem sepe ducebant qp si magne
hostium copie ducerentur consularis potestas cum
uiginti milibus peditum & quatuor milibus equitu
tamq comes maior mittebatur. Q si infinita multi
tudo ex gentibus ferocissimis rebellasset tunc nimia
necessitate cogente duo duces & duo mittebantur
exercitus cum huioi precepto ut duo pconsules
prouideant ne quid res publica detrimenti capiat
Deniq: cum diuersis regionibus contra diuersos
hostes a populo romano annis prope omnibus pug
naretur io sufficiebant militum copie quia utilius
iudicabant non tam grandes exercitus habere q

UVA.BHSC

instructos illa tamen ratione seruata ut numquam amplior multitudo sotiorum auxilior͞ esset in castris q̄ ciuium romanorum

Quemadmodum sanitas gubernetur. Captm .y.

Nunc q̄ maxime prouidendum ē queadmodū sanitas custodiatur exercitus admonebo hoc ē locis aquis tempore medicina & exercitio. ¶ Locis ne in pestilenti regione iuxta morbosas paludes ne aridis & sine opacitate arborum campis aut collibus ne sine tentorijs estate milites comoretur ne egressi tardius calore solis & fatigatione itineris contrahant morbum sed pocius in estate ante lucem cepto itinere ad destinata perueniant ne seua yeme iter per niues aut pruinas noctibus faciant aut lignorum paciantur inopiam aut minorum illuc uestium suppetat copia nec sanitati enim nec expeditioni idoneus miles ē qui egē cōpellitur ne pernitiosis uel paludosis aquis utatur exercitus. Nam male aque potus ueneno similis pestilentiam bibentibus generat iam uero casus egri contubernalis oportunis cibis reficiantur ac medicorum arte utantur ut curentur principior͞ tribunorumq; & ipius comitis qui maiorem sustinet potestatem iugi queritur diligentia male enim cu hys agitur quibus necitas eciam belli incumbit

UVA.BHSC

morbi. Sed rei militaris periti plus cotidiana armorum
exercitia ad sanitatem militum prodesse putauerunt
quam medicos. Itaque pedites sine intermissione ymbribus
uel niuibus sub tecto reliquis diebus exerceri in campo
po uoluerunt. Similiter equites non solum in planis
sed etiam in ruptis & fossarum hyatu difficilimis se
mitis seque & equos suos assidue exercere iusserunt
ut nichil hys in necessitate prelij accidere possit
incognitum. Ex quo intelligitur tanto studiosius
armorum arte docendus sit semper exercitus cum
ei laboris consuetudo in castris sanitatem & in con
flictu possit prestare uictoriam. Si autupnali uel esti
uo tempore diucius in eisdem locis militum mul
titudo consistat ex contagione aquarum & odoris
ipsius feditate uiciatis haustibus & aere corrupto
perniciosissimus nascitur morbus qui prohiberi non
potest aliter nisi frequenti mutatione castrorum

Quanta cura prouidenda atque seruanda sunt pabula

Ordo postulat ut frumenta. Capitulum iij.
ut de commeantis pabulo frumentisque
dicamus Sepius enim penuria quam pugna consumit
exercitum & ferro seuior famis est. Deinde reliquis
casibus potest in tempore subueniri pabulum etiam
& annona in necessitate remedium non habent
nisi ante condatur. In omni expeditione unum

pabulum i el pasto de bes[tias] sin grano

UVA.BHSC

e maximum telum ut tibi sufficiant uictus & hostes
inopia frangat. an igitur quam inchoetur bellum
de copyis expensisq: fiat procuratio quia solers debet
ee tractatus ut pabula frumentum ceteraq: anona
rie spes quas a prouincialibus consuetudo deposcit
maturius exigantur & in oportunis ac munitiss
locis ad rem regendum amplior semper modus qua
sufficit aggregetur qp si tributa deficiant prorogato
auro comparanda sunt omia. Neq: enim diuiciaru
secura possessio e nisi armorum defensione seruetur
frequenter enim necessitas geminatur & obsidio se
pe fit longior quam putatur. Cum aduersarij etia
ipi esurientes circumsedere non desinant quos fa
me sperant esse uincendos. Preterea quicquid i
pecore uel in quacumq: fruge uinoq: hosti inferens
bellum ad uictum suum poterit occupare non solum
admonitis per edicta possessoribus sed etiam coactis
p electos scrutatores ad castella ydonea armatoru
presidys firmata uel ad tutissimas conferendum e
ciuitates. urgendiq: prouintiales ut ante irruptione
seq: & sua menibus condant. Reparatio etiam muro
rum tormentorumq: om an curenda e. nam si semel
hostes preuenerit occupatis metu uniuersa turban
tur & que ex alys urbibus petenda sunt interclusis
itineribus denegantur. Sed fidelibus horreorum

UVA.BHSC

custodia & erogatio moderata consueuit comitti pro
copia maxie si ab initio procuretur. Ceterum sera psi
monia e tunc seruare cum res quasi deficit inde ex.
peditionibus arduis per capita magis militum q p
dignitates ab antiquis prebebantur annone ita ut
post necessitatem eisdem a re publica redderentur.
yeme lignorum & pabuli estate uitanda necessitas
difficultas frumenti uerum & aceti uel uini uerno
salis omni tempore e declinenda. ita ut urbes atq:
castella ab hys militibus qui minus prumpti inueni
untur in acie armis sagittis fustibalis fundis etia
& saxis onagris balistisq: defendantur. precipueq:
uitetur ne aduersariorum dolo atq: puriys decipiat
prouintiarum incauta simplicitas. frequentius eni
comertiorum pacisq: simulatio credulas plus quam
arma nocuerunt. Qua ratione fame collecti paciut
hostes dispersi uero crebris superuentibus facile ui
cuntur. Quemadmodum prouidere opportet ne mi

Interdum lites seditionem faciant. Cap. uiy.

mouet tumultum ex aduersis locis collect9
exercitus & cum pugnare nolit irasci se simulat
ut non ducatur ad bellum. Quod hij precipue faciut
qui in sedibus ociose delicateq: uixerunt nam aspi
tate insoliti laboris offensi quem i expeditione ne
cesse est sustinere. Preterea metuunt prelium qui

tumultus, ul, el bollic y alboroto
expeditio is el apa... to y aparada de gu...

UVA.BHSC

armorum exercitia declinarunt cum ad huiusmodi preci
pitantur audatiam. Cui uulneri multiplex medicina
assueuit apponi quia dum adhuc separati sunt & a
sedibus suis remoti tribunorum uel uicariorum
necnon & principum ad omnem disciplinam artis
sima seueritate teneantur ut nichil aliud nisi de
uotionem moderationemque custodiant campi cur
sores ut ipsi appellant inspectores armatorum assi
due faciant nullis commeatibus uacent nomen
& signa obseruare non desinant: ad sagittas iacen
das ad missilia dirigenda ad iactandos lapides
uel funda uel manu ad armature gestum ad uec
tes pro similitudine gladiorum punctim cesimque
feriendo multo die usque ad sudorem sunt freque
tissime detinendi. Cursui etiam & saltui ad tran
siliendas fossas nichilominus imbuendi seu cum
mare seu fluminis uicinus est sedibus estiuo tem
pore ad natandum cogendi sunt omnes. Preterea
siluam cedere. Item domos & abrupta facere ma
teriam dolare aperire fossam occupare locum ne
a contubernalibus detrudantur & scutis inuicem
obuiantibus niti. Item exercitati & eruditi in se
dibus milites siue illi legionarij siue auxiliares
siue equites fuerint cum ad expeditionem ex di
uersis conuenerint uerius emulatione uirtutis p

UVA.BHSC

lium magis necesse habent optare q̄ ocium. Nemo
teritat de tumultu qui fiduciam de arte uel uirib⁹
habuerit. ¶ Dux autem eē debet attentus ut
in omnibus legionibus siue auxilijs uel uexillatio-
nibus a tribunis uicarijs principibusq: si qui tur-
bulenti uel ociosi sunt milites non pro inuidia
suggerentium sed pro rerum uarietate cognoscat
eosq: prudentiori cōsilio segregatos a castris
ad agendum aliquod quod ipsis prope uideatur op-
tabile aut ad castella urbesq: deputet muniendas
atq: seruandas tantaq: subtilitate hoc facere stu-
deat ut cum abiciuntur uideantur electi. Nūquā
enim ad tantam cōtumaciam pari consensu mul-
titudo prorumpit sed incitatur a paucis qui uicio℞
scelerumq: ipunitate sperant peccare cum pluri-
mis. Et si fieri medicina necessitas extrema ꝑsua-
serit rectius more maio℞ auctores criminum pu-
niat ut ad omnes metus ad paucos pena ꝑueniat
Laudabiliores tamen duces sunt illi quorum
exercitus ad modestiam labore exercitio atq: usu
instruitur q̄ illi quorum milites ad obedientia
suppliciorum formido compellit. **Signorum
militarium quanta sunt genera. Cap. V.**

Multa quidem sunt discenda atq: obserua-
da pugnantibus siquidem nulla sit negli-

UVA.BHSC

gentie uenia ubi de salute certatur. Sed inter reliq̄
nichil magis ad uictoriam proficit q̄ monitis obtem
perare signorum: nam cum uoce sola inter preliorum
tumultus regi multitudo non possit & pro necitate
rerum plura ex tempore iubenda atq: facienda sint anti
quus oim usus gentium inuenit quem solus dux utile
iudicasset per signa totus agnosceret & sequeretur
exercitus. Tria itaq: genera constat ee signorum
uocalia, semiuocalia, muta, quorum uocalia & se
miuocalia percipiuntur auribus, muta uero referut̄
ad oculos. Vocalia dicuntur que humana uoce
pronuntiantur sicut in uigilijs uel in prelio pro sig
no dicitur ut puta uictoria palma uirtus ds nobcum
triumphus imperatoris & alia quecumq: uoluerit
dare hijs qui in exercitu habent ptatem. Sciendum
tn̄ est ista uocabula cotidie debere uariari ne ex
usu signum hostes agnoscant & explorantes inter
nros seruentur impune. Semiuocabula sunt q
p tubam aut cornu aut buccinam dantur. Tuba que
directa ē appellatur buccina que in semet ereo cir
culo flectitur. Cornu qđ ex uris agrestibus argē
to nexum temperato arte spuq: canentis flatus e
mittit auditum. nam indubitanter p hunc sonu
agnoscit exercitus utrum stare uel progredi an certe
regredi oporteat utrum longe prosequi fugientes

UVA.BHSC

an receptui canere. Muta enim signa sunt aquile dracones uexilla flamales penne. Quocumq: enim hoc fieri iusserit ductor necce est signo suo comitantes milites pergant. Sunt & alia multa signa que dux belli in equis aut in indumentis & in ipis armis ne noscatur ab hostibus precipit custodire. Preterea manuali uel flagello more barbarico uel certa nota que utitur ueste significat que omnia in sedibus in itineribus & in omi exercitatione castrensi uniuersi milites & sequi & intelligere consuescant. Continuus enim usus necessarius uidetur in pace ei? rei que in prelij contussione seruanda sit. Item mutum & commune signum est quociens tuba proficiscente excitatus puluis ad similitudinem nubium surgit hostiumq: prodit aduentum similiter si diuerse sint copie p nocte flammis p diem fumo signatur exercitus qp aliter non pot nuntiari aliqti in castellorum aut urbiu turribus appendunt trabes quandoq: uela tendut quibus aliquando erectis aliquando depositis indicant que geruntur. Quanta sit seruanda cautela cum uicinis hostibus mouetur exercitus

Qui rem militarem Captm . vj.

studiosius didicerunt asserut plura in itineribus q in ipa acie solere contingere nam periculafreq

in conflictu armati sunt om̄s & hostem quominꝰ uident ad pugnandum om̄s animo ueniunt pre parati. In itinere minus armatū minusq; quisq; atte- tus ē miles & superueniente impetu uel fraude repente turbatur: ideo om̄i cura omniq; diligētia prouidere dux debet, ne proficiscens paciatur in cursum uel facile sine dampno repellat illatum primum itinera om̄ regionum in quibus bellū geritur plenissime debet habere prescripta, ita ut locorum interualla non solum passuum numero sed etiam uiarum qualitates ꝑdiscat ꝑ cōpendia diuerticula montes flumina ad fidem descripta consideret usq; eo ut solertiores duces itinera pro uinciarum ĭ quibus necessitas gerebatur nō tm̄ annotata sed etiam picta habuisse firmentur, ut non solum consilium mentis uerum aspectu oculorum uiam profecturus elegerit ad hoc a prudentioribus & honoratis & locorꝫ gnaris se paratim debet uniuersa ꝑquirere & ueritatem colligere de pluribus & duces ydoneos scientes capere eosq; custodie mancipare addita pene oste tatione uel premij. Erunt enim utiles cum ītelli gant nec fugiendi sibi copiam superesse & fidei premium ac ꝑfidie parata supplicia prouidendū quoq; ut sapientes exercitatiq; querantur ne duorꝫ

cursus, rus, elementus

UVA.BHSC

aut trium error discrimen pariat uniuersis. Interdum
autem imperita rusticitas plura promittit & credit
se scire que nescit. Sed cautele caput e ne ea loca p que
uel quibus itineribus sit profecturus excercitus igneret.
Tutissima namq: expeditio creditur facienda ab hosti
bus nesciri ob hoc ueteres minotauri signum i legioni
bus habuerunt ut quemadmodum ille in intimo
& secretissimo laberito additus phibetur ita ducis
consilium semper debet ee occultum. Securum iter
agitur qd agendum hostes minime suspicantur. Ver
quia exploratores altrinsecus missi profectionem ex
ercitus suspitionibus uel oculis deprehendunt & inter
dum transfuge proditores non desunt quemadmo
dum occurri ingruentibus debeat intimetur, dux
cum agmine exercitus profecturus fidelissimos ar
gutissimos cum equis prumptissimis mittat qui loca
per que iter faciendum e in progressu & a tergo dex
tra leuaq: perlustret ne aliquas aduersarij moliantur
insidias. Tucius enim explorantur exploratores noctibus
q diebus nam quodammodo ipe sui proditor inuenitur
speculator si fuit ab aduersarijs comprehensus. Primu
ergo equites iter arripiant: deinde pedites impedi
menta accipiant signarij calones uehicula in medio
militum & peditum collocentur ita ut expedita pars
equitum & peditum subsequatur nam ambulantibus

UVA.BHSC

quidem a fronte sed frequentius a tergo superuentus infertur. A lateribus quoq: pari armator manu impedimenta claudanda sunt: nam insidiatores semp in aliquo loco impulsant transuersos & frequenter incursant. Illud tn precipue seruandum e ut ea ps ad quam hostis uenturus creditur oppositis letissis equitibus & leui armatura necnon etiam peditibus sagittariis muniatur. Qd si undiq: circufundantur inimici undiq: debent preparata subsidia esse ne uero repentinus tumultus noceat amplius ante comouendi sunt milites ut parati sint aio ut arma in manibs habeant ne necessitate subita conterantur prouisa non solent ee formidini. Antiqui diligentissime pcauebant ne galeonibus interdum uulneratis interdum timentibus & signariis clamore pauefactis pugnantes milites turbarentur ne dispersi longius aut conglobati amplius q expedit impedirent suos hostibus quoq: prodessent. & ideo ad exemplum militu etiam impedimenta sub quibusdam signis ordinanda duxerunt. Demq: ex ipsis galeonibus quos galearios uocant ydoneos ac peritos usu legebant. quos non amplius q ducentis signariis puerisq: preficerent hisq: uexilla dabant ut scirent ad que signa deberent impedimenta colligere. Si propugnatores ab impedimentis laxamento aliquo diuidantur

ne constipati ledant in prelio ambulante exercitu
ut locorum uarietas euenerit ita defensionis ratio
uariatur nam in campis patentibus equites magis
solent pugnare quam pedites. At uero locis sil
uestribus uel montuosis siue palustribus pedestres
magis formidande sunt copie. Illud quoq: uitan
dum ne per negligentiam alys festinantibus alys
tardius incedentibus interrumpantur acies ut
certe tenuentur. Continuo enim hostes interpolata
puadunt. Premonendi ergo sunt exercitatissimi
campi ductores uicary uel tribuni ut alacriores
retardent & pinguiores uel pinguius incidentes
accelerare compellant nam qui multum precesse
runt superuentu facto non tam redire q fugere
cupiunt qui uero exterim sunt deserti a suis i hostiu
propria desperatione superantur. Sciendum etia
qp aduersary in hys locis que sibi oportuna itelli
gunt subsessas occultius collocant uel apto mar
te impetum faciunt Sed ne secreta noceant ducis
prestat industria que omia prius couenit explo
rare. deprehensa uero subsessa si circumueniatur
utiliter plus periculi sustinet q parabat inferre
aperta autem uis si preparetur in montibus altio
ra loca premissis sunt presidys occupanda ut
hostis cum aduenerit reperiatur inferior nec au-

UVA.BHSC

deat obuiare cum tam a fronte q̄ & supra caput sui
cernat armatos, qp si anguste sunt uie ac tn tutẽ
melius ẽ precedere milites cum securibus ac dolatrys
& cum laboribus uias aperire q̄ in optimo itinere pe-
riculum sustinere. Preterea noscere debemus hostiu
consuetudinem utrum in nocte an incipiente die
lassis superuenire consueuerint & id euitare qp
illos facturos putamus ex more. Jam uero utrum
peditibus an equitibus utrum contis an sagittarys
amplius ualeant utrum numero hoim an armator
munitione precellant scire nos conuenit & ordi
nare qp nobis utile illis docetur aduersum. Tracta
re quoq: per diem an per noctem iter expediat
inchoari quanta locorum interualla sint ad q
cupimus peruenire ne estate aque penuria obsit e-
untibus ne yeme difficiles aut in uie occurrant
paludes maioresq: torrentes & impedito itinere
circumueniatur exercitus ãnq̄ ad destinata pueiat
ut nra comoditas ẽ sapienter ista uitare ita ut
si aduersariorum imperitia uel dissimulatio no-
bis occasionem dederit non opportet omitti sed
explorare solicite proditores uel transfugas mittare
ut qd hostis moliatur in presenti uel in futuro
possimus agnoscere paratis militibus ac leui arma-
tura ambulantes eos cam pabula uictumq: que

UVA.BHSC

rentes improuiso terrore decipere. Quemadmodum flumina que maiora sunt transeantur. C. vij.

In transitu fluuiorum grauis molestia negligentibus frequenter emergit nam si aqua uiolentior fuerit aut alueus latior impedimenta pueros & ipsos interdum ignauiores solet mergere bellatores. Ergo explorato uado due acies equitum electis animalibus ordinantur interuallis competentibus separate ut per medium pedites & impedimenta transeant. nam acies superior aquarum impetum frangit inferior qui rapti submersique fuerint colligit atque transponit. at cum altior fluctus fuerit nec peditem nec equitem patitur si per plana decurrat ductis multifarie spargitur fossis diuisusque facile transitur. nauigeri uero amnes hastilibus fixis ac superpositis tabulatis paruifiunt uel certe tumultuario opere coalligatis nauibus puppis additisque trabibus transitum prebent. expediti uero equites fasces de cannis aridis uelulua facere consueuerunt super quibus lorica & arma euidenter imponunt ipsi equi qui natando transeunt colligatosque secu fasces ptrahunt socios. Sed comodius repertum est ut monoxillos hoc est paulo laciores scafulas ex singulis trabibus excauatas pro genere ligni & subtilitate leuissima carpentis secum portet exercitus

quid sit monoxilon

UVA.BHSC

tabulatis pariter & clauis ferreis preparatis itaq: absq:
mora constructus pons ex funibus qui propterea
habendi sunt ut hys iniectus lapide arcus solidi
tatem prestat pro tempore festinanter aduersary
ad transitus fluminum insidias uel superuentus
facere consueuerunt ob quam necessitatem in utraq:
ripa collocentur armata subsidia ne alueo interue
niente diuisi opprimantur ab hostibus. Cautius
m est sudes ex utraq: parte prefigere ac sine detri
mento si qua uis illata fuerit substinere. Q si pons
non tantum ad transitum sed etiam ad recursum
& comeatum necessarius fuerit tunc etiam utroq:
capite pactis latioribus fossis aggereq: constructo
defensores milites debet accipere a quibus tam
diu teneatur quamdiu locorum necessitas postulat

Quemadmodum castra debeant ordinari Capitu lum . viij.

Consequens uidetur itineris obseruatione descripta ad castror
in quibus manendum e uenire ratione. Non enī
belli tempore ad statiua mansionem ciuitas mu
rata semper occurrit & incautum e plerumq:
discriminis exitum passim sine aliqua munitoe
confidere cum militibus ad capiendum cibum
occupatis ad munera dispersis facile nectantur
insidie: postremo noctis obscuritas necessitas

UVA.BHSC

sompnij pascentium equorx dispsio occasione sup
uenientibus prestat. In metandis castris non suf
ficit locum bonum eligere nisi talis sit ut alter eo
melior non possit inueniri ne utilior pretermissus
a nobis & ab aduersarijs occupatus apportet in
commodum. Cauendum e quoq: ne p estate aut
morbosa in proximo aut salubris aqua sit longius
hyeme ne pabulatio desit aut lignum ne subitis
tempestatibus campus in quo manendum e so-
leat inundari ne sit in abruptis aut deuijs ut cir-
cumsedentibus aduersarijs difficilis preparetur
egressus ne ex superioribus locis missa ab hostibꝫ
in eum tela ꝑueniant. Quibus caute studioseq:
prouisis pro necessitate loci uel quadrata uel rotu-
da uel trigona uel oblonga castra constitues nec
utilitati preiudicat forma tamen pulchriora cre
duntur quibus ultra latitudinis spacium tertia
pars longitudinis additur ita ut ab agrimessoribꝫ
mensuram colligi oportet ut ad quantitate con
cludatur exercitus. nam propugnatores angustia
constipant & ultra q̃ conuenit laciora diffundut
Tribus autem modis efficiunt fossas Primum
in unius noctis transitu & itineris occupatione
leuiorem cum sublati cespites ordinantur &
agge; faciunt. Supra quem ualli hoc est sudes

UVA.BHSC

uel tribuli lignei per ordinem diriguntur. Cespis
autem circumciditur ferramentis qui herbarum
radicibus continent terram fit altus & pedem se-
mis qp si terra solutior fuerit ut ad similitudine
lateris cespes non possit abscidi tunc opere tumul-
tario fossa pducitur lata pedes .v. alta tres. cui in-
trinsecus agger excrescit ut sine metu securus re-
quiescat exercitus. Statiua autem castra estate
uel hyeme uicino hoste maiore cura ac labore
firmantur: nam singule centurie diuidentibus
campi ductoribus & principibus ac dispositis cincti
gladio fossam aperiunt latam aut .xi. aut .xiij.
pedibus uel si maior aduersariorum uis metuit
pedibus .xvij. In pare enim numerum obseruari
moris e tum sepibus ductis ul interpositis stipibus
ramisq: arborum ne terra facile dilabatur. Agger
est igitur supra quem ad similitudinem muri &
pinne & propugnacula componuntur hoc opus ce-
turiones .x. pedes metiuntur ne si minus foderit
atq: errauerit alicuius ignauia & tribuni circueant
nec ante discedant qui strenui sunt q̄ fuerint
uniuersa pfecta ne tn aliquis supuentus labora-
tibus fiat omnes equites & pars peditum que
non operatur priuilegio dignitatis ante fossam
in procinctu armata consistat ut igruentes re-

UVA.BHSC

pellat inimicos. Prima igitur locis suis signa inter
castra ponuntur quia nichil e uenerabilius eorum
maiestate militibus. Deinde preparatur deinde tri
bunis tabernacula collocantur quibus p contuber
nales deputatis ad munera aqua lignum & pa
bula ministrantur. Tunc pro gradu legionibus
& auxilys & equitibus & peditibus loca in quibus
papiliones tendant deputantur in castris ac de sin
gulis centurys quaterni equites & quaterni pedi
tes excubium noctibus faciunt. Et quia impossibile
uidebatur in speculis uigilantes singulos pmanere
Ideo in. iiij^or^ ptes ad destden sunt diuise uigilie
ut non amplius q̃ tribus horis noctis necesse sit
uigilare. a tubicine oms uigilie comittantur &
finitis horis a cornicine reuocantur. ydoneos tn
tribuni & probatissimos eligunt qui circueant
uigilias & renuncient si qua emerserit culpa.
quos circuitores appellabant nunc militie fact
e gradus & circuitores uocantur. Sciendum
tn est milites extra uallum nocturnas uigilias
facere debere per diem autem castris positis aly
mane aly post meridiem propter fatigationem
hominum equorumq: angarias faciunt. Inter
precipua conuenit ducem prouidere siue in cast's
siue in ciuitate consistat ut animalium pascua

UVA.BHSC

subuectio frumenti ceterarumq: specierum aquatio
lignatio pabulatio secura ab hostium reddatur
incursu; qđ aliter non pot euenire nisi p̄ loca ydo
nea quo nroꝝ ambulat comeatus presidia dispo
nantur siue ille ciuitates sint siue castella muni
ta qđ si non reperitur antiqua munitio oportunis
locis circundata maioribus fossis tumultuaria
castella firmentur: nam a castris diminuto uo
cabulo sunt nuncupata castella intra que ī anga
rys aliquanti pedites equitesq: degentes tutū
iter commeantibus prestant difficile enim est
ut hostis ad ea loca audet accedere in quibus
a tergo & a fronte nouerit aduersarios commo
rari.

Que & quanta consideranda sunt ut intelligatur utrum ex superuenientibus insidys an ex publico debeat marte confligi. Captlm. ix.

Si quis hos artis bellice commentarios ex
probatissimis auctoribus breuiatos lege
re conabitur q̄ primum idem prelij pugnandiq:
precepta pcipiet auditu. Sed conflictus publicus
duarum aut trium horarum certamine diffini
tur: postq̄ partis eius que superata fuerit spes oīs
intercidit ideo omnia ante cogitanda q̄ tempta
da sunt & ante facienda sunt q̄ ultimum ueniat
abruptum. Boni enim duces non aperto prelio

in quo est

UVA.BHSC

in quo e commune periculum sed ex occulto semp
attemptant, ut integris suis quantum possunt hos
tes interminat uel fortiter terreant. In qua pte que
necessaria sunt admodum & ab antiquis repta
perscribam. Precipua ars & utilitas ducis est
ut adhibitis ex uniuerso exercitu scientibus bella
& sapientibus uiris cum quibus de suis & hostiu
copyis sepius tractet. omniaq: plurimum notet
adulatione submota utrum maiorem numerum
bellatorum ipe an hostes habeat utrum ipuis an
aduersariorum homines magis armati sunt &
muniti qui magis exercitati sint aut in necessi
tatibus fortiores. Querendum e etiam an utraq:
pars equites utra pedites habeat meliores. Scie
dum quoq: in peditibus maximum consistere ro
bur exercitus & inter ipos equites qui contatis
qui sagittarys antecedant quis plures loricas
induat quis utiliores equos adduxerit, postre
mo loca ipa in quibus pugnandum est utrum ii
micis aut nobis uideantur accomoda: nam si e
quitatu gaudeamus campos debemus optare
si pedite loca eligere angusta fossis paludibus
uel arboribus impedita uel aliquotiens montuo
sa cui magis uictu habundet aut desit, Nam
q fames ut dicitur intrinsecus pugnat & uincit

UVA.BHSC

sepius q̄ ferrum extrinsecus maxime autem tracta
dum ē utrum expediat necessitatem protrahi an
celerius adimi. Interdum enim sperat aduersarius
expeditionem cito posse finiri & si dilata fuerit in
longum aut penuria maceratur aut desiderio suorum
reuocatur ad propria uel nichil magnum faciens
ꝑ desperationem abire compellitur. tunc fracti la
bore ac tedio plurimi deserunt aliquanti se produnt
aliquanti se tradunt quia aduersis rebus rarior
fides ē & enudari incipit qui copiosus aduenerat
ad rem pertinet qualis ipe aduersarius uel eius co
mites obtimates sint noscere etiam utrum temera
rii an cauti audaces an timidi an scientes artem
bellicam ex usu an temere que fortes gentes an
ignaue sint. Nra ergo auxilia cuius fidei quarumque
sint uirium quos animos illius copie quos habe
at noster exercitus & sperare credat haberi que
pars sibi magis uictoriam repromittat: huiusmoi eni
cogitationibus uirtus augetur aut frangitur
desperantibus autem crescit audatia adhortatio
nem ducis & si nichil ipe timere uideatur crescit
animus si ex insidiis uel occasione aliquid fortiter
fecerit si hostibus aduerse res ceperint euenire
si uel infirmiores aut minus armatos ex inimi
cis poterit superare. Cauendum enim ē ne dubi

UVA.BHSC

tantem formidantemq: exercitum ad pugnam ali
quam publicam producas. Interest etiam utrum
tyrones an ueteranos milites habeas & utrum an
breue tempus in expeditionibus fuerint an in ar
mis p annos aliquos in pace durarint nam pro ty
ronibus accipiendi non sunt qui pugnare longo
tempore desierunt. Sed cum legiones auxilia uel
equites ex diuersis aduenerit locis dux optimus
& separatim singulos numeros p tribunos electos
quorum scitur industria ad omnia genera exercere
debet armorum & post in unum collectos quasi de
pugnantes in conflictu publico exercebit ipse
sepius temptabit quid artis quid uirium possit
habere. Quemadmodum sibi ipsi consentiant
utrum ad tubarum monita ad signorum iudicia
ad precepta uel nutum suum diligenter obtempe
rent. Si errant in aliquibus exerceantur atq: do
ceantur quamdiu possint esse perfecti. Si uero i
campi cursione etiam sagittando in iaculando in
ordinanda acie ad plenum fuerint eruditi nec
quidem temere sed occasione capta ad publica
ducendi sunt pugnam sed ante minoribus pre
liis inbuendi. Dux itaq: uigilans sobrius tamq
prudens de ciuili causa inter partes iudicaturus
adhibito consilio uidelicet de suis & aduersarii

UVA.BHSC

copijs & si multis rebus superior inuenitur oportunum sibi non differat inire conflictum. Si uero aduersarios intelliget exitum pociorem certamen publicum uitet nam pauciores numero & inferiores uiribus superuentus & insidias facientes sub bonis ducibus reportauerunt sepe uictoriam

Quid oporteat fieri si dissuetum ad pugnam exercitum habeat & tyronem. Capitulum .x.

Omnes artes omniaque opera cotidiano usu & iugi exercitatione proficiunt quod si in paruis uerum est quanto magis decet etiam in maximis custodiri quis autem dubitet artem bellicam rebus omnibus esse pociorem per quam libertas retinetur dignitas propagatur & prouincie seruatur imperium. hanc quodam relictis doctrinis omnibus Lacedemonij & postea romani coluerunt hanc solam hodieque barbari putant esse seruandam. Cetera autem in hac arte consistere omnia aut per hac assequi se posse confidunt hec dimicatoribus est necessaria per quam uitam retineant & uictoriam consequantur. Dux ergo cui tante potestatis insignia tribuuntur cuius fidei atque uirtuti possessorium fortune tutela urbium salus militum & rei publice creditur gloria non tantum pro uniuerso exercitu sed etiam pro singulis contubernalibus debet esse

UVA.BHSC

sollicitus. Si quid enim illis mali eueniat in bello etia
ipius ducis culpa & publica uidetur iniuria. ergo
si tyrones aut diu armis dissuetum exercitum du
cis singularum legionum uexillationum uires aios
& consuetudinem diligenter exploret. Sciat etiam
si pot fieri nominatim quis comes quis tribunus
quis domesticus quis contubernalis quantu pos
sit in bello auctoritatem seueritatemq: maximam
sumat omnes culpas militares legibus uindicet
nulli errantium credatur ignoscere in diuersis locis
in diuersis occasionibus omnium experimenta per
cipiat. hys ut oportet curatis cum dispersi ad pre
dandum securi oberrant hostes tunc probatos equi
tes siue pedites cum tironibus aut inferioribus
mittat ut ex contione fusis inimicis & illis perita
& reliquis crescat audatia ad transitus fluuior
ad precipicia montium ad siluarum angustias ad
paludum aut uiarum difficultatem superuentus
nullo sciente disponat atq: ita iter suum temperet
ut cibum capientes aut dormientes aut uacantes
certe securos inermes discaltiatos distractis equis
nichil suspicantes ipe paratus inuadat quatinus
in huiusmodi certaminibus sui fiduciam colligant. Nam
qui ante longum tempus aut omnino numquam uide
runt homines uulnerari uel occidi cum primum

UVA.BHSC

aspexerint perhorrescunt & pauore confusi de fuga ma
gis q̄ de conflictu incipiunt cogitare. Preterea si ex
currant aduersarii longo itinere fatigatos aggrediat[ur]
& ultimos uel certe si sparsos inueniat eos etiam qui
longe a suis aut pabuli aut prede gratia comorant[ur]
subito & occupet cum delictis. Illa enim ante temp
tanda sunt que si male cesserint minus noceant si
bene plurimum prosunt. Inter hostes discordiarum
sacere causas sapientis est ducis: nulla enim quamuis mi
ma natio pot[est] ab aduersariis perdeleri nisi propriis
simulationibus seipsa assumpserit. nam ciuile odium
ad inimicorum p[er]niciem preceps e[st] & ad utilitatem
sue defensionis incautum. Unum illud e[st] in hoc ope
predicendum ut nemo desperet fieri posse que facta
sunt. Dicat aliquis multi anni sunt quibus nullus
circundat exercitum fossa aggere uel uallo mansur[us].
Respondebitur si fuisset ista cautela nichil nocturni
aut diuturni superuentus hostium nocere potuisset
Perse imitantes romanos ductis fossis castra con
stituunt & quia arenosa sunt prope omnia saccos
quos inanes portauerant ex puluerulenta que effo
ditur terra replent eorumq[ue] cumulo aggerem faci
unt. Omnes barbari carris suis in orbem connexis
ad similitudinem castrorum securas a superuenien
tibus exigunt noctes. Veremur ne discere nequeam[us]

UVA:BHSC

que a nobis alij didicerunt huius ex libris usque discenda que antea a eruabantur. Sed omissa diu nemo quesiuit quia urgentibus pacis officijs procul aberat necessitas belli. Sed ne impossibile uideatur reparari posse disciplinam cuius usus intercidit decem exemplis. Apud ueteres ars militaris in oblivione sepius uenit sed in libris reparata est postea ducum auctoritate firmata. Scipio africanus cum ab alijs imperatoribus yspanenses exercitus frequenter uictos accepit discipline regula custodita hos omni opere fossisque faciendis ita diligenter exercuit ut diceret fodientes loca inquinari debere qui mandere hostium sanguinem noluissent. Cum ipsos denique numantinos capta ciuitate sic concremauit ut nullus euaderet. Metellus in africa albino imperante subiugatum accepit exercitum quem ita emendauit ueteribus institutis ut postea eos a quibus sub iugum missi fuerant superarent. A cimbris scipionis & mallij legiones intra gallias delete sunt quarum reliquias cum gaius marius suscepisset ita eruditus est scientia & arte pugnandi ut innumerabilem multitudinem non solum cimbrorum sed etiam thetonum & ambronum publico marte deleret facilius autem est ad uirtutem nouos imbuere quam reuocare perterritos:

Que ipso die procuranda sunt cum publica co

mittitur pugna. Capitulum. XI.

Premissis leuioribus artibus belli ad pu[gnae]
conflictus incertum & fatalem diem natio
nes & populos discipline militaris inuitat. nam i
euentu aperti martis uictorie plenitudo consistit
hoc tempore tanto magis duces debent esse soliciti
quanto maior speratur dignitatibus gloria & ma
ius periculum insurgat in ignauos in quo momento
peritie usus pugnandi doctrina consiliumq: d[omi]nat[ur]
ueteribus seculis mos fuit p[ar]uo cibo curatos milites
ut non fatigarentur ad certamen educere ut auda
tiores sumpta esca redderet & longiore conflictu no[n]
fatigarentur inedia preterea obseruandum e[st] pre
sentibus hostibus siue ex castris siue ex ciuitate
perducas ad prelium ne dum p[er] angusta portarum
p[ar]ticulatim procedit exercitus collectis & paratis
debiliter inimicis Ideoq: prouidendum e[st] ut ante
omnes milites egrediantur portas & acies constru
ant anteq[uam] hostes adueniant. q[uo]d si intra ciuitatem
manentibus paratus aduenerit aut differatur
egressus aut certe dissimuletur ut cum aduersarij
insultare ceperint hos quos non putant exituros
& cum ad predam aut ad redeundum converte
rint a[n]i[mu]m & ordines soluerint tunc illis stupentib[us]
electissimi quiq: prorumpant & confestim aggre

UVA.BHSC

diantur ignauos. obseruetur autem ne longo spatio
fatigatum militem ne ue lassos post cursum equos
ad publicum prelium cogas multum uirium labore
itineris pugnaturus amittit. Quid faciet qui ad
aciem incautus aduentat hos aduentus & ueteres
declinarunt & superiore etate cum nra cum ro
mani duces per imperitiam non cauissent ne quid
amplius dicam ipi exercitus perdiderunt alias
didicerunt. Impar enim conditio e lassum cum re
quieto Sudantem cum alacri currentem cum eo q
steterit subire conflictum. Inuestigandum quid sen
tiant milites pugnaturi. c. xij.

Ipsa die qua certaturi sunt milites dilige
ter quid sentiant explora: nam fiducia ut
formido ex uultu uerbis incessu motibusq: cernit
nec confidas satis si tyro prelium cupit. Inexptis
enim dulcis e pugna & noueris te oportere differ
re si exercitati bellatores metuunt dimicare Mo
nitis tamen & adhortatione ducis exercitui uirt
accrescet & animus precipue si futuri certamis
talem acceperint causam rationem qua sperent se facile
ad uictoriam puenturos: tunc inimicorum igna
uia uel error ostenditur uel si ante a nobis superati
sunt commemorandum Percunctande sunt etiam
omnium militum mentes in odium aduersarior

UVA.BHSC

ita ut in iram & indignationem moueantur Ani
mis pene omnium hominum hoc naturaliter euenit
ut trepident cum ad conflictum hostium uenerit
sine dubio formidolosiores sunt quorum mentes
ipse confundit aspectus Sed hoc remedio formido
lenitur; si antequam dimices frequenter exercitum
tuum locis tutioribus ordines vnde & uidere hostem
& cognoscere consuescant. Interdum audeant aliquid
ex occasione aut fugiant aut interimant inimicos
mores aduersariorum arma & equos recognoscant
nam que ex usu sunt non timentur. Quemadmodum
bonus locus eligatur ad pugnam. capitulum. xiij.

Bonum ducem conuenit nosce magnam partem
uictorie & ipsum locum in quo dimicandum
est possidere; elabora ergo ut cum securus manum
primum auxilium capias ex loco qui tanto utilior
iudicatur quanto superior fuerit occupatus. In sub
iectos enim uehementius tela descendunt & ma
iori impetu obtinentes pars altior pellit. Qui ad
uerso nititur cliuo duplex subit cum loco & hoste
certamen sed illa distantia est quod si de peditibus tuis
uictoriam speras contra equites hostium loca aspera
inequalia & montuosa debes eligere. Si uero de
equitibus tuis contra aduersarij pedites uictoriam
queris sequi debes paulo quidem latiora & leui

UVA.BHSC

tiora loca ~~atq;~~ plana atq; patentia neq; siluis neq; paludibus impedita. Quemadmodum acies debeat ordinari ut in conflictu reddatur inuicta :- C. xiiij

Ordinaturus aciem suam tria debet ante prospicere solem puluerem uentum: nam sol ante faciem eripit uisum, uentus contrarius tua reflectit & deprimit & hostium adiuuat tela, puluis a fronte congestus oculos implet & claudit. hec omnia eo momento quo ordinatur acies non solum periti sed etiam imperiti uitare solent. Sed duci prouido cauendum est in futurum ne post paululum accedente die noceat solis mutata conuersio ne uentus aduersus hora solita conpugnante nascatur. Ita ergo constituunt ordines ut hij post occipitium nostrum sint & si potest fieri aduersariorum impetant faciem. Acies dicitur exercitus instructus, frons que aduersus hostem spectat, hec in pugna publica si sapienter disponitur plurimum iuuat. Si imperite quamuis optimi bellatores sint mala ordinatione franguntur. // Instructionis lex est ut primo exercitati etiam ueteres milites collocentur quos antea principes uocabant. In secundo ordine circumdati catafractis sagittarij & optimi milites cum spiculis uel lanceis ordinentur quos prius astatos uocabant. Singuli autem ordinati in directum ternos pedes inter se occupare consueuerunt.

silua, e, el sos que la axo

acies dicitur exercitus instructus.

UVA.BHSC

hore in mille passibus mille sexcenti sexaginta
sex pedites ordinantur in longum ita ut nec acies
interluceat nec spacium sit arma tractandi. Inter
ordinem ante & ordinem a tergo in latum sex pe-
des distare uoluerunt ut pugnatores spacium
accedendi atq: recedendi haberent, vehementi⁹
enim cum saltu cursu q: tela mittuntur. In hys
duobus ordinibus & etate maturi & usu confide-
tes & muniti etiam grauioribus armis collocantur
hy enim adinuicem muri nec cedere nec sequi ali
quando cogendi sunt ne ordines turbent. sed ue-
nientes aduersarios excipere & stando pugnandoq:
repellere uel fugare cogant. ¶ Tercius ordo dis
ponitur de armatis uelocissimis de sagittarys iu-
uenibus de bonis iaculatoribus quos antea fer-
rentarios uocabant. Quartus uidelicet ordo con
struitur de scutatis expeditissimis de sagittarys
iunioribus de hys qui alacriter se agunt uirtutis
uel martiobarbolis quas plumbatas nominant
demittant qui dicebantur leuis armatura. Sci
endum ergo e stantibus duobus primis ordinibus
tercium & quartum ordines ad prouocandum
cum missilibus & sagittis primo loco semper debet
exire. Qui si hostes in fugam uertere potuerunt
cum equitibus ipi psecuntur, siue uero ab hostibus

UVA.BHSC

propulsi fuerint redeunt ad primam uel secundam aciem ac intus ipa recipiunt se ad loca sua. Prima aut & secunda acies cum ad hisbertas & pilam ut dicit uentum fuerit totum sustinet bellum. In quinta acie ponebantur interdum carobaliste interdum manu balistarij funditores uel fundibulatores qui fustibalis lapides iaciunt. fustis est longus pedibus quatuor cui per medium ligatur funda de corio & utraq; manu impulsus prope ad instar onagri dirigit saxa. funditores sunt qui fundis lino uel setis factis pugnant. hos enim dicunt ee meliores cotorto circa caput brachio dirigunt saxa. Quibus cum scuta deerant siue lapidibus manu iactis siue missilibus in hoc ordine dimicabant. ¶ Sextus ordo post oms a firmissimis etiam scutatis & ab omi genere armor munitis bellatoribus tenebatur quos antiqui triarios appellabant. hij ut requieti & integri acrius inuaderent hostes post ultimas acies sedere cosueuerat. Si quid & enim primis ordinibus accidisset de eorum uiribus reparationis spes tota pedebat.

Ratio podissimi quantum spacium in acie inter singulos homies in longu inter singulos ordies in latum debeat custodiri. Captm. XV.

Nunc podissinum mensuramq; ipuis ordis exponam. In mille passibus campi una

podismos e dimensio per pedum mensura

acies mille sexcentos sexaginta sex suscipit pedites,
propterea quod singuli pugnatores ternos occupant
pedes; quod si sex acies in mille passibus campi uolueris
ordinare nouem milia nongenti nonaginta sex
pedes sunt necessarij. Si autem in ternos ordines
uolueris hunc numerum tendere duo milia passuum
comprehendes sed melius est pauciores acies facere
quam militem spergere. Igitur senos pedes a tergo inter
singulas acies in latum diximus rite patere de
bere & ipsi bellatores stantes singulos obtinent pe
des. Ideoque si sex acies ordinaueris .xlij. pedes in
latum & mille in longum decem milium hominum
tenebit exercitus. Si autem in terno uolueris acie
tenuare .xxi. pedes in latum & duo milia passus
in longum .x. milium hominum tenebit exercitus
Ad hanc ratione siue .xx. milia siue .xxx. milia
peditum fuerint iuxta mensuram podissimi sine
aliqua dubitatione difficultatis poterunt ordi
nari nec dux fallitur cum sciat qui locus quantos
capere possit armatos. Deinde si angustior locus
sit uel multitudo sufficiat etiam in deno uel am
plius acies ordinari. Magis enim expedit ut con
ferti pugnent quam longius separati, nam si nimium
fuerit acies tenuata cito ab aduersarijs acta impres
sione rumpitur & nullum postea potest esse remedium

UVA.BHSC

Qui autem numeri in dextro cornu qui in sinistro qui in medio debeant ordinari uel iux dignitates eorum seruantur ex more uel certe pro qualitate hostium committantur.

De equitibus in acie ordinandis. Capitulum. xvi.

Constructa acie peditum equites ponuntur in cornibus ita ut loricati omnes & contati iuncti sint pedibus. Sagittarij autem uel qui loricas non habent longius euagentur a fortioribus namque equitibus protegenda sunt latera a uelocioribus atque expeditis hostium cornua inuadenda atque turbanda sunt. Scire dux debet contra quos drungos hoc est hostium globos quot sequentes equites opporteat opponi: nam nescio qua occultaratione imo pene diuina aliqui contra aliquos dimicat melius & qui fortiores uicerant ab inferioribus sepe uincuntur quod si equites impares fuerint more ueterum uelocissimi cum scutis leuibus pedites ad hoc ipsum exercitati hijsdem miscendi sunt quos expeditos milites nominabunt quo facto quamuis fortissimi equites hostium euenerint. Inde tamen aduersum mixtum agmen pares esse non possunt Vnum hoc remedium omnes ueteres duces inuenerunt ut assuescere facerent iuuenes currentes egregie & inter binos equites singulos ex hijs pe-

cornua dicunt utraque pars exercitus.

drungus i el esquadron o batalla de armados

dites collocarent cum leuioribus scutis gladijs atq: missilibus. De subsidys que post aciem ordinantur Capitulum. XVij:—

Sed optima ratio e & ad uictoriam plurimu confert ut lẽtissimos de peditibus & equitib9 cum uicarijs comitibus tribunisq; uacantibus habeat dux post aciem prẽparatos alios circa cornua alios circa medium ut sicubi hostes uehementer insistit ne rumpatur acies prouolent subito & suppleant loca aditaq: uirtute inimicorum audatiam frangat hoc primum lacones inuenerunt quos imitati sunt carthaginenses Romani postea ubiq: seruauerunt hac dispositione nulla melior inuenitur nam directe acies hoc solum agere debet si pot ut hostem repellat aut fundat. Si cuneus sit agendus aut forfix supfluos habere debes post aciem de quibus cuneum uel forficem facias aut si ducenda sit serra ex habundantibus ducitur. Si globus hostium separatus aut alam tuam aut ptem aliquam urgere cepens nisi supfluos habeas quos contra globum possis opponere siue pedites siue equites de acie tuleris dum alam aliam uis defendere aliam periculosius denudabis Q si bellatorum tibi copia non habundet melius est aciem habere habere breuiorem dummodo in subsidys colloces plurimos nam circa medias ptes campi

UVA.BHSC

expeditibus bene armatis debes habere electissimos de quibus cuneum facias & statim aciem hostium rupas. cornua autem decontatis loricatisq: equitibus ad hoc reseruatis & leui armatura peditum alas hostium & circumuenire te conuenit

Contra.

In quo loco primus dux stare debet. in quo secundus & in quo tercius. Captm. xviij.

Dux qui precipuam ht ptatem inter equites & pedites in parte dextra stare consueuit. hic e locus in quo tota acies gubernatur ex quo ruptus liberq: e progressus ideo autem inter utrumq: consistit ut & consilio regere & auctorare (obligare) tam equites q pedites ad pugnam possit hortari hic de equitibus super numerarijs mixtis peditibus expeditis aduersariorum sinistrum cornu q contra ipm stat circuire debet & a tergo semper urgere. Secundus dux in media acie ponitur peditum qui eam substentet & firmet hic fortissimos pedites & bene armatos de illis supfluis secum habere debet ex quibus aut ipe cuneum faciat & hostium aciem rumpat aut si aduersarij cuneu fecerint ipe forficem faciat ut cum eo illis possit occurrere in sinistra parte exercitus tercius dux debet esse satis bellicosus & prouidus quia sinistra pars difficilior est & uelut manta i acie

UVA.BHSC

consistit. Idcirco circa se bonos equites super numerarios & uelocissimos pedites habere debent de quibus si nistrum cornu semper extendat ne circumueniatur ab hostibus. Clamor autem quem barritum uocant prius non debet attolli q̄ acies utraq: se uerserit. Imperator enim ignauorum e uociferari de longe ut hostes magis terreantur si cum telorum ictu clamoris horror accesserit. Semper autem studere debes ut prior instruas aciem ut ex arbitrio tuo possis facere quod tibi utile iudicas cum nullus obsistat. Deinde & tuis anges confidentiam & aduersariys fiduciam minuis quia fortiores uidentur qui prouocare non dubitant. Inimici autem incipiunt formidare qui uidet contra se acies ordinari. hinc additur maximum comodum quia tu instructus paratusq: formidantem & trepidum aduersarium preoccupas. pars enim uictorie est inimicum turbare anteq̄ dimices. Quot generibus pugna publica committatur & qn etiā qui inferior

Exceptis nūo & uiribus ē ualeat uictoria obtinere. .XIX.

superuentibus uel incursionibus repentinis ex occasione quam numq̄ dux exercitatus amittit nam in itineribus iam fatigatis in fluminum transgressione diuisis in paludibus occupatis ī iugis mōtium laborantibus in campis expersis atq: securis in mansione dormientibus opportunum prelium semp.

UVA.BHSC

infertur cum alijs negotijs occupantur hostes prius in
terimantur q̃ preparare se possint / qp si cauti sunt ad
uersarij & insidiarum nulla sit copia tunc aduersum
presentes scientes & uidentes equa conditione pugna
tur / tamen ars belli non minus in hoc conflictu a
perto q̃ in occultis fraudibus adiuuat eruditos.
Cauendum ē maxime ne ab ala cornuq: sinistro
qđ sepius euenit aut certe dextro qđ licet raro co
tingit circumueniantur tui a multitudine hostium
aut ab hortantibus globis quos dicunt drungos
qđ si acciderit unum remedium ē qp alam cornuq:
replices & rotundes quatinus conuersi tui sotiorum
terga defendant. Sed in angulo ipius extremitatis
fortissimi collocentur quia impetus ibi amplior
fieri consueuit. Item aduersus cuneos hostium certis
resistitur modis. Cuneus dicitur multitudo pedi
tum que iuncta cum acie primo angustior deinde
latior procedit & aduersariorum ordinem rupit
quia a pluribus in unum locum tela mittuntur
quam rem milites uocant caput porcinum. Contra
quem ordinatio ponitur quam forficem uocant
nam ex lectissimis militibus in unum consertis / ordo
componitur & illum cuneum excipit atq: ex utraq:
parte concludit quo facto aciem rumpe non pot
Item serra dicitur que a strenuis directa ante

UVA.BHSC

frontem opponitur hostibus & turbata acies reparetur
Globus autem dicitur qui a sua acie separatus uago
cursu & superuentu incursat inimicos contra quem al-
ter populosior suo uel fortior immitatur globus / obser-
uandum quoq: ne sub tempore quo committitur pugna
uelis ordines comutare aut de locis suis aliquos nu-
meros ad alia transferre / statim enim nascitur tumul-
tus atq: confusio & quos īperitos conturbatosq: ineu-
nerit facilius hostis incumbit Quibus remedijs uir-
tuti uel dolis hostium resistatur in acie Capitulum xx.

Repugnationum septem sunt genera uel modi
Cum infesta ex utraq: parte signa cofligunt
una depugnatio ē fronte longa quadro exercitu
sicut etiam nunc & prope semper solet prelium fieri
Sed hoc genus depugnationis p̄iti armorum nō op-
timum iudicant qui in prolixo spacio cum cōtendit
acies non equalis semper campus occurrit & cū in
parte eis uel in medio sinus aut curuatura fit ī eo
loco acies frequenter irrumpitur. Propterea si multū
multitudine aduersarius antecedit a lateribus aut
dextram aut sinistram alam circumuenit in quo mag-
num periculum ē nisi super numerarios habeat qui
precurrant hostesq: sustineant hoc genere solus de-
bet confligere qui & plures & fortes habuerit bella-

tores ut ex utroq:

tores ex utroq: cornu hostem circuueniat & quasi
in sinum sui concludat exercitus. Secunda depug-
natio e obliqua que e plurimis melior in qua si
paucos strenuos in loco ydoneo ordinarius etiam
si multitudine hostium & uirtute turberis tamen
poteris reportare uictoriam huius talis e modus.
cum instructe acies ad congressum ueniunt tunc
tu sinistram alam tuam a dextra aduersarij longi⁹
separabis ne uel missilia ad eam uel sagitte peruenı-
ant dexteram aut alam tuam sinistre illius ale
iunges & ibi primum inchoa prelium ita ut cum
equitibus optimus & probatissimus peditibus sinistra
partem illius ad quam te iūxeris ingrediaris atq;
circumeas & detrudendo atq: sup currendo ad
hostium terga peruenias. Qd si semel aduersarios
exinde pellere ceperis accedentibus tuis ı dubitata
uictoriam consequeris & pars exercitus tui quam
ab hoste submoueris secura durabit ad similitudıe;
A. litere uel. c. fabriles acies in hoc dimicandi ge-
nere componuntur. Qd si tibi prior aduersarius hoc
fecerit illos quos post aciem supnumerarios dixim⁹
debere poni tam equites q̄ pedites ad sinistrum
tuum colliges cornu & sic aduersario resistis mag-
nis uiribus ne arte pellaris. Tercia depugnatio est
similis scde sed in hoc deterior op ad sinistrum

UVA.BHSC

cornu tuum cum illius incipis dextro confligere
nam quasi manens impetus e eorum & aperte cu
difficultate aggrediuntur hostes qui i sinistro cor
nu dimicant qd aptius inferius explanabo. Sed qn
aliam sinistram longe habueris meliorem tunc eni
fortissimos equites pedites q: coniunge & in cogressu
ipsam primam applica ad alam hostium dextram &
quantum potes aduersary dextram ptem pellere &
circuire festina tuam autem aliam exercitus ptem
in qua deteriores bellatores habere te nosti a sinistro
illius longissime separato ne uel a gladys inuadat
uel ad eam tela perueniant in hoc genere cauendu
e ne inimicorum cuneis transuersa tua acies elidat
hoc enim modo uno casu utiliter pugnabitur. Si
aduersarius infirmius dextrum cornu habuerit &
tu longe fortius sinistrum. Quarta depugnatio
talis est cum ordinarius aciem ante quadringetos
uel quingentos passus q ad hostem peruenias no spunte
eo subito ambas alias tua te incitare conuenit ut ex
utroq: cornu iprouisos hostes uertas infugam &
celerius uictoriam consequaris; sed hoc genus certa
minis hostes cito superat si exercitatissimos fortissi-
mos q: produxeris tamen periculosum e quia me-
diam aciem suam qui sic dimicat nudare copellit
& in duas partes exercitum separare; & si primo

UVA.BHSC

impetu uictus non fuerit inimicus h(abe)t occasionem
qua inuadat & diuidet diuisa cornua & mediam
aciem destitutam. Quinta depugnatio e(st) quarte
similis sed hoc unum amplius habet q(uod) leuem arma-
turam & sagittarios ante primam aciem ponit &
illis resistentibus non possit irrupi nam sicut dextro
cornu suo illius sinistrum & de sinistro cornu suo
dextrum aggreditur; quod si fugare potuerit stati(m)
uincit. Si minus acies media ipius non laborat q(ui)a
leui armatura sagittariisq(ue) defenditur. Sexta de
pugnatio optima e(st) prope similis sec(un)de qua utunt(ur)
qui de numero suorum & de uirtute desperant &
si bene ordinauerit quamuis cum pautioribus sep(e)
uictoriam consecuntur; nam cum instructa acies ad
hostes accedit. dextram alam tuam sinistre hostiu(m)
ale iunge & ibi p(er) equites probatissimos & uelocis
simos pedites incipe prelium reliquam autem par-
tem exercitus tui longissime ab aduersariorum
acie remoue & indirectum porrige quasi ueru q(ui)a
cum sinistram partem illius & a lateribus & a tergo
ceperis cedere sine dubio uertes in fugam. Aduer-
sarius autem nec de dextra p(ar)te sua nec de media
acie pot(est) suis laboribus subuenire quia acies tua
extenditur & tota se porrigit ad similitudinem
I. littere longissimeq(ue) recedit ab hostibus; quo

UVA.BHSC

genere in itineribus sepe confligitur. Septima depug
natio e que loci beneficio adiuuat dimicantem. In
hac quoq: & cum paucioribus & cum minus fortibo
poteris aduersarium sustinere hoc e si montem aut
mare aut flumen aut lacum aut ciuitatem aut pa
ludes aut abrupta in una pte habeas ex qua hostis
non possit accedere reliquum exercitum tuum direc
ta acie ordines. Sed in illa ala que munitione non
habet omnes equites & ferrentarios ponas tunc se
curus pro tuo arbitrio cum hoste confliges qn ab u
na pte loci natura te munit ab alia duplex propo
nitur equitatus. Illud tamen obseruandum e qd
nichil melius inuenitur ut siue de dextro cornu so
lo pugnare uolueris ibi strenuissimos colloces siue
de sinistro fortissimos pones siue i medio cunctos
cuneos facere uolueris p quos acies hostium rupas
in cuneo exercitatissimos ordines bellatores uicto
ria enim p paucos consueuit fieri. tantum e ut e
lecti a duce sapientissimo in hijs locis in quibus
ratio & utilitas postulat ordinentur. Viam
abscendi hostibus dandam ut deleantur facilius
fugientes. Capitulum. XXI.

Plerique rei militaris ignari pleniorem uictoriam
credunt si aduersarios aut locorum angustijs
aut multitudine armator circumdederint ut

UVA.BHSC

ianuam
additum non inueniant abscedendi. Sed clausis ex
desperatione crescit audatia ut cum spei nichil est
sumit arma formido libenter cupit commori ex quo
sine dubio scit se esse moriturum. Ideoq: scipionis
laudata sententia e qui dixit uiam hostibus qua
fugerent inmuendam nam cum abscedendi additu
patefacto mentes omnium apprehendit terror, &
ad prebenda terga consenserint multi ~~maiore~~ more pe
cudum trucidantur, nec insequentium ullu pe
riculum est cum uicti qui se defendere poterant
arma converterint hoc genere quanto maior fuerit
exercitus tanto facilius multitudo prosternitur
neq: enim ibi requirendus e numerus ubi anim⁹
semel territus non tam tela hostium cupit declina
re q̃ uultum. Ceterum clausi licet exigui numero
& infirmi uiribus hoc ipso tamen hostibus sunt pa
res quia sciunt desperantes aliud sibi licere non
posse sed una salus uictis nullam sperare salute.

Quemadmodum ab hostibus recedatur si disple
Digestis cet pugne consilium. Captm. xxij.
omnibus que ratio militaris experimentis
& arte seruauit unum sup est edocere quemad
modum recedatur ab hostibus, nam discipline bel
lice & exemplorum periti nuq̃ maius periculum
iminere testantur. Qui enim ante cogressum

ligero parti en parts

UVA.BHSC

recedit ex acie & suis fidutiam minuit & inimicis au
get audatiam. Verum quia hic sepius e necesse euenire
quibus modis tucius hoc fieri possit declarandum
e. Primum est ut tui nesciant ideo te recedere quia
declinas inire conflictum. Sed credant arte aliq
te ideo reuocari ut ad oportuniorem locum imitetur
hostis aut facilius supetur aut certe i sequentibus
aduersarijs secretiores collocentur insidie: nam ne
cesse e quod ad fugam parati sint qui ducem suum
sentiunt desperare. Illud quoque uitandum e ne hostes
tui te recedere sentiant & statim irruant. Propterea
plerique ante pedites suos equites posuerunt ut dis
currentes aduersarios uidere non sinerent quem
admodum pedites abscedebant. Item pticulatim
incipientes a primis singulas acies subducebant
retroque reuocabant in gradu suo manentibus reliquis
quos sensim postea acies sensimque ad illos iungebat
quos subduxerant primum aliquanti exploratis
itineribus noctu cum exercitu recedebant ut hostes
die orta cum intellexissent non possent coprehen
dere precedentes. Preterea leuis armatura premit
tebatur ad colles ad quos subito totus reuocaretur
exercitus & si hostes insequi noluissent a leui ar
matura que ante premittebatur & occuparetur lo
cus additis equitibus funderentur. Nichil enim pe

…s impetu bel furore p'
…m irruant

riculosius estimatur q̃ si inconsulte sequentibus ab
hijs qui in subsessa fuerunt uel qui ante repeda
uerint obiicitur. Interdum autem securitas grauiꝰ
solet habere discrimen. Impitis cibum capientibus
in itinere lapsis equos suos pascentibus ac nichil
tale suspicantibus superuentus assolent fieri. Quod
& uobis uitandum ē & hosti in huiōi occasionibus
ꝑnicies inferenda. hoc enim casu oppressis nec uir-
tus pot nec multitudo prodesse. In acie publica
qua uincatur pugna licet & ibi ars plurimum pro-
sit tamen ad defensionem suam potest accusare
fortunam. Qui uero superuentum insidias passus
ē culpam suam non potest excusare quia hoc uitare
potuit & ꝑ speculatores idoneos ante cognoscere
quia cum receditur talis fraus fieri consueuit. Tetro
itinere pauci equites insecuntur ualida manus oc
culte ꝑ alia mittuntur loca ubi ad agmen inimicoꝝ
peruenerint equites temptant leuiter atq; discedut
ille credit quicquid insidiarum fuerit preterisse
& sine cura resoluitur ad negligentiam, tunc illa
manus que secreto itinere destinata fuerat super-
ueniens opprimit ignorantes, multi enim cum ab
hoste discedunt si ꝑ siluas ituri sunt premittunt
qui angusta uel abrupta occupent loca ne ibidem
patiantur insidias & rursus post se precisis arboribꝰ

UVA.BHSC

mas claudunt quas consecedes uocant ut aduersarijs
facultatem adhimant psequendi. & pene utriq: pti
in itinere ad subsessas comunis occasio e. Nam qui
precedit opportunis uallibus uel siluosis montibus
post se relinquit insidias in quas cum inciderit ini
micos recurrit ut adiuuet ipe suos. Qui uero seqtur
aduersis semittis longe ante destinat expeditos
ut precedentem aduersarium arceat in transitu de
sertumq: a fronte & a tergo concludet, dormienti
bus noctu aduersarijs & qui recessit pot regredi
& qui precesserit pot regredi & qui sequitur q̄ms
intersit pot subuenire per fraudem in transuetitoe
fluuior qui precedit illam ptem temptat opprime
re que prima transierit dum reliqui alueo sepa
rantur. Qui autem sequitur festinato itinere illos
qui nondum potuerunt transire conturbat.

De camelis & catafractis equitibus Capitulum

xiij Camelos aliquante nationes · xxiij :
apud ueteres in acie produxerunt & ue
tercilliani in africa uel ceteri macetes hodie pdu
cunt. Sed genus hoc animalium arenis tollera
bile & siti aptum, confusas etiam in puluere ue
to uias absq: errore dirigere memoratur. Ceterum
preter nouitatem si hoc utt ab insolitis uideatur
in efficax bello e. Catafracti equites ppt munimina

UVA.BHSC

que gerunt a uulneribus tuti Sed propter impedimentu
& pondus armorum capi eos facile est & alia que hijs
frequenter obnoxia tam contra dispersos pedites q̄ co-
tra equites in certamine sunt meliores. Melius tamen
e ut ante legiones positi aut cum legionarijs mixti
sint qn comuni⁹ est manu ad manum pugnandum
tum acies hostium sepe prumpunt.

Quomodo quadrigis falcatis uel elephantibus in
acie possit obsisti. Capitulum. xxiij.

Quadrigas falcatas in bello Rex anthiocus
& mitridates habuerunt. Que ut primo magnum
num intulerunt terrorem ita postmodum fuere de
risui: nam difficile currus falcatus planum semper
inuenit campum & leui impedimento retinetur
unoq: afflicto ~~et~~ uulnerato equo intercipitur. Sed
maxime hac romanorum militum arte pierunt
ubi ad pugnam uentum est repente toto campo ro-
mani tribulos adiecerunt, in quos currentes quadri
ge cum incidissent delete sunt. Tribulus autem est tribulus e abroz de y
ex iiij^or palis confixis in propugnaculum quem quo
cumq: modo obieceris tribus radijs stat & erecto
quarto infestum est. Elefanti in prelijs magnitu-
dine corporum barritus orrore forme ipsius nouita
te homines equosq: conturbant hos contra roma
num exercitum, primus in lucania rex pirrus eduxit

UVA.BHSC

postea hanibal in affrica | rex anthiocus in oriente | iu-
gurtha in numidia copiosas habuerunt aduersus quos
diuersa resistendi excogitata sunt genera armatorum.
nam centurio in lucania gladio manum quam pro
miscidem uocant uni abscidit & bini catafracti equi
iungebantur ad currum quibus insidentes anclenas
sarissas hoc est longissimos contos in elefantes diri
gebant | nam muniti ferro nec a sagittarijs quos ue-
hebant belue ledebantur & earum impetum equorum
uelocitate uitabant. Alij contra elefantes catafrac
tos milites immiserunt ita ut in brachijs eorum &
in cassibus uel humeris aculei ingentes ponerentur
ex ferro ne elefans bellatorem contra se uenientem
posset apprehendere precipue tamen uelites antiqui
aduersum elefantes ordinauerunt. Velites autem
erant iuuenes leui armatura & corpore alacri
qui ex equis optime missilia dirigebant. hij equis
precurrentibus ad latiores lanceas uel maiora spi-
cula beluas occidebant. Sed crescente audacia postea
collecti plures milites pariter pila hoc est missilia
in elefantes ingerebant eosque uulneribus elidebant
Illud additum est ut funditores cum bastibalis
& fundis rotundis lapidibus destinatis in eos
per quos regebantur elefanti cum ipsis curribus
affligerent atque mactarent | quo nichil tucius in-

inuenitur. Preterea uenientibus beluis quasi irrumpis-
sent aciem spacium milites dabant que cum in agmen
medium peruenissent circunfusis undique armatorum
globis a magistris militum absque uulneribus capiebantur
illese. fundibaliste aliquanto maiores hee enim lon-
gius & uehementius spicula dirigunt suppositis curri-
culis cum binis equis aut mulis post aciem ordinari ce-
perunt & cum iactum teli acepissent bestie sagittis
balistarum transfigantur latius tamen contra eas &
firmius prefigitur ferrum ut in magnis corporibus
maiora sint uulnera. Aduersus elephantos plura ex-
empla & machinamenta retulimus ut si quando necessitas
postulauerit sciatur que sint tam inmanibus beluis
opponenda. Quid fieri debeat uel si pars fugierit
uel totus exercitus. capitulum .xxv.

Sciendum uero est quod si pars exercitus uicerit
& pars fugierit quid sperandum & minime
desperandum cum in necessitate huiusmodi ducis consta-
tia & prouidentia totam sibi possit uendicare uicto-
riam. In numerabilibus accidit bellis hoc & pro su-
perioribus sunt habiti qui minime sperarunt | nam
in simili conditione fortior creditur quem aduersa
non frangunt | prior ergo de cesis hostibus spolia
capiat quod ipsi dicunt colligat campum prior clamo-
re a buccinis exultare uideatur | hac itaque fiducia

UVA.BHSC

pterribit inimicos & fiduciam geminabit suis quasi
uictor ex omni discesserit pte qp si aliquo casu omi
acie fundatur exercitus pniciosa est clades tamen re
parationibus multis fortuna non defuit & hec medi
cina querenda est. Dux ergo prouidus sub aliqua
cautela publico debet marte confligere ut si quid
pro uarietate belli & arte bellorum uel conditionis
humane secus acciderit absq: graui detrimento li
beret uictos nam si uicini colles fuerint si post tergu
munitio si ceteris abscedentibus fortissimi quiq: resti
terint se suosq: seruabunt. Frequenter iam fusa acie
dispersos ac passim sequentes reparatis uiribus inter
emit. Nunq exultantibus maius solet euenire discri
men quam cum ex subita ferocia in formidinem
comutatur. Sed quocumq: euentu sit colligendi sut
supstites e bello erigendi ab hortationibus congruis
& etiam armorum instauratione refouendi. tunc
noui delecti noua querunt auxilia & qp amplius pro
dest captatis occasionibus in ipos uictores p occultas
insidias impetus faciendo ad audatiam reparandu
nec oportunitas desit cum pro felicitate superbius
mentes efferantur humane. Si quis hunc casum
ultimum putat cogitat euentus omi pliorx inter
initia contra illos magis fuisse qbs uictoria debebat

De Regulis bellorx generalibus. Captm. xxvj

UVA.BHSC

b Vt quod tibi prodest aduersario noceat quod illum adiuuat tibi semper officiat numquam ergo ad illius arbitrium aliquid facere aut dissimulare debemus. Sed id solum agere quod nobis utile uideamus. Contra te enim incipit esse si imiteris quod fecit ille pro se / Et rursum quicquid pro tua parte temptaueris contra illum erit si uoluerit imitari. In bello qui plus in angariis uigilauerit plus in exercendo militie laborauerit minus periculum sustinebit. Numquam miles in acie producendus cuius antea experimenta non ceperis aut inopia aut superuentibus aut terrore / melius est hostem fame domare quam prelio in quo amplius solet fortuna potatis habere quam uirtus / nulla consilia meliora sunt quam illa que ignorauerit aduersarius antequam facias / Occasio in bello amplius solet iuuare quam uirtus. In sollicitandis suscipiendis que hostibus si cum fide ueniant magna est fiducia quia aduersarium amplius frangunt transfuge quam peremptio. Melius est post aciem plura seruare presidia quam lacius milites spergere / Difficile uincitur qui potest de suis et de aduersariis copiis iudicare / Amplius iuuat uirtus quam multitudo / Amplius prodest locus quam uirtus. Paucos uiros fortes natura procreat / Bona institutio plures reddit industrios Exercitus labore proficit ocio consenescit / Numquam.

UVA.BHSC

ad certamen publicum produxeris milites nisi cum de
eis videris sperare victoriam. Subita terrent hostes
usitata vilescunt. Qui dispersis suis inconsulte sequitur
hostem quam ipse acceperat adversario vult dare vic
toriam. Qui frumenta necessaria non preparat vinci
tur sine ferro & est primus modus melior qui mul
titudine & virtute procedit quadrata dimicet fronte
Secundus modus est ut cum ad congressum iustu
pervenerint acies sinistram alam tuam longius a dex
tra adversarii sepes & dextram alam tuam iugas
eius sinistre & cum optimis equitibus & probatissi
mis peditibus eam aggredere & inchoa ibi prelium
impellendo atque supercurrendo ut ad terga hostium
perveniat; qui sinistram alam fortissimam habere
se novit dextram alam hostis invadat qui est ter
cius modus. Qui habet exercitatissimos milites
in utroque cornu pariter prelium debet incipere qui
est quartus modus. Qui levem armaturam
optimam gerit utramque alam hostis invadat ferre
tariis ante faciem constitutis qui quintus modus
est. Qui nec numero militum nec virtute confi
dit si depugnaturus est de dextra sua sinistram ala
hostium pulset reliquis suis porrectis in similitu
dinem veru qui sextus est modus. Qui paucio
res infirmioresque habere se novit Septimo modo

UVA.BHSC

ex uno latere aut montem aut ciuitatem aut mare
aut fluuium aut aliquod debet habere subsidium
Qui confidit equitatui aptiora loca querat equitibus
& rem magis per equites querat. Cum explorator
hostium latenter oberrat in castris omnes ad tentoria
sua per diem redire iubentur & statim deprehenditur
explorator. Consilium tuum cum cognoueris aduer-
sariis proditum dispositionem mutare te conuenit
quid fieri debeat tractato cum multis; quid uero
facturus sis paucissimis ac fidelissimis uel potius
ipse tecum. ¶ Milites timor & pena in sedibus
corrigat in expeditione spes ad prelium facit meli-
ores. Boni duces publico certamine numquam nisi occa-
sione aut nimia necessitate confligant. Magna
dispositio est hostem fame magis cogere quam ferro.
De equitatu sunt multa precepta sed cum hec pars
militie usu exercitio armorum equorum genere
& nobilitate profecerit ex libris nichil arbitror col-
ligendum cum presens doctrina sufficiat. ¶ Quo
genere depugnaturus sis nesciant hostes ne aliquibus
remediis obsistere moliantur. ¶ Digesta sunt im-
perator inuicte que nobilissimi auctores diuersis
probarunt temporibus exercitio per experimentorum
fidem memorie prodiderunt ut ad peritiam sagit-
tandi quam in serenitate tua persa mirantur ad e-

UVA.BHSC

quitandi sciam & decorem quam hunnorum alanorum
q: natio uelit imitari si possit ad currendi uelocitate
quam saracenus iudeusq: non equat ad armature ex
ercitium cui campiductores uel pro parte p exempla
intellexisse se gaudent. Nunc regula preliandi ymo
uincendi artificium iungatur quatenus uirtutem
pariter ac dispositionem mirabilis rei publice tue
Impatoris officium exhibebit & militis :—

Explicit Liber. tercius. Incipit. Liber. iiij.

Capitula

Ciuitates autem natura aut opere debere
muniri. i Non directos sed angu
lares muros faciendos. ij Quemadmodum
murus cum terra iungatur agresti. iij De ca
taractis & portis ne nociantur ab ignibus. iiij De
fossis faciendis. v Ne sagittis hostiu ho
mines ledantur in muro. vj Quibus modis
prouidendum est ne fame paciantur obsessi. vij.
Que species preparande sint pro defensione murorum
viij Quid faciendum sit si neruorum defue
rit copia. ix Quid faciendum ne aque inopia
paciantur obsessi. x Quid faciendum sit si sal
defuerit. xi Quid faciendum sit cu primo im
petu puenitur ad muros. xij Enumeratio ma
chinarum quibus muri oppugnantur. xiij De

UVA.BHSC

machina que testudo uocatur. xiiij ¶ De uineis
pluteis & de aggere. xv. ¶ De musculis . xvi.
¶ De turribus ambulatorijs .xvij ¶. Quemad-
modum ambulatoria turris possit incendi. xviij ¶ Que
admodum altitudo muris addatur xix ¶ Quo
pacto suffodiatur terra ut machine nocere non
possint. xx ¶ Cum scalis sambuca exostra &
tollenone. xxi ¶ De balistis onagris scorpionibus
arcubalistis fustibalis fundis per que tormenta de
fenditur murus. xxij ¶. De culcitris laqueis
lupis columpnis grauioribus .xxiij ¶ De cuni
culis per quos aut murus defenditur aut ciuitas
penetratur xxiij quid facere debeant opidani si
hostes irruperint ciuitatem xxiiij ¶ Que sit ad
hibenda cautela ne hostes furtim occupent muros
xxv ¶ Quando oppidanis inferantur insidie.
xxvi ¶ Quid faciant obsidentes ne ab oppida
nis paciantur insidias . xxvij ¶ Quo genere tor
mentorum ciuitas defendatur. xxviij ¶ Quem
admodum mensura colligatur ad scalas uel ma
chinas faciendas. xxix ¶ De preceptis belli na
ualis. xxx ¶ Nomina iudicum qui preerat clas
si. xxxi ¶ Vnde appellantur liburne. xxxij ¶
Qua diligentia fabricantur liburne. xxxiij ¶ Qua
diligentia sit cedenda materies xxxiiij ¶ Quo

UVA.BHSC

mense cedende sunt trabes xxxv ¶ De titulo liburnarum. xxxvi ¶ Nomina uentorum & numerus xxxvii ¶ Quibus mensibus tutius nauigetur xxxviii ¶ Queadmodum tempestatum obseruanda sunt signa. xxxix ¶ De pronosticis . xl . ¶ De estuariis hoc est de reumate . xli ¶ De locorum notitia siue remigibus . xlii ¶ De telis tormentisque mirabilibus . xliii ¶ Quemadmodum nauali prelio collocentur insidie xliiii ¶ Quid faciat cum leto mari bellum nauale committitur.

AGrestem incumbamque hominum in initio seculi uitam a coione mutorum animalium uel ferarum urbium constitutio prima discreuit. In his nomen reipublice cepit communis utilitas. Ideoque potentissime nationes ac principes consecrati nullam maiorem gloriam putauerunt quam aut nudare nouas ciuitates aut ab aliis conditas in nomen suum sub quadam amplificatione transferre. In quo opere clementia serenitatis tue obtinet palmam. Ab illis enim uel pauce uel singule a pietate tua innumerabiles urbes ita iugi labore perfecte sunt ut non tam humana manu condite quam diuinu nutu uideantur ornate. Cunctos itaque imperatores feli

UVA.BHSC

citate moderatione castimonia exemplo indulgētia
studiorū amore precedis regni animiq: tui bona
cernimus. huius enim anticipare superior optauit
etas & extendi in ppetuum uentura desiderat. Quibo
rebus tantum uniuerso orbi prestitum gratulamur
bonum quantum uel humana mens petere uel gra
potuit diuina conferre. Sed dispositionibus ure cle
mentie quantum profecerit murorum elaborata
constructio. Roma documentum ē que salutem
ciuium capitoline arcis defensione seruauit ut
gloriosius postea tocius orbis possideret imperium.
Ad complementum igitur operis maiestatis uestre
preceptione susceptiq: narrationis quibus uel ure
ciuitates defendende sint uel hostium subruende
ex diuersis auctoribus in ordine digeram nec labo
ris pigebit cum omnibus profutura credantur.

Ciuitates aut natura aut opere debere muniri.

Capitulum Primum

VRBES atq: castella aut natura muniut
aut manu: aut utroq: qd firmius dicit
Natura ut loco alto uel abruto aut cir
cumfuso mari siue paludibus uel flu
minibus manu fossis ac muro. In illo naturali bene
ficio tutissimo eligentis consilium. In plano queri
tur fundantis industria. Videmus antiquissimas

UVA.BHSC

ciuitates ita campis patentibus constitutas ut deficiente auxilio locorum arte tamen & opere redderentur in uicte :— Non directos sed angulares muros facien.

Ambitum dos Captm . y.

muri directum ueteres ducere noluerunt ne ad iactus arietum esset dispositum sed angulosis ca fractibus iactis fundamentis clauserunt urbes crebriores q: turres in ipis angulis reddiderunt. Preterea si quis ad murum tali ordinatione constructum uel scalas uel machinas uoluerit admonere no solum a fronte sed etiam a lateribus & prope a tergo ueluti in sinu circumclusus opprimitur Quemadmodu murus cum terra iungatur ageesti. Captm. iy.,

Murus autem ut nunq̄ possit deleri hac ratioe pficitur uallo uicenum interposito pedum duo intrinsecus & extrinsecus parietes fabricabant deinde terra que de fossis fuerit egesta inter illos mittetur uectibus q: densetur ita ut a muro primus paries partis inferioris Secundus longe minor ducatur ut de plano ciuitatis ad similitudinem graduum quasi cliuo molli usq: ad propugnacula possit ascendi quia nec murus ullis potest arietibus rumpi quem terra confirmet & quo uis casu murorum lapidibus ea que inter parietes densata fuerit ad muri uicem ingruentis mole firmitatis obsistit :—

De cataractis

UVA.BHSC

De cataractis & portis ne noceantur ab ignibus

Caueatur preterea Captm .iiij.

ne porte subiectis ignibus exurantur propt quod sunt coriis ac ferro tegende sed amplius prodest qd inuenit antiquitas ut ante portam addatur propugnatulum in cuius ingressu ponitur cataracta que anulis ferreis ac funibus pendent ut si hostes intrauerint dimissa eadem extinguant inclusi. Interea tamen murus supra portam est ordinandus ut accipiat foramina p que de superiori pte effusa aqua subiectum restringat incendium

De fossis faciendis. Capitulum .v.

Fosse autem ante urbes latissime altissimeq: faciende sunt ut nec facile sint coequari replerīq: ab obsidentibus & cum aque ceperint redundare ab aduersario cuniculum continuari minime patiantur. Nam duplici modo opus subterraneum pagit[illegible] fossarum altitudine & mundatione prohibetur ... pos.

Ne sagittis hostium homines leformidat dantur Captm .vj.

ne multitudine sagittariorum de propugnaculis exterritis defensoribus appositisq: scalis occupent murum aduersarij qp catafractas uel scuta in ciuitatibus debent habere q plurima dem p propugnacula duplicia saga ciliciaq: tendūt

UVA.BHSC

que impetum excipiat sagittarum. Neq: enim facile
trasseunt spicula rem que cedit aut fluctuat. inuentu
quoq: remedium est ut de ligno crates facerent q̃s
metellas uocauerant & lapidibus implerent ea arte
inter bina propugnacula constitutas ut si sup per sca
las ascendisset hostis & partem aliquam istius con-
tigisset supra caput suum ũgeret saxa. Quibus
modis prouidendum sit ne famam paciantur ob-
Multa defensionum sessi. Captm. vij.
oppugnationumq: sunt genera que infra locis
competentibus inseremus. // Nunc sciendum est ob
sidendi duas ee species. Vna cum aduersarius opor-
tunis locis presidijs ordinatis uel aquam prohibet
ad- inclusos deditionem sperat fame q̃n omnes prohibue
rit comeatus. hoc enim consilio ipse ociosus ac tutus
fatigat inimicum ad quos casus possessores q̃uis le
uis suspicio sit pulsationis omnem alimoniam inct⁹
intra muros debent studiosissime collocare ut ipsis
exuberet substantia & aduersarios inopia cogat ab
scedere / non solum autem porcinum sed & om̃e ge
nus aı̃alium q̃d inclusum seruari potest deputari
oportet ad lardum ut aminiculo carnis frum̃eta
sufficiant. Aues autem cohortales & sine impensa
in ciuitatibus nutriunt & propter egrotantes neces
sarie sunt. pabulaq: equis sunt precipue cogerenda

& que apportari nequiuerint exurenda. vini aceti
ceterarum frugum uel pomorum cogerende sunt co
pie nichil q; qd usui proficiat hostibus relinquendu
Nam ut in ortorum cura inuiridiarijs domorum
uel areis exerceatur utilitatis ac uoluptatis ratio p
suadet ipsorum autem proficit plurimum collegis
se nisi ab exordio dimensione salubri p idoneos e
rogatio temperetur. Numq̄ periclitati sunt fame qui
frugalitatem inter copiam seruare ceperunt. In bellis
quoq: etas ac sexus propter necessitatem uictus por
tis frequenter exclusa est ne penuria opprimeret
armatos a quibus menia seruabantur Que species
preparande sint pro defensione murorum

Bitumen sulfur picem Capitm. viij.

liquidam oleum qd incendiarum uocat
ad exurendas hostium machinas conuenit pparare
Ad arma facienda ferrum utriusq: temperature
& carbones seruantur Ligna quoq: hastilibus sa
gittisq: necessaria reponuntur. Saxa rotunda de flu
uijs quia pro soliditate grauiora sunt & aptiora mit
tentibus diligentissime colliguntur ex quibus muri
replentur & turres minima ad fundas siue fustiba
los uel manibus iacienda maiora p onagros iacuit
ut dimissa per preceps non solum hostes obruant sub
euntes sed etiam hostium machinamenta cōfringat.

UVA.BHSC

Rote quoq: de lignis uiridibus ingentissime fabrica bantur intercisis ex ualidissimis arboribus chini qd taleas uocant & ut sint uolubiles leuigantur que p pronum labentia subito bellatores sternunt & so lent quoq: equos deterrere trabes quoq: & tabulata uel diuerse magnitudinis clauos ferreos esse oportet in prumptu nam oppugnantium machinis p alias machinas consueuit obsisti precipue cum subitis ope ribus addenda sit muris uel propugnaculis altitudo ne aduersariorum mobiles turres supemineant & capiant ciuitatem. Quid faciendum sit si nuo rum defuerit copia. Captm. ix.

Neruorum quoq: copiam summo studio ex pedit colligi quia onagri uel baliste cete raq: tormenta nisi funibus neruinibus tensa sint nichil prosunt. Equorum tamen sete de caudis ac crinibus ad balistas utiles asseruntur. Indubitanter uero crines feminarum in huiusi tormentis no mio rem habere uirtute Romane necessitatis experimeto cognoscitur. nam in obsidione capitolij corruptis iugi ac longa fatigatione tormentis cum neruor. copia defecisset matrone abscisos crines uiris suis obtulere pugnantibus reparatisq: machinis aduer sariorum impetum repulerunt: maluerunt enim pu dicissime mulieres deformato ad tempus capite

UVA.BHSC

libere uiuere cum maritis q̄ hostibus integro decore seruire. Cornua quoq; uel cruda coria proficit colligi ad catafractas tegendas aliaq; machinamenta siue munimina Quid faciendum sit ne aque inopiam patiantur obsessi. Capitulu. X.

Magna urbis utilitas e cum perhennes fontes murus includit; qđ si natura non prestat cuiuslibet altitudinis effodiendi sunt putei aquarum haustus funibus extrahatur. Sed interdum si altiora sunt loca que montibus saxisq; sunt munita in quibus superposita castella extra murum inferiores reperiunt fontium uenas tunc de propugnaculis uel turribus destinatis telis protegunt eas ita ut aquatoribus liber prestetur accessus; qđ si ultra iactum teli inclíuo tamen ciuitatis sit subiecta uena castellum puulum qđ burgum uocant inter ciuitatem & fontem conuenit fabricari ibiq; sagittas balistariosq; constitui ut aqua defendatur ab hostibus. Preterea in omnibus publicis edificiis multisq; priuatis cisterne sunt diligentissime substruende ut receptacula aquis pluuialibus que de tectis effluunt prestent. Difficile enim sitis uincit eos qui q̄uis exiguam aquam ad potum; tamen hac in obsidione usi sunt

Quid faciendum sit si sal defuerit. Cap. XI.

UVA.BHSC

Si maritima sit ciuitas & sal defuerit liquor ex mari sumptus p alueos atq: cetera uasa par uula diffunditur quo calore solis duratur in sal qp si hostis ab unda probibeat nam hoc sepe accidit arenas quas expicatum uento mare supfuderat aliqn colligant & dulci aqua profundat que sole siccata nichilominus mutatur in sal. Quid faciendum sit cum primo impetu uenitur ad muros. C. xv.

Violenta autem impugnatio quando in castellis uel ciuitatibus preparatur mutuo utriq: periculo sed maiori oppugnantium sanguie exercet luctuosa certamina illi enim qui muros inuadere cupiunt certifico apparatu expositis copiys in spem deditionis formidinem geminant tubarum strepitu hominumq: pmixto tuncq: timor magis frangit insuetos primo impetu stupentibus oppidanis si discriminum experimenta non norunt appositis scalis inuaditur ciuitas. Q si a fidentibus siue militaribus uiris repellatur congressio statim clausis crescit audacia & iam non terrore sed uiribus & arte confligitur De enumeratione machinarum quibus muri oppugnantur. Captm. xvi.

Admouentur enim testudines & arietes falces uinee plutei musculi turres & arietes de quibus singulis qualiter fabricentur quo etia

UVA.BHSC

pacto prelientur uel repellant edissera.

De materia que testudo uocatur. captm. xiiij.

De materia ac tabulatis testudo contexitur que ne exuratur incendio corijs uel cilicinis centonibusq: uestitur hic intrisecus habet arietem trabem; que aut unico prefigitur ferro & falx uocatur ab eo qp incuruata est ut de muro extrahat lapides aut certe caput illius uestitur ferro & appellatus aries uel qp habet durissimam frontem qua subruat muros uel qp more arietum retrocedit ut cum impetu uehementius feriat. Testudo autem a similitudine uere testudinis uocabulum sumpsit quia sicut illa modo reducit modo profert caput ita machinamentum interdum reducit trabem interdum offert ut fortius cedat.

De vineis & pluteis & aggẽ. captm. xv.

Vineas dixerunt ueteres quas nunc militari barbaroq: usu cautias uocant e lignis leuioribus machina colligatur lata pedibus viij. alta pedibus vij. longa pedibus. xvi. huius tectum munitione duplicis tabulatis cratibusq: contexitur latera quoq: minime sepiuntur ne saxorum telorum ue impetu penetrentur. Extrinsecus aut ne imisso cremetur incendio crudis ac recentibus corijs uel centonibus operitur; iste cum plures

+uimine

facte fuerint iunguntur in ordine sub quibus obsi
dentes tucius ad subruenda murorum penetrat
fundamenta. Pluteri dicuntur qui ad similitu
cassidis dinem absidis contexuntur cuimine & cum ci
liciis coriis crudis protegantur ternisq: rotulis
quarum una in medio due in capitibus apponu(n)tur
ad quamcumq: p(ar)tem uolueris admouentur mo
re carpenti quos obsidentes applicant muris
eorumq: municione protecti sagittis siue fundis
uel missilibus defensores omnes de propugnacu
lis ciuitatis exturbant, ut scilicet ascendentibus
scalas facilior prestetur occasio. Agger ex terra
lignisq: extollitur contra murum de quo tela iactat(ur).

De musculis Cap(itulu)m. XVI

Musculos dicu(n)t minores machinas quibus
protecti bellatores sudatum auferunt ci
uitatis fossatum etiam apportatis lapidibus lig(n)is
& terra non solum replent sed etiam solidant ut
turres ambulatorie sine impedimento iungantur
ad murum. uocantur autem a marinis beluis mus
culi: nam quemadmodum illi cum minores sint
tamen beluis auxilium adminiculumq: iugiter
exhibent: ita iste machine breuiores deputate
turribus magnis aduentui illarum ylarius parant
uiam itineraq: premuniunt. De turribus ambu

UVA.BHSC

latorijs fabricandis capitulum .xvij.

Turres autem dicuntur machinamenta ad edi-
ficiorum speciem, compacta, ex tabulis trabibusque:
& ne tantum opus hostili consumetur incendio, dili-
gentissime ex crudis corijs uel centonibus comunita
quibus pro modo altitudinis additur latitudo: nam
interdum tricenos pedes per quadrum interdum qua-
dragenos uel quinquagenos late sunt, proceritas aut
ipsorum tanta sit ut non solum muros sed etiam tur-
res lapideas altitudine superent. hijs autem plures rote
arte mechanica subiunguntur quarum lapsu uolubili
magnitudo tam ampla moueatur. Presens autem pe-
riculum ciuitatis est si ad murum fuerit turris ad-
mota plures enim accipit scalas & diuerso genere
conatur irrumpere: nam in inferioribus habet ariete
cuius impetu destruit muros. Circa uero mediam parte
accipit pontem factum duabus de trabibus septumque
de uimine quod subito prolatum inter turrim murumque
constituunt & per eum egredientes de machina bella-
tores in ciuitatem transeunt & occupant muros. In su-
perioribus autem illius turris partibus contati & sa-
gittarij collocantur qui defensores urbis ex alto contis
missilibus saxisque prosternant quo facto ciuitas ca-
pitur sine mora. Quid enim auxilij superest cum hij
qui de murorum altitudine sperabant repente sup

UVA.BHSC

se aspiciant altiorem hostium murum. Queadmodu ambulatoria turris possit incendi Cap. xviii

Huic tam manifesto discrimini multis occurrit modis Primum si confidentia uel uirtus est militaris eruptione facta globus egreditur armatorum & in hostibus pulsis machinamentum illud ingens direptis coriis uel centonibus ignis exurit. Quod si oppidani exire non audeant ad maiores balistas malleolos uel fabricas cum incendio destinant ut perruptis coriis uel centonibus intrinsecus flamma condatur. Malleoli uelut sagitte sunt & ubi adheserint quasi ardentes ueniunt uniuersa conflagrant. Fabrica autem admodum haste ualido prefigitur ferro Inter tubam etiam & hastile sulphure resina bitumine stupaque conuoluitur infusa oleo quod incendiarium uocant que baliste impetu destinata prerupto munimine ardens figitur ligno, territamque machinam frequentius incendit depositi quoque homines funibus cum hostes dormiunt etiam lanternis portant lucernas & incensis machinis rursus leuantur in murum. Queadmodum altitudo muris addatur Captm. xix.

Preterea partem muri ad quam conatur machina accedere cemento atque lapidibus uel luto siue lateribus postremo tabulatis extruendo faciunt altiorem ne defensores

menium desuper urbi uentura possint opprimere. Co-
stat autem inefficax machinamentum reddi si inue-
niatur inferius huiusmodi dolum adhibere consueuerunt
Primo talem extruunt turrem que propugnaculis ci-
uitatis uideatur inferior; deinde aliam de tabulis
intrinsecus turriculam faciunt & cum muris fuerit
machina sociata subito funibus trocleisque de medio
turricula illa producitur de qua egredientes arma-
ti quia altior inuenitur statim capiunt ciuitatem.

Quo pacto suffodiatur terra ut machine nocere

Interdum non possint. Captm. xx.

longissimas ferratasque trabes apponunt ma-
chine uenienti eamque a muro ciuitatis propellunt
sed cum rodiorum ciuitas oppugnaretur ab hostibus
& turris ambulatoria supra murorum altitudinem
ac turrium omnium superaret mechanico ingenio inuen-
tum est remedium per noctem & in fundamento muri
cuniculum fodit & illum locum ad quem die postre-
mo fuerat promouenda nullo hostium sentiente egesta
terra cauauit intrinsecus & cum rotis suis moles
fuisset inpulsa atque ad locum qui subtus cauatus
fuerat peruenisset tanto ponderi solo cadente subsedit
ut nec iungi muris nec moueri ulterius potuit
ita ciuitas liberata est & machina derelicta. De
scalis sabuca exostra & tollenone. Captm. xxi

UVA.BHSC

Admotis turribus funditores lapidibus sagittarij iaculis manu balistarij uel arcubalistarij sagittis iaculatores plumbatis ac missilibus e muris submouent homines hoc facto scalis appositis occupat ciuitatem, sed qui scalis nituntur frequenter periculum sustinent exemplo cadentium. Cauimani a quo primum scalarum oppugnatio perhibetur inuenta. Qui tanta ui occisus est a thebanis ut extinctus fulmine diceretur. Et io sambuca exostra & tollenone obsidentes muros hostium penetrant. Sambuca dicitur a similitudine cythare nam quemadmodum in cythara corde sunt ita in trabibus que iuxta turrem ponuntur funes sunt qui pontem de superiori parte trocleis laxant ut descendant ad murum statimque de turri exeunt bellatores & per eum transeuntes menia urbis inuadunt. Exostra dicitur pons quem superius exposuimus qui de turri in murum repente producitur. Tollenon dicitur quotiens una trabes in terra per alta defigitur, cui in summo uertice alia transuersa trabes longior, dimensa quidem medietate ipsius connectitur eo quod libramento ut si unum caput depresseris aliud erigetur. In uno ergo capite cratibus siue tabulatis contexitur machina in qua pauci collocantur armati tunc per funes uno attracto depressoque alio capite eleuati imponuntur in murum. De balistis onagris scorpionibus

UVA.BHSC

arcubalistis fustibalis fundis pque tormenta de

Aduersum hoc obsessos tenditur murus. Ca. xxij

consueuerunt defendere baliste onagri scorpiones arcubaliste fustibali sagittary fundibalista funibus neruinis tenditur que quanto prolixiora brachia habuerit hoc est quanto maior fuit tanto spicula longius mittit que si iuxta mechanicam temperetur artem & ab exercitatis hominibus qui mesuram eius collegerint dirigatur penetrat qdcumq: pcusserit. Onager autem dirigit lapides sed pro neruorum crassitudine & magnitudie saxorum pondera iaculantur: nam quanto maior fuerit tanto maiora saxa fulminis more contorquet. hys duobus generibus nulla tormentorum species uehementior inuenitur. Scorpiones dicebant quos nunc manubalistas uocant ideo sic nuncupati qd puis subtilibusq: spiculis inferant mortem. Fustibalos arcubalistas & fundas describere supfluum puto que presens usus agnoscit. Saxis tamen grauioribus p onagru destinatis non solum equi eliduntur & homines sed etiam hostium machinamenta franguntur:

De culcitris laqueis lupis funibus & columpnis

Aduersum grauioribus. Captm. xxiij.

arietes etiam uel falces sunt plura remedia aliqui enim centones & culcitras funibus colligat

UVA.BHSC

& illos opponunt locis quos cedit arietes ut impetus machine materia molliore frangatur & non destruat murum. Alij laqueis captos arietes per multitudinem hominum de muro in obliquum trahunt & cum ipsis testudinibus euertunt plures. Alij in modum forficis dentatum ferrum funibus illigant quod lupum uocant apprehensumque arietem aut euertunt aut ita suspendunt ut impetum non habeat feriendi. Interdum bases uel columpne marmoree uibrato impetu iaculantur ex muris arietesque confringunt quod si tanta uis fuerit ut murus arietibus perforetur & quod sepe accidit decidat salutis una spes superest ut destructis domibus alius intrinsecus murus addatur hostesque intrantes intra binos parietes si penetrare temptauerint perimantur. De cuniculis per quos aut murus defenditur aut ciuitas penetratur. Cap. xxiiij.

Aliud genus oppugnationum est subterraneum atque secretum quod cuniculum uocant a leporibus qui cauernas sub terris fodiunt ibique trudunt[ur]. Adhibita ergo multitudine ad speciem metallorum in quibus auri argentique uenas bessorum rimatur industria magno labore terra defoditur cauatoque specu in exitum in exitum ciuitatis interna querit[ur] uia que fraus duplicibus operatur insidijs, aut enim penetrant urbem & noctu non sentientibus oppidanis

UVA.BHSC

egrediuntur p cuniculum reseratisq: portis suorum
agmen inducunt hostesq: in ipsis domibus perimunt
ignorantes, aut certe cum ad murorum fundamenta
peruenerint suffodiunt eorum maximam ptem appo-
sitis siccioribus lignis ruinamq: murorum tumultu-
ario opere impendunt sarmenta insuper iungunt
aliaq: fomenta flammarum & tunc preparatis bel-
latoribus operi subterraneo ignis immittitur combustis
columpnis ligneis atq: tabulatis muro subito cor-
ruente irruptione aditus reseruatur: — Quid de-
beant facere oppidani si hostes irruperint ci-

In numeralibus uitatem . Captm xxv.
declaratur exemplis sepe cesos ad interemp-
tionem hostes qui inuaserant ciuitatem. Quod sine
dubio euenit si oppidani muros ac turres retinue-
rint uel altiora occupauerint loca. Tunc enim de fe-
nestris ac tectis omnis etas ac sexus irrumpentes
obruant saxa aliaq: genera telorum. Qui ne susti-
neant obsidentes portas ciuitatis aperire consueue-
runt ut resistere desinant fugiendi ptaterononces-
sa, necessitatis enim quedam uirtus e desperatio.
In hoc enim casu unum oppidanis auxilium est
siue p diem siue p noctem hostis intrauerit ut muros
turresq: teneant ac loca supiora conscendant hos-
tesq: per uicos & p plateas undiq: obruant dimi-

UVA.BHSC

cantes :— Que sit adhibenda cautela ne hostes furtum occupent murum. Captlm xxvi

Frequenter dolum excogitant obsidentes, ac separatione simulata longius abeunt. Sed si post metum murorum uigilys derelictis requieuerit incauta securitas tenebrarum ac noctis occasione captata cum scalis clanculo hostes ueniunt murosq: conscendunt, propter quod maior est adhibenda custodia cum hostes abcesserint & in ipis muris ac turribus est tuguriola collocanda in quibus uigiles hybernis mensibus ab ymbre uel frigore estiuis defendantur a sole. Illud quoq: usus inuenit ut acerrimos ac sagacissimos canes in turribus nutriant qui aduentum hostium odore presentiant latratuq: testentur. Anseres quoq: non minori solertia nocturnos superuentus clamoribus indicant: nam ingressi capitolinam artem galli roman nomen extinguere decreuerunt nisi clamore angeris excitatus martus mallius restitisset. Mira diligentia siue fortuna uiros q̄ uniuersum orbem erant missuri sub suo iugo auis una seruauit. Quomodo opidanis inferantur insidie Capitulum xxvii.

Non solum in obsidionibus sed in uniuerso genere bellorum super omnia liatum est hostium consuetudinem explorare diligenter ac

condi dillas

UVA.BHSC

nosse. Oportunitas autem insidiarum aliter non pot
inueniri nisi scias quibus horis aduersarius a laboris
intentione discedat quibus reddatur incautior. Int
dum in medio die interdum ad uesperum sepe nocte
aliquando eo tempore quo sumitur cibus cum utri -
usq: ptis milites ad requiem aut curanda opera dis -
pguntur. Quod in ciuitate cum ceperit fieri obsiden -
tes astu se a prelio subtrahunt ut aduersariorum ne -
gligentie licentiam tribuat que ipsa ipunitate cu
creuerit repente admotis machinis uel appositis sca -
lis occupant ciuitatem. Et ideo in muris saxa ceteraq:
tormenta ponuntur i promptu uel cognitis insidijs
occurrentis ad manum habeant qd supra caput hosti -
um euoluant atq: iaculentur. Quid faciant obsidentes
ne ab obsessis patiantur insidias. Captm. XXVIIJ.

Cum negligentia interuenit paribus isidijs
se subiciunt obsidentes nam siue cibo siue
sompno fuerint occupati siue ocio aut aliqua neces -
sitate dispersi tunc oppidani repente prorumput
ignorantes perimunt arietes machinas ipsosq: ag -
geres ignibus concremant omniaq: in perniciem sua
opera fabricata subuertunt, propter qd obsidentes ul -
tra iactum teli fossam faciunt eamq: non solum uallo
et sudib; sed etiam turriculis instruunt ut erumpenti
bus de ciuitate possint obsistere qd opus loriculam

ep̄ta, otexbique

con astucia

uocant. Sepe cum obsidio describitur inuenitur in histo-
rijs loricula urbem esse circundatam

Quo genere tormentorum ciuitas defendatur. Capitulum xxix

Sed ex alto destinata missilia siue plumbate ut lancee uerruta uel spicula in subiectos uehementius cadunt. Sagitte quoque arcubus misse et saxa manibus fundis siue fustibalis directa quanto de excelsiore loco exeunt tanto longius penetrant. Baliste et onagri si a peritis diligentissime temperentur uniuersa precidunt a quibus nec uirtus ulla nec munimina possunt deffendere bellatores: nam more fulminis quicquid percusserint aut dissoluere aut irrumpere consueuerunt.

Quemadmodum mensura colligatur ad scalas uel machinas faciendas. Capitulum xxx

Ad capiendum muros scale uel machine plurimum ualent si ea magnitudine compacte fuerint ut altitudinem exsuperent ciuitatis | mensura autem colligitur duplici modo aut enim linum tenue et expeditum uno capite nectitur in sagitta que cum ad muri fastigia directa peruenerit ex mensura lini murorum altitudo deprehenditur aut certe cum sol aliquociens umbram turrium murorumque iaculatur in terram tunc ignorantibus aduersarijs umbre illius spacium mensuratur. Item decimo pede figitur et umbra illius similiter mensuratur. Quo

collecto numero nemo dubitat ex umbra .x. pedum inueniri altitudinem ciuitatis cum sciatur tanta altitudo quantum umbra mittat in longum que ad oppugnandas uel defendendas urbes actores bellicarum artium prodiderunt uel querentium necessitatum usus inuenit pro publica ut arbitror utilitate digessi. Illud iterum iterumque commouens ut solertissime caueatur ne umquam potus inopia emergat aut cibi quibus malis nulla arte succurritur. Ideoque intra muros tanto plura condenda sunt quanto scitur clausure tempus in obsidentium potestate consistere.

De preceptis belli naualis. Capitulum. XXXI.

Precepto maiestatis tue Imperator inuicte terrestris prelii rationibus absolutis. Naualis belli residua ut opinor superest portio de cuius artibus ideo pauciora dicenda sunt, quia iam dudum pacato mari cum barbaris nationibus agitur terrestre certamen. Romanus autem populus pro decore & utilitate magnitudinis sue non propter necessitatem tumultus alicuius classem parabat ex tempore. Sed ne quando necessitatem sustineret semper habuit preparatum. Nemo enim bello lacessere aut facere audet iniuriam ei regno uel populo quem expeditum & prumptum ad resistendum uindicandumque cognoscit. Apud missenum

UVA.BHSC

igitur & rauennam singule legiones cum classibus stabant ne longius a tutela urbis abscederent & cu ratio postulasset sine mora sine circuitu ad omnes mundi partes nauigio peruenirent. nam missenatium classis galliam yspaniam mauritiniam africam egyptum sardiniam atque siciliam habebat in proximo. Classis autem rauennantium epyrum macedoniam achayam propontidem pontum orientem cretam cyprum petere directa nauigatione consueuerat quia in rebus bellicis celeritas amplius solet prodesse quam uirtus. Nominibus iudicum qui presunt classi. Captm. xxxv

Liburnis aute que in campania stabant prefectus classis missenatium preerat. Eis uero que ionis mari locate fuerant. prefectus classis rauenatium retinebat Sub quibus erant deni tribuni per cohortes singulas constituti. Singule autem liburne singulos uernaculos .i. quasi nauicularios habebat Qui exceptis ceteris nautarum officijs gubernatoribus atque remigibus & militibus exercendis cotidianam curam & iugem adhibebant industriam

Vnde appellantur liburne Captm. xxxvi.

Diuerse autem prouintie quibusdam temporibus mari plurimum potuerunt & io diuersa genera nauium fuerunt. sed augusto

dimicante

UVA.BHSC

dimicante actico prelio cum liburnorum auxilijs pre-
cipue uictus fuisset antoni⁹ experimento tanti certamis
patuit liburnorum naues ceteris aptiores q̄ similitu-
dine & nomine usurpato ad eorundem instar classe
romani principes texuerunt. Liburna namq: dal
matie pars est. Jadren subiacens ciuitati cui⁹ exem-
plo nunc naues bellice fabricantur & appellantur
liburne. Qua diligentia fabricantur liburne
Sed cum in domibꝰ Captm. xxxiij.
construendis harene uel lapidum qualitas
requiratur tanto magis in fabricandis nauibus dili-
genter cuncta requirenda sunt quanto maius pericu-
lum est nauem uiciosam esse q̄ domum. Ex cypresso
igitur & pino domestica siue siluestri lauro & abiecte abeto arbor
precipue liburna contexitur utilius ereis clauibus
q̄ ferreis conficienda quelibet esse, quauis grauior
alicui uideatur aliquanto expensa tamen quia am-
plius durat lucrum probatur afferre: nam ferreos
clauos tempore & humore celeriter rubigo cosumit
erei autem in fluctibus propriam sb̄am seruant:—
Qua diligentia sit cedenda materies. Capitu-
Obseruandum precipue lum. xxxv.
ne a. xuj. luna usq: ad. xxij. arbores preci
dantur ex quibus liburne contexende sunt. hijs em̄
tantum. viij. diebus cesa materies imunis seruatur.

UVA.BHSC

a cicatrice. Reliquis autem diebus precisa etiam eode
anno interna uermium labe excesa in puluerem uertit
q ars ipa & omnium architectorum doctrina cotidia-
nus usus edocuit & contemplatione ipuis religionis
agnoscimus q pro eternitate. hijs tantum diebus
placuit celebrari. Ceduntur autem trabes utiliter post
solstitium estiuum. i. p menses iulium & augustum
& p autumpnale equinoctium usq: ad kls ianuarias
hijs namq: mensibus arescente humore sictiora & for-
tiora sunt ligna. Illud etiam cauendum ne cotinuo
ut decise fuerint trabes sectentur uel statim ut secte
fuerint mittantur in nauem. Siquidem & adhuc
solite arbores seu iam diuise p tabulas duplices ad
maiorem siccitatem mereantur inducias. Nam uiri-
des si compinguntur cum natiuum humorem exsuda-
uerint contrahuntur & rimas faciunt latiores quo
nichil est periculosius nauigantibus q uiridia tabu-
lata. De titulo liburnarum. Captm. xxxvj.

Quod ad magnitudinem ptinet minime liburne
remorum habet singulos ordines paulo mi-
nores binos ydonee mensure ternos uel quaternos
interdum qui nos sortiuntur remigiorum gradum
nec hoc cuiq enorme uideatur cum in actico prelio
longe maiora referantur cucurisse nauigia ut senor-
etiam uel ultra ordinem fuerint. Scaphe tamen ma-

autumnale

UVA.BHSC

ioribus liburnis exploratorie sociantur que uicenos pre remiges in singulis partibus habebant quas britanici picatas uocant. per has et superuentus fieri et comeatus nauium aduersariorum aliquando intercipi assolet et speculandi studio earum uel consilium deprehendi ne tamen exploratorie naues candore probentur colore inuento qui marinis est fluctibus similis uela tinguntur et funes cera etiam qua inungi solet naues inficitur nauteque uel exploratores uenatam uestem induunt ut non solum per noctem sed etiam per diem facilius lateant milites.

Lasuit allas

De nominibus uentorum et eorum numero. Capitulum. xxxviij.

Qui cum exercitu armatis classibus uehuntur turbinum signa debent ante prenoscere procellis namque acerbis liburne grauius quam ui hostium sepe perierunt in qua parte naturalis philosophie tota est adhibenda solertia que uentorum tempestatumque celesti ratione colligitur et pro acerbitate pelagi sicut prouidos et edoctos caute tutatur ita negligentes extinguit incuria. Igitur uentorum numerum atque uocabula ars nauigandi primum debet inspicere. ueteres autem iuxta positionem cardinum tantum. iiij^{or} uentos principales singulis celi partibus flare credebant. sed per experimentum posterior etas duodecim comprehendit. horum uocabula

UVA.BHSC

ad submouendam dubitationem non solum greca sed etiam latina protulimus ita ut uentis principalibus declaratis eos qui ipis dextra leuaq: conuicti sunt indicemus / ab yberno itaq: solstitio .i. ab orientali plage cardine sumimus exordium ex quo uentus oritur felicior .s. subsolarius huic a dextra iungitur uulturnus / a sinistra eurus. Meridianum aute cardinem possidet auster. huic a dextra iungitur nothus a sinistra chorus / Occidentalem uero cardinem tenet fauonius huic a dextra iungitur circius a leua zephirus. Septetrionalem uero cardinem sortitus est septetrio huic adheret a dextra aquilo a sinistr borreas. hy sepe singuli interdum duo & interdum tres pariter magnis tempestatibus flare consueuerut horum impetu maria que sua sponte tranquilla sut & quieta undis estuantibus seuiunt. horum flatu pro natura temporum uel locorum ex procellis serenitas redditur & rursum in procellas serena mutatur nam secundo spiramine optatos classis inuenit portus / aduerso stare uel regredi aut discrimen sustinere compellitur & io difficile naufragium ptulit qui uentorum rationem diligenter no inspexit. Quibus mensibus tutius nauigetur. Captm. XXXIX.

Sequitur mensium dierumq: tractatus neq: enim anno integro absq: acerbitate maris

UVA.BHSC

patiuntur nauigantes. Sed quod menses aptissimi
quidam dubij reliqui classibus intractabiles sunt
lege nature & planete decursu .i. post ortum plia-
dum usq: in diem octauum decimum kal̄ octobriu
secura nauigatio creditur quia estatis beneficio
uentorum acerbitas mitigatur. Post hoc tempus usq:
in tercium yduū nouembriu incerta nauigatio est
& discrimini proprior. Propterea quia post idus
septembris oritur arcturus uehementissimum sydꝰ
& octauo klarum octobrium equinoctialis euenit
acerba tempestas. Circa nonas octobres hedi plu-
uiales, nouembri autem mense crebris tempesta-
tibus nauigia conturbantur uigiliarum yemali oc-
casu. Ex die igitur tercia yduum nouembrium
usq: ad diem .vj. yduum martiarum maria clau-
duntur, nam lux minima, nox est longissima poli
ac nubium densitas aeris obscuritas uentorum
imbre uel niuibus geminata seuitia. Non solum
classes a pelago sed etiam comeantes a terrestri
itinere deturbant. Post natalem uero ut ita dica
nauigatio quasi solemni certamine publicoq: spec-
taculo multarum gentium celebratur plurimorum si-
derum ipiusq: temporis ratione usq: in ydus mar-
tias periculose maria temptantur, non quod negocia-
torum cesset industria sed quia maior est adhibeda

UVA.BHSC

cautela quando exercitus nauigat cum liburnis q̃ cu
priuatorum mercium festinat audatia. Queadmodum
tempestatuum obseruanda sunt signa. Capl̃m. xl.

Preterea aliorum ortus occasusq; siderum tem-
pestates uehementissimas comouent. In quibus
licet certi dies auctorum attestatione signentur tame
quia diuersis casibus aliquanta mutantur & q̄d con-
fitendum est celestes causas humana conditio ad ple-
num scire prohibetur. Ideo nautice obseruationes per
curam trifariam diuiduntur aut enim circa diem sta-
tutum aut ante uel postea tempestates fieri compertum
e. Vnde precedentes per ginnasium nascentes die
solemni chymaton subsequentes methachinason
greco uocabulo nuncupantur. Sed omia enumerare
nominatim aut ineptum uidetur aut longu cum
auctores plurimi non solum mensium sed etiam dierx
rationes diligenter expresserunt transitusquoq; si-
derum que planetas uocant circumscripto cursu
dies arbitrio creatoris suscipiunt signa uel deserut
frequenter assolent serena turbare. Inter luniorum
autem dies plenos tempestatibus & nauigantibus
q̃ maxime metuendos non solum pitie ratio sed etia
uulgi usus intelligit. De pronosticis. Capl̃m. xlj.

Multis quoq; signis ex tranquillo procelle &
de tempestatibus tranquilla produntur.

UVA.BHSC

que uelut in speculo lune orbis ondit rubicundus
color uentos, ceruleus indicat pluuias, ex utroq: co-
mixtus ac lucidus furentes procellas letus orbis se-
renitatem nauigijs repromittit quam gestat i uultu
precipue si quarto ortu, non obtusis cornibus, rutila
neq: infuso fuerit huore discolorada fuscata. Sol quoq: exories
cadensq: interest utrum equalibus gaudeat radijs
an obiecta nube rutilet utrum solito splendore ful-
gidus an uentis urgentibus igneus neue palidus
uel pluuia sit ipendente maculosus. Aer uaro & mare
ipsum nubiumq: magnitudo ut species sollicitos in-
struit nautas, aliquanta ab auibus aliquanta figurat
a piscibus que uirgilius in georgicis diuino pene co-
prehendit ingenio & uarro in libro annalibus dili
genter excoluit, huius gubernatores si se scire pro-
ficentur, pericie usus magis instituit q̄ altior doctri
na firmauerit. ¶. De estuarys hoc est de reuma
te pelagi. Capitulum. xly:—

Elementum pelagi tercia pars mundi est
preter uentorum flatum qui suo quoq: spi-
ramine motuq: uegetatur, nam certis horis diebusq:
pariter ac noctibus estu quodam qp reuma uocant. i. fluxio.
ultro citroq: pcurrit & more torrentium fluminu
nunc exundat in terras nunc refluit in altitudie
suam, hu9 reciprocati maris ambiguitas cursum

UVA.BHSC

nauium adiuuat retardat aduersumq: dimicat| que magna sunt cautione uitanda. neq: enim auxilio remorum reumatis impetus uincitur cui interdum cedit & uentus| & quoniam in diuersis regionibus diuerso lune crescentis minuentisq: statu certis horis ista uariatur| ideo prelium nauale gesturus consuetudinem pelagi uel loci ante congressum debet agnoscere.// De locorum noticia siue remigibus. Cap. xliij.

Nauticorum gubernatorumq: solertia est loca in quibus nauigatur portusq: cognoscere ut infesta prominentibus uel latentibus scopulis uadosa ac sicca uitentur tanto enim securitas maior est quanto mare altius fuerit. In nautis diligentia in gubernatoribus peritia in remigibus uirtus eligitur. Propterea quia naualis pugna tranquillo committitur mari liburnarum moles non uentorum flatibus sed remorum pulsu aduersarias pcutit rostris eorumq: rursus impetus uitant. In quo opere lacerti remigum & ds clauium regentis magri uictoriam prestat // De telis tormentisq: mirabilibus. Caplm. xliiij:—

Multa quidem armorum genera prelium terrestre desiderat. Sed nauale certamen non solum plures armorum species uerum etiam machinas & tormenta flagitat tamq in muris dimicetur & turribus. Quid enim crudelius congressione

U.V.A.BHSC

nauali ubi aquis homines pimuntur & flammis. pci
pua ergo debet esse regiminum cura ut catafracti
uel loricati etiam & ocreis muniti sint milites. De onere
namq: armorum nemo potest conqueri qui stans pug
nat in nauibus. Scuta quoq: ualidiora propter ictus
lapidum & ampliora sumuntur propter falces &
arpatones aliaq: naualia genera telorum. Sagittis
missilibus fundis fustibalis plumbatis onagris ba
listis scorpionibus iacula inuicem diriguntur & sa
xa & qd est grauius qui de uirtute presumunt ad
motis liburnis iniectis pontibus in aduersariorum
transeunt naues ibiq: gladijs manu ad manum
ut dicitur quominus dimicant. In maioribus etiam
liburnis propugnacula turresq: constituunt ut
tamq de muro ita de excelsioribus tabulatis facilius
uulnerent uel pimat inimicos oleo incendiario stupa
sulphure & bitumine obuoluta ut ardentes sagitte
per balistas in hostium nauium alucos infiguntur
unctasq: cera & pice ac resina tabulas tot fometis
ignium repente succendant. Alij ferro interimuntur
& saxo alij ardere coguntur in fluctibus. Inter tanta
tamen mortium genera quod acerbius est casus absu
muntur a piscibus & insepulta sunt corpora. Que

Ad instar / admodum nauali prelio collocentur
autem terrestris prelij / insidie. Cap. xlv.

UVA.BHSC

supuentus fiunt ignorantibus nauticis uel circa oppor-
tunitas insularum angustias collocantur insidie ideoq;
agitur ut impiti facilius deleantur si longo remigio
fatigati sunt hostium naute si uento urgentur aduerso
si pro rostro est ruina si nichil suspicantes dormiunt
inimici si statio quam tenent hostium exitum no[n] h[abe]nt
Si ad dimicandum optata uenit occasio fortune bene-
ficijs iungende sunt manus & ex oportunitate pre-
lium conferendum. Q[uod] si cautela hostium euitatis in-
sidijs publico marte confligat tunc liburnarum in-
struende sunt acies non directe ut in campis sed cur-
ue ad similitudinem lune ita ut in productis cornibus
acies media sinuetur ut si aduersarij prorumpere temp-
tauerint ipsa ordinatione circundati deprimant[ur]. In
cornibus autem precipuum robur & liburnarum col-
locatur & militum. Quid fiat cum leto mari bellum
nauale committitur. Cap[itu]l[u]m. xlvj.

Preterea utile est ut libero & alto mari tua semp[er]
classis utatur inimicorum uero pellatur ad
littus quia pugnandi impetum qui detruduntur in
terra. In huiu[s]mo[d]i certamine tria armorum genera plu-
rimum ad uictoriam prodesse comptum est. i. asseres
falces bipennes. Asser dicitur cum trabs subtilis &
longa ad similitudinem antenne pendent in malo
utroq[ue] capite ferrato. hic siue a dextra siue a sinistra

antena dela nao q[ue]
[...]za el masteł

UVA.BHSC

pte aduersariorum se iuxerit naues pro uice arietis ui
impellit quia bellatores hostium siue nautas sine du
bio prosternit ac pimit ipsamq: nauem sepius pforat
Falx autem dicitur acutissimum ferrum curuatum
ad similitudinem falcis qd contis longioribus positum cont, ptiga ouax
& innssum collocatorias uel funes quibus antea velasus
penditur repente precidit collapsisq: uelis liburnam
pigriorem & inutilem reddit. Bipennis est securis
habens ex utraq: parte latissimum & acutissimum fer
rum p has in medio ardore pugnandi pitissimi naute
uel milites cum minoribus stafulis. Reticendum puto
de reliquis quia artis huius amplius frequentior usus
inuenit quam uerus doctrina monstrauerit :—

Explicit Liber vegetij de re militarj Deo gras :—

UVA.BHSC

UVA.BHSC

UVA.BHSC

UVA.BHSC

UVA.BHSC

UVA.BHSC

79

UVA.BHSC

UVA.BHSC

UVA.BHSC

UVA.BHSC

Julij frontini de re militarj Incipit Liber. Primus

VM ad instruendam rei militaris scie
tiam unus e numero studiosorum eius
accesserim eiq: destinationi quantum
cura nra ualuit nisus sim satis fecisse
deberi adhuc instituto arbitror operi
ut solertia ducum fca que a grecis una stratogema
con appllatione comprehensa sunt expeditis amplectar
comentarijs. Ita enim consilij quoq: & prouidentie
exemplis succincti duces erunt. Unde illis excogita
di gerendiq: similia facultas nutriatur. Preterea
continget ne de euentu trepidet inuentionis sue q̄
probatis etiam experimentis comparabit. Illud neq:
ignoro neq: infitior etiam rerum gestarum scriptores
indagine operis sui. Hanc quoq: partem esse com.
plexos & ab auctoribus exemplorum quicquid insigne
aliquo modo fuit traditum est. Sed ut oppinor oc
cupatis uelocitate consuli debet. Longam e enim
singula & sparsa p imensum corpus historiarum
prosequi & hij qui notabilia excerpsserunt ipo uelut
a ceruo rerum confunderunt legentem:

ostra sedulitas impendet operam ut quem
admodum res poscet id quod exigitur
quasi ad interrogatum respondeat. Circu spectis
enim generibus preparata opportuna ne exemplorum

UVA.BHSC

debent uti consilia Quo magis autem discreta ad rerum
varietatem apta collocarentur in libros iiiior ea dedu
ximus. // In primo erunt exempla que competunt pre
lio nondum commisso. // In secundo que ad prelium
& confectam pacationem pertineant. Tertio inferende
de soluende obsidionis habebit strategemata. Quibus
deinceps generibus suas spes attribuere. huic labori
non iniuste veniam poscam ne me pro incurioso re-
prehendat qui preteritum aliquod a me reperit ex-
emplum. Quis enim ad percensenda omnia monumenta
que utraque lingua tradita sunt sufficiat ut multa
transire michi ipse permisi quod me non sine causa
fecisse scient qui aliorum libros eadem promitten-
tium legerint: verum facile erit sub quacumque alius
quaque specie suggerere: nam cum hoc opus sicut cetera
usu potius aliorum quam mee commendationis ca aggres-
sus sum. adiuvari me ab hys qui aliquid illi astruent
non argui credam. Sed qui erunt quibus volumina
hec cordi sunt meminerint: & pat. & N. oc. ilz. it. N
& N. N. meam N. per que possint similem natura
discernere at decernere: nam cum omnia que a duce
prouenunt utilit magnifice constanter fiunt & pat. N. aut
& lra habentur si in speciem eius sunt & artis. Nota
horum propositorum uis in artis solertia posita proficiat
tam ubi cauendus quam ubi opprimendus hostis sit. Qua

in re cum uerborum quoq: illustris extiterit effectus
ut factorum ita dictorum exempla posuimus Spes eorum
que instruant in hys que ante prelium gerenda sunt
De occultandis consilys Incipiunt Rubricae primi libri
De explorandis consilys hostium
De constituendo statu belli.
De traducendo exercitu per loca hosti infesta
De euadendo ex locis difficillimis
De insidys in itinere factis
Queadmodum ea quibus deficimus uideantur non
deesse ut usus eorum expleatur.
De distringendis hostibus
De seditione militum compescenda
Queadmodum intempestiua postulatio pugne inhibeatur
Queadmodum incitandus sit ad preliandum exercitus
De dissoluendo metu quo milites ex aduersis conciderint hominibus. de occultandis consilys Caplm primum

Marcus porcius cato deuictas a se hispanie ciuitates existimabat in tempore rebellaturas fiducia murorum. Scripsit itaq: singulis ut diruerent munimenta minatusq: bellum nisi confestim obtemperassent epistolasq: uniuersis ciuitatibus ciuitatibus eodem die reddi iussit vna queq: urbium sibi sole credidit imperatum. Contumaces conspiratio potuisset facere si omnibus idem denuntiari notum fuisset:

UVA.BHSC

milchie dux penorum ut siciliam inopinatus
applicaret classe non pronuntiauit quo pro-
ficisceretur. Sed tabellas in quibus scriptum erat
quam partem peti uellet uniuersis gubernatoribus
dedit signatas precepitq; ne quis legeret nisi in tem-
pestatis accursu pretorie nauis abductus.

relius ad siphacem profectus legatus quos-
dam ex tribunis & centurionibus p speciem
seruitutis ac ministerii explorantes secum duxit ex
quibus l. statorium quia sepius in iisdem castris
fuerat quem quia aliqui ex hostibus uidebant ag-
noscere occultande conditionis eius causa bacu-
lo ut seruum castigauit

arquinius supbus pr principes gabinorum
interficiendos arbitratus quia hoc patefacere
re nemini uolebat comissum nichil nuntio respon-
dit qui ad eum a filio missus erat tamen uirga e-
minentia papaueris capita cum forte in orto deambu-
laret decussit: nuncius sine responso reuersus ado-
lescenti tarquinio renuntiauit id agentem ptem se
uidisse. Sed ille intellexit idem esse eminentibus
faciendum.

esar qd suspectam habebat egiptiorum fide
p speciem securitatis inspectione urbis atq;
operum ac simul licentioribus conuiuiis deditus

UVA.BHSC

uideri uoluit captum se gra locorum ut ad mores
alexandrinorum uitamq: deflueret inter eam dis-
simulatione preparatis subsidys occupauit egiptu.
entulus ptio bello aduersus partorum rege
non ignarus farneum quedam natione
cyristem ex hiis qui soty uidebantur omia que apd
ipsos agerentur nuntiare pthis pfidiam barbari
ad utilitates suas conuertit nam que maxime fieri
cupiebat ea uereri se ne acciderent que timebat
ea ut euenirent optare simulabat. Sollicitus itaq:
ne pthi ante transirent eufraten quam sibi supue
nirent legiones quas in capadocia preparatas habe-
bat studiose cum proditore egit uti sollemni pfi
dia pthis suaderet ut pceuma traicerent exerci-
tum qua & breuissimum iter est & omisso alueo
eufrates decurrit: namq: si illuc uenirent asseuera
bat se oportunitate collium usurum ad eludendos
sagittarios. Omia autem ueteri si se infra patentes
campos proiecissent. Inducti hac affirmatione
barbari inferiore itinere p circuitum adduxerut
exercitum: dumq: fusiores ripis & ob hoc opo sio
res pontes iungunt instrumentaq: moliuntur
.lx. amplius dies impenderunt quo spacio lentu
lus ad contrahendas usus est copias eisq: triduo
anteq parthum adueniret receptis acie comissa

UVA.BHSC

uicit regem parthorum & interfecit

Mitridates circumuallante pompeio fugam in proximum diem molliens huius consilii obscurandi tam latius & usque ad applicatas hosti ualles perambulatus colloquia quoque cum pluribus auertendae suspitionis causa imposterum constituit. Ignes etiam frequentiores per tota castra fieri iussit. Secunda demum uigilia per ipsa hostium castra agmine eduxit

Imperator cesar domicianus augustus germanicus cum germanos qui in armis erant uellet opprimere nec ignoraret maiore bellum molitione inituros si aduentum tanti ducis presensissent profectionem suam sensu obtexuit galliarum sub quibus inopinato bello affusus concussa immani ferocia nationum prouintiis consuluit

Claudius nero cum cuperet hastrubalis copias & eius exercitum antequam hanibali fratri iungerentur excidi idcircoque festinaret adiungere se liuio saluatori collegae suo cui bellum mandatum fuerat parum fidens uiribus que sub ipso: neque tamen discessum suum ab hanibale cui oppositus erat sentiri uellet. x. milia fortissimorum militum elegit precepitque legatis quos relinquebat ut eedem stationes & uigiliae equius agerentur totidem omnes arderent eadem facies castrorum seruaretur nequid ha-

UVA.BHSC

nibal suspicatus auderet aduersus paucitatem relictorum
Cum autem in umbra occultatis itineribus collegē se
iunxisset uetuit castra ampliari ne qđ signum aduē
tus sui penodaret detracturo pugnam si consiliū
iunctas uires intellexisset igitur instuum duplicatis
aggressus copys superauit ac uelocius omni nuntio
redijt ad hanibalem ita ex duobus calidissimis du-
cibus penorum eodem consilio alterum celauit alterē
oppressit

emistocles exortans suos ad suscitandos
festinanter muros quos iussu lacedemo
niorum deiecerant legatis lacedemonie missis qui i
terpellarent respondit uenturē. se ad diluendam hac
estimationē & peruenit lacedemoniam ibi simula
to morbo aliquantum temporis extraxit & postq̄
intellexit suspectam esse cunctationem suam tonceń
dit falsum ad eos rumores & rogauit ut mitterent
aliquos ex prencipibus quibus crederent de muni
tione athenarum. suis deinde clam scripsit ut eos qui
uenissent retinerent donec refectis opibus confiteretur
lacedemonijs munitas esse athenas neq: aliter prin
cipes eorum redire posse quam ipse remissus foret
qđ facile prestiterut lacedemonij ne unius interitu
multorum morte pensaret.

ucius furius exercitu pducto in locum

UVA.BHSC

imquum cum constituisset occultare solitudinem suam ne reliqui trepidarent paulatim se inflectens tamquam circuitu maiore hostem aggressurus conso agmine ignarum rei que agebatur exercitum incolumem reduxit. Metellus pius in hispania interrogatus quid postera die facturus esset tunicam meam si eloqui posset inquit comburerem. Marcus licinius crassus percontanti quo tempore castra moturus esset respondit uereris ne tubam non exaudias

De explorandis consiliis hostium Capitulum secundum

cipio affricanus capta occasione mittende ad syphacem legationis lelio cum seruorum hitu tribunos & centuriones eloquentissimos ire iussit quibus cure positione castrorum esset prospicere & regias uires hii ut liberius scutarentur equum de industria dimissum tamquam fugientem persectati in maximam partem munimentorum circuierunt que cum nunciassent incendio confectum est bellum

abius maximus bello etrusco cum adhuc incognite forent romanis duabus sagacioribus explorandi iure fratrem fabium cesonem peritum lingue etrusce iussit tusco habitu penetrare siluam ciminam ante militem nostro intemptatam. Quod is adeo prudenter ac industrie fecit ut transgressus siluam umbros camerces cum animaduertisset non alienos

UVA.BHSC

nomini romano ad societatē copulerit

arthaginenses cum aiaduertissent alexandri

ita magnas opes ut africe quoq; emineret

vnum ex ciuibus uirum acrem nomine hamilcarem

rodum iusserunt simulato exilio ire ad regem omni

q; studio in eius amiticiam puenire qua is potitus

consilia eius nota ciuibus suis faciebat

dem carthaginenses miserunt qui p spem

legatorum longo tempore rome morarent

excaperentq; consilia nostrorum

ato in hispania quia ad hostium consilia

alia uia puenire non poterat i9 sit. ccc. mi

lites simul impetum facere in statione hostium raptuq;

unu ex hys in castra pferre incolumen tortus ille

omnia suorum archana confessus ē

marius consul bello cimbrico & theotonico

ad excuciendam etiam liguru fidem lras

eis misit quar pars prior precipiebat ne interiores

que presignate erant ante certum tempus aperiret

easdem postea ante prestitutum diem repetijt & q'a

resignatas repierat intellexit hostilia agitari

st & aliud explorandi genus quo ipi duces

in illo extrinsecus adiutorio p se prouident

sicut emilius paulus consul bello etrusco apud opi

dum coloniam dimissurus exercitum in planiciem

UVA.BHSC

contemplatus procul auium multitudinem celeriore uolatu ex silua consurrexisse intellexit aliquid illic insidiarum latere quod et turbate aues et plures simul euolauerant premissis igitur exploratoribus operit x. milia boiorum excipiendi ibi romanorum agmini occasione ea que alio quam expectabant latere premissis legionibus circunfudit

Similiter thiamenus horestis filius cum audisset iugum ab hostibus natura munitum teneri premisit sciscitaturos quid rei foret ac referentibus eis non esse uerum quod opinaretur ingressus iter ubi uidet ex suspecto iugo magnam uim auium simul euolasse neque omnino residere arbitratus est latere illic agmen hostium. Itaque circumducto exercitu elusit insidiatores. hasdrubal frater hanibalis tunc liuij et neronis exercitum quamquam hoc illi non duplicatis castris dissimularent intellexit ab itinere strigosiores uocabat equos et coloratiora hominum ut ex uia corpora

De constituendo statu belli. Capitulum tertium

Alexander macedo cum haberet uehementem exercitum semper eum statum belli elegit ut in acie confligeret. Cesar bello ciuili cum ueteranum exercitum haberet hostium autem tironem esse sciret acie semper decertare studuit. fabius maximus aduersus hanibalem successibus preliorum insolentem recedere

UVA.BHSC

ab anticipiti discrimine & tueri tantummodo italiam constituit cunctatorisque nomen & per hoc summi ducis habere nomen meruit.

itanti aduersus philippum omne preliandi discrimen uitantes omissa & finium tutela inter munitiones opidi se receperunt assecutique sunt ut philippus obsidionalis more impaciens recederet

asdrubal gisconis filius secundo punico bello in hispania uictum exercitum cum P. Scipio instaret per urbes diuisit ita factum est ut scipio ne oppugnatione plurium opidorum distringeretur in hyberna suos reducere.

estimodes aduertante xerse quia neque prelio pedestri neque tutele finium neque obsidioni credebat sufficere athenienses auctor fuit eis liberos & coniuges intro existentes in alias urbes emittendi relictoque oppido statum belli ad nauale prelium transferendi idem fecit in eadem ciuitate pericles aduersus lacedomones

cipio manente in italia hanibale transmisso in africam exercitu necessitatem carthaginensibus imposuit reuocand hanibalem. Sic a domesticis finibus hostile transtulit bellum.

themenienses cum de celiam castellum in potestatem lacedemonii communisset & frequentiusque uexa

rentur classem qua peloponensum infestarent mise-
runt consecutiq: sunt ut exercitus lacedemoniorum
qui de celie erant reuocaret

mperator cesar domicianus augustus cum germani more suo e saltibus & obscuris latebris subinde impugnarent nros tutumq: regressum in profunda siluarum haberent militibus p. c. xx. milia passuum actis nō imutauit tantum statum belli sed & subeat ditioni sue hostes quorum refugia nudauerat

De transducendo exercitu per loca hosti infesta. Capitulum quartum

milius paulus consul cum in lucanis iuxta litus angusto itinere exercitum duceret & tarentini ei classe insidiati agmen eius scorpionibus aggressi essent capitum latera euntium pretexuit quorum respectu hostes inhibuere tela.

gesilaus lacedemonius cum preda onustus ex frigia rediret insequerenturq: hostes & ad locorum oportunitatem lacesserent agmen eius ordinem captiuorum ab utroq: latere exercitus sui applicuit quibus dum patitur ab hoste spacium transeundi habuerunt lacedemonii.

dem tenentibus angustias thebanis p quas transeundum habebat flexit iter quasi thebas contenderet exteritis thebanis digressisq: ad

UVA.BHSC

87

tutenda menia repetitum iter quo destinauerat emsus
uel emsus e nullo obsistente

icostratus dux etholorum aduersus epirotas
cum ei aditus in fines eorum angusti fieret
p alterum locum irrupturum se ostendens omni illi
ad prohibendum occurrente epirotorum multitu-
dine reliquid suos paucos qui spem remanentis
exercitus preberent ipe cum cetera manu qua no
expectabatur aditum intrauit

ucofradates p(er)ses cum i pisilisiam ut pissi-
diam exercitum duceret & angustias q(ui)s-
dam piside occuparent simulata uexatione traice-
di instituit reducere quod cum pisside credidisset
ille nocte ualidissima manu ad eundem locum occu-
pandum premisit ac postero die totu traiecit exercitu

hilippus macedonu rex grecias petens
cum terinophilas occupatas audiret & ad
eum legati etholorum uenissent acturi de pace re-
tentis eis ipe magnis itineribus ad angustias per-
tendit securisq(ue) custodibus & legatorum reditum
expectantibus inopinatis terinophilas traiecit.

phycrates dux atheniensium aduersus ana-
sibiu lacedemonium in helesponto contra
uel circa abidon cum transducendum exercitum
haberet p loca que a stationibus tenebant(ur) alterum

UVA.BHSC

autem latus transitus eius absciderent montes preme rent alterum mare ablueret aliq̄diu moratus cum incidisset frigidior solito dies & ob hoc neminem sus poctus delegit firmissimos quibus oleo & mero ca lefactis precepit ipam horam maris legerent abrup tiora transnatarent atq; ita custodes angustiaꝝ inopinatos oppressit a tergo

aius ponpeius cum flumen transire propt oppositu hostiu bellum exercitum no possz assidue producere & reducere in castra ĩstituit deinde in eandem ꝑfusionem hoste producto ne ullam uiam ad progressum romanoꝝ teneret re pente impetu facto transitum rapuit

lexander macedo prohibente rege indoꝝ porotraici exercitum ꝑ flumen hisdaspe aduersus aquam assidue ꝑcurrere iussit suos & ubi eo more exercitationis assecutus ē quia porro ad uersa ripa caueretur ꝑ superiorem ꝑtem subitum transmisit exercitum

dem quia indi fluminis traiectu prohibebatᵘʳ ab hoste diuersis locis in flumine equites instituit ĩmittere & transitum nimari . Cumq; ex pectatione barbaros intentos teneret insulam paulo remotiorem primu exiguo deinde maiore presidio occupauit atq; inde in ulteriorem ripam transmisit

·UVA.BHSC

ad quam manu opprimendam cum uniuersi se hostes
effundissent ipe libero uado transgressus omnes
copias coniunxit

 enophon ulteriorem ripam armeniis tene-
tibus duos iussit queri aditus & cum a
citeriore expulsus esset transiit ad superiorem. In-
de quoq: prohibitus hostium occursu repetit ua-
dum inferius iussoq: ibidem militum pte subsistere
Ex qua cum armenii ad inferioris uadi tutelam
redissent p superius transgrederetur: armenii cre-
dentes decursos omnes decepti sunt a remanetibs
Hii cum resistente nullo uadum supassent tran-
seuntium suorum fuere pugnatores

 laudius consul primo punico bello cum
a regio messanum traicere militem ne-
quiret custodientibus fretum penis sparsit ru-
morem quasi bellum i iussu populi inceptum
gerere non posset classemq: in italiam uersus se a-
gere simulauit digressus deinde penis profectio-
nis enim eius habuerant fidem circumactas naues
applicuit sicilie.

 acedemoniorum duces cum siracusas nauiga-
re destinassent & penorum dispositam pe-
nitus classem timerent. x. punicas naues quas cap-
tiuas habebant ueluti uictrices primas iusserunt

UVA.BHSC

agi ut a latere uinctis aut puppe religatis qua spe deceptus penis transierunt

hilippus cum angustias maris que ciena appellantur transnauigare non posset ppt atheniensium classem que oportunitate loci custodiebat scripsit antipatro traciam rebellare presidiis que ubi reliquerat interceptis ut sequeretur omnibus omissis que epte ut interciperent ab hoste curauit athenienses archana macedonum excepisse exinde classem abduxerunt. philippus nullo prohibente angustias freti transiuit.

dem quia chornessum que iuris atheniensium erat occupare prohiberetur tenentibus transitum neque bizatium tantum sed rodiorum que & ciorum nauibus conciliauit animos eorum reddendo naues quas ceperat quasi sequestres futuros ordinande pacis inter se atque bizatios qui causa belli erant. Tractataque per magnum tempus postulatione cum industria subinde aliquid in conditionibus retexeret classem per id tempus reparauit eaque in angustias freti impato hoste subitus euasit

habrias atheniensis cum adire portum samnioru obstante nauali hostium presidio non posset paucas e suis nauibus pretermissas portum iussit transire arbitratus qui in statione erat

UVA.BHSC

psecuturos huiusq: per hoc consilium aduocatis nullo
obstante portum cum reliqua adeptus e classe.

De euadendo ex locis difficillimis. Capitulum quintum

uestorius in hispania cum a tergo instante
hoste flumen traicere haberet uallum in
ripa eius in modum caue lune duxit & oneratum
materiis incendit atq: ita exclusis hostibus flume
libere transgressus est

imiliter pelopidas thebanus bello thessalico
transitum quesiuit: namq: castris ampliore
locum supra locum complexus uallum cum udis atq
creuelis & alio genere materie constructum icendit
dumq: ignibus summouentur hostes ipse fluuium su-
perauit

uintus lutarius catulus cum a cimbris pulsus
unam spem salutis haberet si flumen libe-
rasset cuius ripam hostes tenebant in proximo mo-
te copias ondit in castra positurus ac precepit suis
ne sarcinas soluerent aut onera deponerent ne quis
ab ordinibus signisq: discederet. & quo magis per-
suasionem hostium confirmaret pauca tabernacula
in conspectu erigi iussit ignesq: fieri & quosdam ual
lum struere quosdam i lignatione ut conspiceret ex-
ire. Quod cimbri uere agi extimantes & ipi castris
delegerunt locum dispersiq: in proximos agros

UVA.BHSC

ad comparanda ea que mansuris necessaria sunt occa-
sionem dederunt catulo non solum flumen traiciedi
sed etiam castra eorum infestandi.

roseus cum uado transire non posset neq:
nauium aut pontis faciendi copiam haberet
fossa superiore pte. Pompeius brundrusij cum excede-
ret italia & transferre bellum. post castra deducta al-
ueum fluminis a tergo exercitus sui reddit

aius pompeius brundrusij cum excederet
italia & transferre bellum proposuisset in-
stante a tergo cesare conscensurus classem quasda
obstruxit uias alias parietibus intercepsit alias in-
tercidit fossis easq: sudibus erectis preclusas operuit
cratibus humo aggesta quosdam aditus qui ad por-
tum ferebant trabibus transmissis in densum ordiem
structis ingenti mole tutatus quibus ppetratis ad spe
retinende urbis raros pro menibus sagittarios religt
ceteras copias sine tumultu ad naues deduxit na-
uigantem eum mox sagittarijq: p itinera nota digssi
pius nauigijs consecuti sunt

ornelius consul in portu siracusano quem
temere intrauerat obiecta ad ingressum
cathena clausus uniuersos in puppem retulit mili-
tes re atq: suppina nauigia magna remigantium
vi concitauit leuate prore sup cathena processerut

UVA.BHSC

qua parte superata transgressi cursu milites proras precesserunt in quas uersum pondus recursum sup cathenas dedit nauibus

esander lacedemonius cum in portu athemensium cum tota classe obsideretur obrutis hostium nauibus ab ea pte qua faucibus angustissimus influit mare milites suos clam in littus egredi iussit & subiectis rotis naues ad proximum portum etiam traiecit

yrculeus legatus sertory cum hispania inter duos montes arruptos longum & angustu iter ingressus paucas duceret cohortes comperissetq: ingentem manu hostium aduentare fossam transuersam inter montes pressit uallumq: materia extructum incendit atq: intercluso hoste euasit.

esar bello ciuili cum aduersus affranium copias educeret & recipiendi se sine periculo facultatem non haberent sicut constiterat prima & scda acie furtim a tergo ad opus applicata .xv. pedum fossam fecit inter quam sub occasu solis armati se milites eius receperunt.

ericles athemensis a penoloponensiis in eum locum compulsus qui undiq: abruptis cinctus duos tantum exitus habebat ab altera pte fossam ingentis latitudinis duxit uelut hostis

UVA.BHSC

excludendi causa ab alteri militem agere cepit tamquam per eum corrupturus hy qui obsidebant cum per fossam quam ipse fecerat exercitum peridis non crederent euasurum. vniuersi a limite obstiterunt perides pontibus quos preparauerat fosse iniectis suos via qua non resistebatur emisit.

Lisimacus ex hys unus in quos opes alexandri transierunt cum editum collem castris destinasset imprudentia autem suorum in inferiore deductus uereretur in superiore hostium incursum triplices fossas intra uallum obiecit. deinde sublimibus fossis circa omnia tentoria ductis tota castra confudit & intercepto hostium aditu simul humo quoque & frondibus quas fossis superiecerat facto iter in superiora euasit.

Publius Crassus in hispania cum tribus milibus hominum predatum profectus ad astrubalem & ad primos tantum ordines relato consilio incipiente nocte quo tempore minime expectabatur per stationes hostium prorupit.

Rusius exercitu perducto in locum iniquum cum constituisset occultare sollicitudinem suam ne reliqui trepidarent paulatim inflexit iter tamquam circuitu maiore hostem aggressurus conuerso agmine ignarus rei que agebatur exercitum incolume reduxit. XII.

Publius

ublius tribunus bello sannitico cornelio
cosso cōsule iniquis locis deprehenso ab
hostibus suasit ut ad occupandum collem qui erat
in propinquo modicam manum mitteret seq: duce
hys qui mittebantur obtulit aduocatus in diuersuz
hostes dimisit. Consulem decimum autem cinxit
obseditq: illas quamq̄ angustias noctu eruptione
fc̄a cū frustratus ēēt incolumis cōsuli accessit

dem fecit sub actilo calatino consule cuius
uarie traditur nomen alij liberiu nōnlli
quintum cediui p̄tim capurniu fama uocitatum
scripserunt: hic autem dimissum in eam uallem
cum uideret exercitum cui latera omnia superiora
hostis insederat deposcit & accepit tricentos mi
lites quos adortatus ut uirtute sua exercitum
seruarent in mediam uallem decurrit & ad oppri
mendos eos undiq: descendit hostes longoq: &
aspero prelio petendos occasionem consuli ad ex
hendum exercitum dedit.

ucinus consul in liguria dimisso i angusti
as exercitu cum iam omnibus aduersaret
caudine cladis exemplum: numidas auxiliares
tam p̄p̄t ipsorum q̄ propter equorx deformitate
despiciendos iussit adequitare faucibus que te
nebantur primo intenti hostes ne lacesserentur

UVA.BHSC

stationem obiecerunt, de industria numide ad au-
gendum sui contemptum labi equos & p ludibriu
spectaculo esse affectauerunt ad nouitatem rei re-
laxatis ordinibus barbari in spectaculum usq: reso-
luti sunt. Quod ubi aiaduerterunt numide pau-
latine succedentes additis calcaribus p intermissas
hostium stationes eruperunt: quorum deinde cu
proximos inierunt agros necce fuit liguribus ad
uocari ad defendenda sua iclusosq: romanos omitte.

uciiis bello sociali apud ysernam inter
angustias deprehensus ad exercitum ho-
stium cui duillius preerat colloquio petito de con-
ditionibus pacis agitabat sine effectu hostem tamen
propter inducias neoligentia resolutum aiaduer-
tens nocte profectus relicto buccinatore qui uigi-
lias ad fidem remanentium diuideret & quarta
uigilia comissa consequeretur incolumes suos cu
omi bus impedimetis tormetisq: ituta pduxit.

dem aduersus archellaum prefectum nut-
dates i capadocie iniquitate locorum &
multitudine hostium pressus fecit pacis mentione
Interpositoq: etiam tempore indutiar. & p hoc
aduocata intentione aduersarii euasit

astrubal frater hanibalis cum saltum
non posset euadere faucibus eius obsessis

UVA.BHSC

eg cum claudio nerone recepitque dimissum hyspania excessurum cauillatos deinde conditionibus dies aliquos extraxit quibus omibus no omissis p angustos tramites & ob id neglectos dimittere p ptes exercitum ipe deinde cum reliquijs expeditis facile effugit. Sparchacus fossam qua erat. a. m. crasso circumdatus cesis captiuorum precorum quoque corporibus noctu repleuit & sup gressus e.

dem cum in besdio obsessus ea pte qua mons asperrimus erat. Ideoque incustoditus ex uimine siluestri cathenas conseruit quibus dimissis non solum euasit uerum etiam ex alio latere gladio ita terruit ut aliquot cohortes gladiatoribus quatuor & lxx. cessit.

dem cum ab luarimo pconsule preclusus esset palis p modica interualla fixis ante portam erecta cadauera adornata ueste atque armis alligauit ut procul intuentibus stationis spes esset ignibus p tota castra factis ymagine uana deluso hoste copias silentio noctis eduxit.

easidas dux lacedemoniorum circa amphibolum ab atheniensium multitudine numero impar deprehensus claudendum se prestitit ut p longum corone ambitum extenuaret hostile frequentiam quaque rarissimi obstabant eripuit.

UVA.BHSC

phicrates in tracia cum depresso loco castra posuisset explorasset autem ab hoste proximu tenen collem ex quo unus ad opprimendos ipos descensus erat: nocte paucis intra castra relictis imperauit multos ignes facere eductoq: exercitu & disposito circa latera predicta uie passus est transire barbaros locorumq: iniquitate in qua ipe fuerat in illos conuersa pte exercitus terga eorum cecidit pte castra fecit

arcus dareus ut falleret scythas discessu canes atq: asinos in castra reliquit quos cum latrantes rudentesq: hostis remanere audiret dareum credidit. Eundem errorem obiecturi nris ligures p diuersa loca bucabalos laqueis ad arbores alligarunt qui deducti frequentiore mugitu spem remanentium prebebant hostium. haymo ab hostibus clausus locum eruptioni maxime aptum ac gestis leuibus materys incendit tum hoste ad ceteros exitus custodiendos intento aduocatos milites p ipsam flammam eduxit admonitos ora scutis & crura ueste contegere.

anibal ut iniquitatem locorum & inopiam instante fabio maximo effugeret noctu boues quibus ad cornua fasciculos alligauerat sarmentorum subiecto igne dimisit. Cumq: ipo motu adolescente flamma turbaretur pecus magna discur-

UVA.BHSC

fatione montes in quos actum erat collustrauit romani qui ad spectaculum concurrerant primo prodigium opinati sunt, deinde cum certi fabio renunciassent ille de insidiorum metu suos castris continuit barbari obsistente nullo profecti sunt

De insidiis in itinere factis. Capħm. vi.

uluius nobilior cum ex samnio i lucanos exercitum duceret & cognouisset a perfugis hostes nouissimum agmen eius aggressuros fortissimam legionem primo ire ultimam sequi iussit impedimenta ita fcm pro occasione amplexi hostes diripere sarcinas ceperunt. fuluius legionem de qua supra dictum ē .v. cohortes in dexteram ptem uie duxit .v. ad sinistram atq: ita predationi intentos hostes explicato p utraq: latera milite clausit ceciditq:.

dem hostibus tergum eius in itinere p̄mentibus dum flumine iteruemente non ita magno ut transitum prohiberet moraret tantum rapiditate alteram legionem in occulto circa flumen collocauit ut hostes paucitate contempta audacius sequerentur. Quod ut fcm ē legio que ob hoc disposita erat de insidiis hoste aggressa uastauit.

phicrates in tracia cum propter conditionem locorum longum agmen deduceret

UVA.BHSC

& nuntiatum esset ei hostes summu id aggressuros cohortes in utraq: latera secedere & consistere ius sit certos effugere & iter maturare. Transeunte aut toto agmine lectissimos quosq: retinuit & ita pas sim circa predicta occupatos hostes iam etiam fa tigatos ipe requietis & ordinatis suis aggressus fudit exuitq: predam. Boij insula latina quam transiturus erat nr exercitus succiderut arbores ita ut ex pte exigua starent donec impellerentur delitu erant deinde ad extremas ipi ubi ingresso siluam hoste proximas exteriores impulerunt eo modo propagata pariter supra romanos ruina magnam manum eliserunt.

Quemadmodum ea que deficiunt videantur nō de esse ut usus eorum expleatur. Caplm̄ .vij.

ecilius metollus quia usus nauium qui bus elephantos transportaret deficiebat iunxit dolia constrauitq: tabulamentis ac sup ea positos p siculum fretum transmisit. Hanibal cu ipre alti fluminis transitu elephantos nō posset compellere nec nauium aut materiaru quibus ra tes continerent copiam haberet iussit ferocissimu elephantu sub aure uulnerari & eum & eum qui uulnerasset trasnato statim flumine precurrere Elephantus exaspatus ad prosequendum sui do-

UVA.BHSC

loris auctorem transnauit & reliquis idem aude
di fecit exemplum. Carthagenensium duces in
structuri classem quia spaco deficiebant crinibus
tonsarum mulierum ad funes efficiendos usi sunt
Idem massilienses & rodij fecerunt

arcus antonius a mutina profugus cor-
tices pro scutis militibus suis dedit. Spar-
taco copijsq; eius scuta ex uimine fuerunt que
corijs tegebantur: non alienus ut arbitror hic lo-
cus e referendi fcm alexandri macedonis illd
nobile qui pro deserta africe itinera grauissima
siti cum exercitu affectus oblatam sibi a milite
in galea aquam spectantibus uniuersis effudit uti-
lior exemplo temperantie si comunicare potuisset

De distringendis hostibus Caplm. viij.

oriolanus cum ignominiam dapnatois
sue bello ulcisceretur populationi patri-
ciorum agrorum inhibuit deustis uastatisq; plebe-
iorum discordiam moueret qua consensus ro-
manorum distringeret.

ambal fabium cui neq; uirtute neq; arti-
bus bellandi par erat ut infamia distrin-
geret agris eius abstinuit ceteros populatus. Cot
ille ne suspecta ciuibus fides esset magnitudie
animi effecit publicatis possessionibus suis

UVA.BHSC

abius maximus quinto consul cum gallorum & umbrorum etruscorum sapientuum ad uersus populum ro. exercitus coissent contra quos & ipse trans apenninum in mare castra constituebat scripsit fuluio & postumo qui in presidio urbi erant copias ad situum mouerent quibus assecutis ad sua defendenda etrusca umbrique deuerterunt at desce derunt relictos samtes gallosque fabius & collega decius aggressi fuerunt.

artius curius sabinos qui ingenti exercitu conscripto relictis finibus suis nros occuparant occultis itineribus nauium misit que desolatos agros eorum uicosque per diuersa incendit Sabini ad arcendam domesticam uastitatem recesserunt. Curio contingit & uacuos infestare hostium fines & exercitum sine prelio auertere sparsumque cedere

itius didius paucitate suorum diffidens cum in aduentum earum legionum quas expectabat traheret bellum. & occurrere eis hostem comperisset contione aduocata aptari iussit milites ad pugnam ac de industria negligentius custodiri captiuos ex quibus pauci qui profugerunt nunciarunt suis pugnam iminere. At ille ne suspicatione prelijs deducerent uiros obuiisserunt occurrere eis quibus insidiabant legiones tutissime nullo ex

capiente ad didium peruenerunt

ello punico quedam ciuitates que a romanis deficere ad penos destinauerunt cum obsides quos dederant recipere anteq̃ desciscerent studebat simulauerunt seditionem inter finitimos ortam qua romanorum legati dirimere deberent missosque eos uelut contraria pignora retinuerunt nec ante reddiderunt q̃ ipsi recuperauerunt suos.

egati romanorum cum uenissent ad anthiochum regem qui secum hanibalem uictis iam carthaginensibus habebat consiliumque eius aduersum romanos instruebat crebris cum hanibale colloquiis effecerunt ut his regi fieret suspectus cui gratissimus & utilis erat propter caliditatem & periciam bellandi

uintus metellus aduersus iugurtam bellum gerens missos ad se legatos eius corrupit ut sibi proderent regem & aliis cum uenissent idem fecit eodem consilio usus est & aduersus tertios sed de captiuitate iugurte res parum processit unum enim sibi tradi uolebat plurimum tamen consecutus est nam cum intercepte fuissent epistole eius ad regios amicos scripte in omnes eos rex animaduertit spoliatusque consilii amicos postea parare non potuit.

esar per exceptum quemdam aquatorem cum comperisset affranium petreiumque castra

UVA.BHSC

noctu moturos ut citra uexatione suorum hostilia impediret consilia initio statim noctis uasa concla mare milites & preter aduersariorum castra agi mulos cum fremitu & sonu iussit continuare quos retentos uolebat arbitrari castra cesarem mouere.

cipio affricanus ad excipienda auxilia cum comeatibus hanibale uenticum ce rimum dimisit ipe subuenturus

yonisius siracusanorum tirannus cu affri ingenti multitudine traiectum essent in siciliam ut aduenienti hosti cederent dimissiq; si racusas occulte redirent. Affris necce fuit capta castella presidio ibi tenere quos dionisius redactos ad quam uoluerat paucitatem pene iam par nu mero aggressus uicit cum suos contraxisset & aduersarios sparsisset.

gesilaus lacedemonius cum inferret bellu thysapherne cariam petere simulauit q̃si aptius locis montuosis aduersus hostem equitatu preualentem pugnaturus p hanc consilij ostentio ne aduocato uicariam thissapherne ipe lidiam ubi caput hostium regni erat irrupit oppressitq; qui illic agebant pecunia regia e potitus De sedi tione militum cōpescenda. Caplm̃ .viij.

ulus mallius consul cum compisset contrasse

milites in hibernis campanie ut iugulatis hostibus
ipsi res inuaderent eorum rumorem spargit eodem
loco hibernaturos atque ita coniuratorum consilio cam
paniam periculo liberauit & ex occasione nocentes
puniit. L. silla cum legiones conciuium roma
norum pniciosa seditione furerent consilio restituit
sanitatem efferatis, prope enim annunciare iussit
hostem adesse & ad arma uocantium clamore tolli
signa canere discussa seditione uniuersis aduersus
hostem consentientibus. G. N. M. Pompeius trucida
to ab exercitu mediolani senatu ne tumultu moue
ret si solos euocasset nocentes. mixtos qui extra de
lictum erant uenire iussit. Ita noxii in more metu
quia non segregati. Ideoque non ex ea culpe uidebantur
accersiti comparuerunt & illi quibus integra erat con
scientia custodiendis quoque nocentibus attenderunt
ne illorum fuga inquinarentur

Cesar cum quedam legiones eius seditione
mouissent adeo ut in pniciem quoque ducis
uiderentur consurrecture dissimulato metu processit
ad milites postulantibusque missione ultro minati uul
tu dedit exauctoratos penitentia satisfacere coegit
in patri obsequentioresque in reliquum opus edere.

Quemadmodum intempestiua postulatio pugne
inhibeatur. Capitulum .x.

UVA.BHSC

uintus sertorius experimento didicerat impem
se uniuerso romanorum exercitu ut barbaros
quoq: inconsulte pugnam exposcentes doceret adductis
in conspectum duobus equis preualido uno altero ad
modum exili duos admouit iuuenes similiter affectos
robustum & gracilem ac robustiori impauit ex quo
exili uniuersam caudam abrumpe gracili autem ua-
lentiorem p singula uellere. Cumq: gracilis fecisset qd
impatum erat ualidissimus cum ifirmi equi cauda si-
ne effectu luctaretur naturam inquit sertorius roma-
narum cohortium p hec uobis exempla ostendi milites
insupabiles sunt cuius partes aggrediens aliquis la-
cerabit & carpet maturius & uictoriam reportabit
dem cum uideret suos pugne signum iconsul-
te flagitantes crederetq: rupturos imperiu
nisi congrederentur pmisit turme equitum ad lacessen-
dos hostes ire laborantiq: submisit alias & sic recepit os
tutisq: utrisq: & sine noxa ostendit quis exitus flagita
tam pugnam mansisset obsequentissimis inde eis usq e
gesilaus lacedemonius cum aduersus thebanos
castra sup ripam posuisset multoq: maiorem
hostium manu esse intelligeret & ideo suos arcere
cupiditate decernendi uellet dixit responso deum se
excollibus pugnare iussum & ita exiguo presidio ad
ripam posito accessit ad colles qd thebani pro metu in-

UVA.BHSC

interpretati transierunt flumen & cum facile pullis-
sent presidium ceteros insecuti audius iniquitate
locorum a paucioribus uicti sunt. A corilo dux da-
corum cum sciret dissociatum armis ciuilibus P.m R.m
neq: tamen temptandum arbitraretur qp extremo
bello posset concordia in ciues coalescere duos canes
in conspectu popularium comisit usq: acerrime inter
ipsos pugnantibus lupum ondit quem protinus ca-
nes omissa inter se ira aggressi sunt quo exemplo
prohibuit barbaros ab impetu romanis pfuturos

Quemadmodum incitandus sit exercitus ad preliandum

Antonius fabius & G. & N. Caplm .xi.
manlius consul aduersus etruscos propter
seditiones detractante prelium exercitu, ultro simulauit
cunctationem donec milites probis hostium coacti pug-
nam deposcerent iurarent q: se ex ea uictores redituros
Flacus fuluius nobilior cu aduersus sapreni
cum numerosum exercitum & successibus ti-
midum pnis copijs necesse haberet detractare. simu-
lauit unam legionem hostium a se corruptam ad pdi-
tionem. Impauitq: ad eius rei fidem tribunis & pri-
mis ordinibus & centurionibus quantum quisq: nu-
merate pecunie aut auri argentiq: haberet coferret
ut representari merces proditoribus posset se aute
hijs qui contulissent pollicitus e cosumata uictoria

[margin, left:] detracto idest equid refugio, deuito, re cuso, nego;

[margin, right:] subornatam

UVA.BHSC

ampla insuper premia daturum. Que persuasio romanis
alacritatem attulit & fiduciam. Vnde etiam preclara
uictoria commisso statim bello patrata est.

Cesar aduersus germanos & Ario[uistum] iustum pug-
turus confusis suorum animis pro contione
dixit nullius se eo die opera nisi decime legionis usurum
quo consecutus est ut decimani tamquam precipue fortitu-
dinis testimonio cogerentur & ceteri pudore ne penes
alios gloria uirtus esset.

...nor et laus

Quintus fabius qui egregie sciebat & romanos
eius esse libertatis que contumelia exasperetur
& a penis nichil iustum aut moderatum expectabat mi-
sit legatos carthaginem de conditionibus pacis quas
cum illi iniquitatis & insolentie plenas retulisset ex-
ercitus romanorum ad pugnandum concitatus est

...chomenon oppidum est
...essalie

Agesilaus lacedemoniorum dux cum prope ab
orcomeno socia ciuitate castra haberet peris-
setque plerosque ex militibus preciosissima deponere
rerum intra munimenta precepit oppidanis ne quit
ad exercitum suum pertines reciperetur quo ardentius
dimicaret miles qui sciret sibi pro omnibus suis pugnandum

...fectus l'affectio la passion
...calme

Epaminada dux thebanorum aduersus lacede-
monios dimicaturus ut non solum uiribus mi-
lites sui uerum etiam affectibus adiuuarent pronuntia-
uit in contione destinatum lacedemoniis si uictoria

UVA.BHSC

potirentur omnes uirilis sexus interficere uxoribus aut
eorum & liberis in seruitutem adductis thebas diruere
Qua denuntiatione concitati primo impetu thebani
lacedemonios expugnauerunt [uicerunt].

Nutidax dux lacedemoniorum pugnaturus
eadem die qua classem uicerunt socij quis
ignarus acte rei uulgauit nunciatam sibi uictoriam
partium quo constantiores ad pugnam milites heret
Fuluius postumius prelio quodcum latinis conflixit
oblata spe duorum in equis iuuenum [u] atrimos eorum
erexit pollucem ad ee dicens ac sic preliu restituit.

Archidamus lacedemonius aduersus archi
das bellum gerens arma in castris statuit
& circa ea duci equos noctu clam imparauit Quorum
uestigia mane tamquam castor & pollux pequitasset
ostendens affuturos eosdem ipsis preliantibus persuasit

Pericles dux atheniensium initurus prelium
cum animaduertisset lucum [bosque] ex quo utraque
acies conspici poterat densissime parcitatis uastum [magnum]
alioquin & diti patri sacrum ingentis illic stature
hominem altissimis at altissimum coturnis & ueste
purpurea coma uenerabilem in curru candidiorum
equorum sublimem constituit qui dato signo pugne
proueheretur & uoce periclem nomine appellans cohorta
retur eum diceretque deos atheniensibus adesse quo

Castor el Pollux fueron
hermanos hijos de Jup[…]
ter y de Leda y aunque
fueron dos ambos
nonbraron del no
bre de la una. horrr
a estos la gentilidad
mo abogados de los
mareantes y son dos
estrellas que quando en
mar se muestran
los mareantes da
señal da tranqui
dad

UVA.BHSC

pene ante coniectum teli hostes terga uerterunt

Lucius silla quo operatiorem militem ad pugnandum haberet predici sibi adijs futura simulauit: postremo etiam in conspectu exercitus priusquam in aciem descenderet signum modice amplitudinis quod delphis sustulerat orabat petebatque: ut promissam uictoriam maturaret

Gaius marius sagam at magam quandam ex siria habuit a qua se dimicationum euentus predicere simulabat

Sertorius cum barbaro & rationis indocili multe uterentur ceruam candidam insignis forme plusitaniam ducebat & ab ea se que agenda aut uitanda essent prenoscere asseuabat ut barbari tamquam ad omnia diuinitus imperata obedirent hoc genere strategematon non tantum ea parte utendum est qua imperitionis extimabimus esse apud quos hijs utemur. Sed multo magis ea que talia erunt excogitabuntur & ab dijs monstrata credantur.

Alexander macedo sacrificaturus inscripsit medicamento aruspicis manum quam ille extis erat suppositurus littere significabant uictoriam alexandro dari quas cum iecur calidum rapuisset & a rege militi esset ostensum auxit animum tamquam deo uictoriam spondente. Item fecit

amplitudo est potentie aut maiestatis aut aliquarum copiarum magna abundantia

adiuinam

asseuerabat

ardio

UVA.BHSC

ymides auspex prelium eumene cum gallis commissuro

Epaminandas thebanus aduersus lacedemones fiduciam suorum religione adiuuanda ratus arma que pro ornamentis affixa in templis erant nocte subtraxit psuasitq: militibus deos iter suu sequi ut prelianitibus ipis adessent.

Agesilaus lacedemonius cum quosdam psas cepisset quorum habitus multumq: terroris prefert quociens ueste tegitur nudatos militibus suis ostendit ut alba corpora & umbratica contepneret.

Iero siracusanorum tiramus bello aduersus penos suscepto cum milites cepisset infirmissimu qq: precipue auxiliarium qui nigerrimi erant nudatum in conspectu suorum produxit ut psuaderet contempnendos.

Cyrus rex persarum ut concitaret animos populorum tota die in excidenda silua quadam eos fatigauit deinde post tridie prestitit eis liberalissimas eplas & interrogauit utro magis gauderent. Cumq: ei presentia probassent atq: p hec inquit ad illa perueniendum e: nam liberi beatiq: esse nisi medos uinceritis non potestis atq: ita eos ad cupiditatem prelij eos concitauit.

Lucius silla quia aduersus achelaum prefectum mitridatis apud pirea pigrioribus

UVA.BHSC

ad prelium militibus utebatur opere eos fatigandos copulit ad poscendum ultro pugne signum. fabius maximus ueritus nequa fiducia nauium ad quas refugium erat minus instanter pugnaret exercitus incendi eas priusq̄ iniret prelium iussit De dissoluendo metu q̄ milites ex aduersis conciderint omnibus capitulum xii.

Scipio ex italia in affricam transportato exercitu cum egrediens naue prolapsus esset & ob hoc attonitos milites cernerent id quod trepidationem offerebat constantia & magnitudine animi in hortationem conuertit & audite inquit milites affrica oppressi.

Cesar cum forte conscendens nauem lapsus esset teneo te terra mater inquit. Qua interpretatione effecit ut repetiturus illas a quibus proficiscebatur terras uideretur.

Cornelius sempronius graccus consul aduersus picenos acie directa cum subitus terre motus utrasq: partes confundisset exhortatione confirmauit suos & impulit ut consternatum superstitione inuaderent hostem adhortatus deuicit

Sertorius cum equitum scuta extrinsecus equorumq: pectora cruenta subito prodigio apparuissent uictoriam portendi interpretatus est quoniam ille partes solerent hostili cruore respergi. Epaminodas thebanus contristatis militibus quod ex hasta

UVA.BHSC

eius ornamentum insule more deprehendens uentus
ablatum in sepulchrum lacedemonii cuiusdam depu
lerat: nolite inquit milites trepidare lacedemoniis
significatur interitus sepulcra enim funeribus ornamentis

idem cum fax de celo nocte delapsa eos qui
aduerterunt terruisset lumen inquit hoc
numina ostendit.

idem instante apud lacedemonios pugna
cum sedile in quo residerat subcubuisset
& id uulgo pro tristi exciperetur significatione co-
fusi milites interpretarentur immo inquit uetamur sedere.

lucius sulpicius gallus defectum lune in
minentem ne pro ostento exciperent mili-
tes predixit futurum additis rationibus causisque defectionis

Anthonius gathocles siracusanus aduersus
penos simili eiusdem sideris diminutione
qua sub die pugne ut prodigio milites sui proster-
nati erant ratione qua id accideret composita docuit
quicquid illud foret ad rerum naturam non ad
ipsorum propositum pertinere.

Pericles cum in castra eius fulmen decidis-
set terruissetque milites aduocata contione
lapidibus in conspectu omnium collisis ignem
excussit sedauitque conturbationem docuisset simi
liter nubium attritu excuti flumen. Tymotheus

UVA:BHSC

athemensis classe dimicabaturus aduersus circueos gubernatori suo qui profficiscenti iam classi signum receptui ceperat dare. quia ex remigibus quemdam sternutantem audierat/ miraris inquit ex tot milibus unum sternutasse/. Cabris athemensis classe dimicaturus excusso ante nauem ipsius fulmine exteritis pro tali militibus nunc inquit potissimum in eunda pugna est cum deorum maximus iupiter adesse suum numen classi nostre ostendit Liber primus. Explicit./

Incipit. Secundus.

is positis. primo libro exemplis instructus ut mea fert oppinio ducem in hijs que ante iussum prelium agenda sunt. Deinceps redeamus pertinentia ad ea que in ipso prelio agi solent/. et deinde ea que post prelium. eorum que ad prelium pertinent spetie sunt/.

Incipiunt Rubrice secundi libri

i. De tempore ad pugnam eligendo
ii. De loco ad pugnam eligendo
iii. De acie ordinanda
iiii. De acie hostium turbanda
v. De insidijs
vi. De emittendo hoste ne clausus prelium ex desperatione:

UVA.BHSC

peratione reintegret.
De simulandis aduersis
De restituenda per constanciam acie
Eorum deinde que post prelium agenda sunt has esse species existimauerim Si res prospe cesserit. Si res durius cesserit
De consumandis reliquijs belli
De aduersis emendandis
De dubiorum animis in fide retinendis
Que facienda sunt de castris si satis fiducie in presentibus copijs non habemus
De effugiendo De tempore ad pugnā eligendo

Cipio in hispania cum comparisset. Cap. 1.
hasdrubalem penorum ducem. ieiuno exercitu mane processisse in aciem continuit in horam septimam suos quibus preceperat ut quiescerent et cybum caperent cumque hostes inedia siti & mora sub armis fatigati repente prelio uicit. Metellus pius in hispania aduersus herculeium cum ille in oriente primus die instructam aciem uelle eius admouisset feruidissimo tunc tempore anni in castra suos continuit in horam diei sextam atque ita fatigatos estu facile integris et recentibus suorum uicit uiribus

UVA.BHSC

dem uictis cum pompeio. Castris aduer
sus sertorium in hispania cum sepe in
struxisset aciem hoste qui inparem se duobus
credebat pugnam detrectante quodam tpe dein
sertorianos milites aiadutisset magno impetu instic
tos. deposcentes pugnam humerosque excutientes
et lanceas uibrantes existimauit ardorem cedendum in
tempore recepitque exercitum et pompeio idem
faciendi auctor fuit

Ostumus consul in silicia cum castra eius
a punicis trium milium passuum spatio dis
tarent aciem exigua manu leuibz assidue prelijs
pro uallo resistebat quam consuetudine. contep
nente peno reliquis omnibus per quietem intra ual
lum preparatis ex more pristino cum paucis
substentauit in cursum aduersariorum ac solito
diutius detinuit. Quibus fatigatis post sextam
etiam se recipientibus et cum inedia quoque la
borarent per recentes suos hostem quem pre
dicta profligauerant incomoda fugauit.

Phicrates athenensis quia explorauerat
rat eodem assidue tempore. hostes ci
bum capere maturius uesci suos iussit. et edu
xit in aciem aggressusque hostem ita detinuit
ut ei neque abeundi daret facultatem. Inclina

UVA.BHSC

to deinde iam magis die reduxit suos et nichilominus in armis retinuit fatigauit hostes non statione magis quam in edia qui statim ad curam corporis et cibum capiendum festinantes yphicrates rursus eduxit et incompositi hostis aggressus est castra

Idem cum aduersus lacedemonios pluribus diebus communita heret et utraque pars certis temporibus assidue pabulatum lignatumque procederet quodam die militum habitu seruos lixasque dimisit ad munera expugnauit castra eorum inermesque hostes cum fasciculis sparsim ad tumultum recurrentes facile occidit et cepit.

Verginius consul in uoltis cum procurrere hostes effusos ex longinquo uidisset quiescere suos ac defixa tenere pila iussit. Tum anelantem integris uiribus exercitus sui aggressus auertit.

Fabius maximus non ignarus gallos et sanpnites primo impetu preualere suorum autem infatigabiles species inter moras decertandi etiam incalescere imperauit militibus cunctis contentis primo congressu substinere ut hostem mora fatigarent quod ubi successit admoto etiam subsidio suis in prima acie uniuersis uiribus oppressum fudit hostem.

UVA.BHSC

hillippus ad choronam, memor esse sibi mili
tem, longo usu duratum athemensibus ar,
cem quidem sed in exercitatu et in impetu sane
alias tantum uiolentum ex industria prelium
traxit, moxque languentibus athemensibus conci,
tatus intulit signa in ipsos cecidit. Lacede
monij certiores ab exploratoribus facti messemes
in eam exarsisse rabiem ut in prelium cum
coniugibus ac liberis descenderent pugnam
distulerunt. Cesar bello ciuili cum exercitum
um affranii et petrei circumuallatum siti
augeret isque ob hoc exasperatus interfectis
omnibus impedimentis ad pugnam descen,
disset continuit suos arbitratus alienum di
micationi tempus quo aduersarios ira et des,
peratio incenderat. Gn. N. pompeius fugi
entem mitridatem cupiens ad prelium compelle
re elegit tempus ad dimicationem nocturnum
ut adeunti se opponeret atque ita preparatus su
bitam hostibus necessitatem decertandi inicat
preterea sic constituit aciem ut ponticorum quidem
oculos aduersa luna perstringeret suis autem
illustrem et conspicuum preberet hostem
ugurtham autem constat memorem uir
tutis romanorum semper inclinato die

UVA.BHSC

committere prelia solitū ut si fugarentur sui oportu
nam noctem haberent ad delitescendum

ucullus aduersus mictridatem & tirganem
in armenia maiore. apud thigranam certa
cum ipse non amplius .xv. milia armatorum ha
beret hostes autem innumerabilem multitudinem
coq; ipō inhabilem usus hoc eius incomodo nondū
ordinatam hostiū aciem īuasit atq; ita protinus
dissipauit ut ipsi quoq; reges abiectis insignibus
fugerent

uculus aduersus pannonias cū barbari
feroces in aciem oriente statim die processissent continuit suos passusq; est hostem nebula
et imbribus qui forte illo die crebri erant uerberari ac deinde ubi fessum stando et pluuia non
solum sed et lassitudine desistere animaduertit
signo dato adortus superauit. Cesar ingallia
quia cōpererat ario uisto germanorū regi institutum et quasi legem esse non pugnandi decrescente luna tum potissimum acie commissa impeditos religione hostes uicit

ivus augustus uespasianus iudeos saturni die quo eis nephas est quicq; serie
rei agere adortus fuit. Alexander Lacedemonius aduersus athenienses apud ege opta

UVA.BHSC

momios instituit certo tempore infestari naues
atheniensium, deinde reuocare classem. Ea re in
consuetudinem perducta, cum athenienses post
digressum eius ad contrahendas copias disper
gerentur extendit inconsuetudinem classem et
recepit Tum hostium maxima parte ex more delap
sa, reliquos adortus cecidit uniuersas naues
cepit // De loco ad pugnam eligendo Capitulum .ii.

Sertorius quia phalange regis pirri explicate
resisti non posse animaduertebat dedit
operam ut in angustijs confiligeret conferta
sibi ipsi esset impedimento. GN. pompeius in
capadocia elegit castris locum editum unde ad
iuuante procliuo impetum militum facile ipso
decursu mitridatem superauit. Cesar aduersus
pharnacem mitridatis filium dimicaturus in
colle instruxit aciem queres expeditam uicto
riam ei fecit. Nam pila ex edito in subeuntes
barbaros emissa protinus eas auerterunt //

Lucullus aduersus mitridatem & tigra
nem in armenia maiore apud tigranem
terram dimicaturus, collis proximi planum
uerticem raptum cum parte copiarum adeptus
in subiectos hostes decurrit, & equitatum eorum
alatere inuasit aduersumque & eorundem parte

UVA.BHSC

at parti pedites perturbantem insecutus clarissi
mam uictoriam retulit
Entidius aduersus pthos non ante milite
eduxit quam illi quingentis non am
plius passibus abessent atque ita procursione su
bita adeo se admouit ut sagittas quibus ex lon
ginquo usus est cominus applicatus eluderet
quo consilio quia quamdam etiam fiduciae speciem
ostentauerat celeriter barbaros debellauit.
Hanibal apud numistronem contra marcellum
pugnaturus cauas & preruptas uias obiecit
a latere ipsaque loci natura pro munimentis
usus clarissimum ducem uicit Idem apud
cannas cum comperisset uulturnum amnem ultro
reliquorum naturam fluminum ingentes auras
mane proflare que arenarum & pulueris uer
tices agerent sic direxit aciem ut tota uis a
tergo suis romanis in ora & oculos incideret
quibus incommodum iuuante hosti aduersantibus
illam memorabilem adeptus est uictoriam. Ma
rius aduersus cymbros et theotonos constituta
die pugnaturus firmatum cybo militem ante cas
tra collocauit ut per aliquantum spatij quo aduer
sarij dirimebantur exercitus hostium potius labo
re itineris profligaretur fatigationi eorum incommodum

alud in iecit ita ordinata suorum acie ut aduerso
sole & uento ac puluere barbarorū occuparetur
exercitus//. Clenones lacedemonius aduersus
hypiam atheniensem qui equitatu preualebat
planiciem in qua dimicaturus erat arboribꝰ
prostratis impediuit & in uiam equiti fecit//.
Hiberi in affricam ingenti hostiū multitudīe
excepti timentesq; ne circumirentur applicue
runt se flumini qđ altis in ea regione ripis
prefluebat q ita atergo amnē defensi & sub
inde cum uirtute prestarent incursando in pro
ximos omnē hostiū exercitū strauerunt.

Ntipus lacedemonius sola loci comuta
cione fortunam punici belli conuertit.
Nam cum adesperantibꝫ iam carthaginesibꝰ
mercede sollicitatus animaduertisset afros quidē
qui equitatu & elephantis prestabant colles
sectari a Romanis autem quorum robur in pedi
tū erat campestria teneri penos in plana dedu
xit ubi per elephantes dissipatis ordinibus
romanorum sparsos & milites per numidas
& persecutus eorum exercitum fudit ī illam
diem terra mariq; uictorem. Expaminodas
dux thebanorum aduersus lacedemonos di
recturus aciem pro fronte eius decurrere eq.//

UVA.BHSC

tibus iussit cum ingentem puluerem hostium
oculis obiecisset expectationemque eius certam
minus pretendis sed circumducto pedite ab bina
parte ex qua decursus in aduersam hostium aciem
ferebat inopinantium terga adortus cecidit. La
cedemonij. CCC. contra innumerabilem multitu
dinem persarum thmophilas occuparunt quarum
angustie non amplius quam parem numerum co
minus pugnantium poterant admittere. Eaque
ratione quantum ad congressus facultatem equati
numero barbarorum uirtute ante prestantes
magnam eorum partem occiderunt nec supera
ti forent nisi per proditorem ephialtem trachi
nium circumductus hostis a tergo eos oppressisset.
istocles dux atheniensium cum uideret
utilissimum grecie aduersus multitudinem
xersis nauium in angustijs salaminis decernere
idque persuadere ciuibus non posset solertia effinit
ut a barbaris adulitates suas greci conpellerentur
Simulata namque proditione misit ad xersem
qui indicaret populares suos de fuga cogitare
difficiliorem quam ei rem futuram si singulas ci
uitates obsydione aggrederetur. Qua ratione
efficit ut exercitus barbarorum primum inquie
taretur dum tota nocte in statione custodie est

UVA.BHSC

Deinde ut sui mane integris uiribus cum barbaris uigilia marcentibus confligerent loco ut uoluerat arto in quo xerses multitudine qua prestabat uti non posset. De acie ordinanda caplm. iij.

.N. Scipio in hispania aduersus aymonem. ad oppidum indibile cum animaduertisset punicam aciem ita directam ut in dextro cornu hispani constituerentur, robustus quidem miles sed qui alienum negocium ageret, in sinistro autem, affricanus uiribus infirmus animi constancioris, reducto sinistro latere suorum, dextro cornu, quod ualidissimis militibus extruxerat obliqua acie cum hoste conflixit. deinde fusis fugatisque afris hispanos qui in atras recessu spectantium more steterant facile in dedicionem compulit.

Phylippus macedonum rex aduersus illiri os gerens bellum ut animaduertit frontem hostium stipatam, electis de toto exercitu uiris ad latera infirmiora fortissimis suorum in dextro cornu collatis, sinistrum latus hostium inuasit turbataque tota acie hostes uictoriam profligauit. desbaratado

Pamenes thebanus conspecta persarum acie quo robustissimas in dextro cornu collocatas habebat simili racione et ipse suos ordinauit omnemque equitatum et fortissimum quemque

pedit in dextro cornu' infirmissimos autem contra for
tissimos hostium posuit precepitque ut ad primum impe
tum eorum sibi fuga consulerent & in silvestria
confrondosa loca se reciperent ita frustrato robore
exercitus ipse optima parte uirium suarum dextro cor
nu totam circuiuit aciem hostium et auertit.

se recogiesen a unos ... lugares espesos de ...

Cornelius Scipio cui postea affricano cognomine
fuit aduersus astrubalem ducem penorum
in hispania bellum gerens ita per continuos dies or
dinatum produxit exercitum ut media acies for
tissimis fundaretur (firmaretur l. cingeretur). Sed cum hostes quamquam eadem
ratione assidue ordinati procederent Scipio eo
die quo statuerat contendere commutauit instructionis
ordinem et firmissimos .i. legionarios in cornibus
collocauit ac leuem armaturam in media acie
se retractam ita cornibus quibus ipse preualebat
infirmissimas hostium partes lunata acie aggressus fa
cile fudit / prostrauit l. esparsit l. profligauit.

lunata l. coniuncta

Metellus in hispania eo prelio quo hertuleium
deuicit cum conspexisset (vidisset) cohortes eius que ualidis
sime uocabantur in media acie locatas ipse media
suorum aciem reduxit ne ea parte ante cum hoste confli
geret, quam cornibus confligatis, mediorum undique cir
cumuenisset. l. opprimeret.

circumpuesto ... se coger de salto

ab omni parte l. ab omni ... re

Artaxerses aduersus grecos qui persidam in

UVA.BHSC

trauerant cum multitudine superarent latius qua hostes, acie instructa in fronte equite leuesq; armaturam in cornibus collocauit atq; ex industria tercio procedente media acie copias hostium eruxit ceditq;

Contra hanibal ad cannas reductis cornibus productaq; media acie nros primo impetu protrusit

Idem consito prelio paulatim iniuicem sunt antibus precedentib; q; ad preceptum cornib; auide insequentem hostem mediam aciem suam recepit et ex utraq; parte compressum cecidit ueterano et diu edocto usus exitu h enim genus ordinationis exequi nisi peritus et ad omne momentu respondens miles uix pot

Liuius salinator et claudius nero cum hasdrubal bello punico scdo decertandi necessitatem euitans in colle confragoso (aspero) post uineas aciem direxit ipi deductis in latera uiribus uacua fronte ex utraq; parte circuuenerut eu ita aggressi supauerut.

Hanibal cu frequentibus prelijs a claudio marcello supavetur nouissime sic castra metabatur ut aut montibus aut paludibus aut simili locorum aliqua oportunitate (commoditate) adiutus, aciem eo mo collocaret ut uincentibus quidem romanis pene indepnem se recipere posset intra munimeta exercitum, cedentibus aute

---

Margin notes: [...]entis plenitudinem significat. — erugosi... / ... — quadra[...] / ...entia... — [no]uissime pro ultimo poni[...] [...]etus e qui quae recenter [...]nt ultimum locum [...]ent.

UVA.BHSC

instandi liberum hēt arbitrium. Xātippus lacedemonius in affrica aduersus M. attilium regulum leuem armaturam in prima acie collocauit in subsidio autē robur exercitus, pcepitqꝫ auxiliantibus ut emissis telis cederent hosti et cū se intra suoꝝ ordines recepissent confestim in latera discurrerent et acornibus rursus erūperent exceptumqꝫ iam hostem arobustioribꝰ & ipī circuirent.

Sertorius idem in hispania aduersus pompeium fecit. Alaxander lacedemoniꝰ aduersus licaonas densam instruxit aciem ut longe minoris exercitus speciem preberet. Secutis deinde hostibus in ipō certamine deduxit ordines alateribus. & circūuetos eos fudit. Manstronius lacedemonius cum ī auxilio egipciis aduersum persas uenisset et sciret fir miorem esse grecum militem magisqꝫ apersis timeri, cōmutatis armis, grecos inprima posuit acie & cū illi equo marte pugnarent submisit egiptiorum manū perse, cum grecis quos egiptios opinabantur restitissent supueniente multitudine quam acies grecorum expuerant cesserunt. G N. pompeius in albania qꝫ hostes et numero et equitatu preualebant iuxta collem

instans, instantiam, ... quandam ..., solicito

robur vis la ...

clanculo immisit

UVA.BHSC

in angustiis protegere galeas ne fulgore earum conspicui fierent iussit. Equites deinde in equum procedere, ac uelut pretendere peditibus, precepitque eis ut ad primum impetum hostium refugerent & simul ad peditem uentum esset in latera discederent. Quod ubi inspiratum est patefacto loco subita peditum congressione surrexit acies incertosque temere hostes inopinato interfusa prelio cecidit

Antonius aduersus parthos qui infinita multitudine sagittarum exercitum eius obruebant subsidere suos & testudinem facere iussit super quam transmissis sagittis sine militum noxa exaustus est hostis. Hanibal aduersus scipionem in affrica cum haberet exercitum ex penis et auxiliaribus quorum pars non solum ex diuersis partibus sed etiam ex italicis constabat post elephantes .lxxx. qui in prima fronte erant positi hostium turbarent aciem auxiliares gallos et ligures et balea res mauorosque posuit ut non fugere possent, penis a tergo stantibus, & hostem oppositis si non infestarent uel certe fatigarent cum suis et macedonibus qui iam fessos romanos integri exciperent in summa acie collocatis nouissime.

UVA.BHSC

ytalicos constituit quorum & timebat fidem & segni
tiem verebatur quos plereque ab ytalia inuitos ext^o
xerat. Scipio aduersus hanc formam robur le
gionis triplici acie in fronte ordinem per asta
tos & principes & triarios opposuit nō continuas
construxit cohortes sed manipulis interse dis
tantibus spatiū dedit p quod elephanti ab hos
tibus acti facile transmitti sine ꝑturbatione
ordinum possent. Ea ipsa internalla expedi
tis velitibus impleuit ne inter lucret acies
dato hys precepto ut ad impetū elephantorū
vel retro uel in lata contenderent. Equitatū
deinde in cornua diuisum & dextro romanis
equitibus lelium sinistro numidum masinis
sam ꝑposuit. que tam prudens ordinatio nō
dubie causa uictorie fuit

ARchelaus aduersus. l. sillam in fronte
ad perturbandum hostem falcatas
quadrigas locauit in scdā acie phalangam
macedonicam in tercia romanorum more
armatos auxiliares mixtis fugitiuis ytalie
gentis quorū pertinacie plurimū confidebat
leuem armaturam in ultio statuit. In utroque
deinde latere equitatum cui^9 amplum nūm
habebat circumeundi hostis causa posuit. q̄

UVA.BHSC

hec silla fossas ample latitudinis in utroque latere duxit et capitibus earum castella communiit qua ratione ne circuirentur ab hoste et peditum numero et maxime equitatu superante consecutus est. Triplicem deinde peditum aciem ordinauit relictis interuallis per leuem armaturam et equitem quem in nouissimo collocauerat ut cum res exegisset emitteret. Tum postsignus qui in secunda acie erant imperauit ut densos numerososque palos firme et terram defigerent intraque eos appropinquantibus quadrigis antesignanam aciem recepit. Tum demum sublato uniuersorum clamore uelites et leuem armaturam ingerere tela iussit. Quibus factis quadrige hostium aut implicite palis aut exterrite clamore telisque in suos conuerse sunt turbaueruntque macedonum structuram. Qua cedente cum silla staret et archelaus equitem opposuisset Romani equites subito emissi auerterunt eos consumaueruntque uictoriam. Cesar gallorum falcatas quadrigas eadem ratione palis defixis excepit inhibuitque. Alexander ad archelaum cum hostium multitudinem uereretur in uirtuti autem suorum fideret aciem in omnem partem spectantem ordinauit ut

UVA.BHSC

circumuenti undiqȝ pugnare possent. paulo
aduersus persen. macedonū regem cū falan
gem suorum duplicē mediam inpartem di
rexisset. eamqȝ leui armatura cinxisset & eq
tem vtroqȝ cornu collocasset triplicem aciem
cuneis instruxit inter quos subinde uelites
misit. Quo genere cum profligati nichil inde
ret cedere instituit ut hac simulatiōe pduceret
hostes inq̄ fragosa loca que ex industria cap
tauerat cum sic quoqȝ suspecta calliditate re
cedentiū sequeretur ordinata falanx. equites
a sinistro cornu preter ora phalangis iussit
transcurrere citatis equis tectos ut abiectis
armis ipō impetu perfringerent hostiū spi
cula. Quo genere telorum et armati mace
dones soluerunt aciem et terga uerterunt
//. Pirrus pro tarentinis apud asclū scdm̄
omericum uersum quo pessimi in medium
reciperentur dextro cornu samnitas epirotas
qȝ sinistro brucios atqȝ lucanos cum saletinis
in media acie tarentinos collocauit equitatū
& elephantes in subsidys esse iussit. Contra
consules aptissime diuisis incornua equitib;
legiones in prima acie et in subsidys loca
uerunt cum hys miscuerūt auxilia. xl. vtrīqȝ.

UVA.BHSC

fuisse constitit pirri dimidia pars exercitus
ammissa apud romanos .v. desiderata sunt
5 N. pompeius aduersus .G. Cesarem
pugna farsalica triplicem instruxit a
ciem quarum singule denos ordines in lati
tudines habuerunt legiones secundum uirtutem
cuiusque firmissimas in cornibus & in medio
collocauit spatia hys interposita tironibus
suppleuit. dextro latere .DC. equites propter
flumen enipeum quod & alueo suo & allu
uie regionem impediebat reliquum equitatum
in sinistro cornu cum auxilijs omnibus locauit
ut inde iulianum exercitum circuiret. Ad
uersus hanc ordinationem .G. cesar et ipse tri
plici acie dispositis in fronte legionibus si
nistrum latus ne circuiri posset admouit pa
ludibus in dextro cornu equitem posuit cui
uelocissimos immiscuit peditum ad morem equestris
pugne exercitatos. Sed deinde cohortes in
subsidio retinuit ad res subitas sed dextro la
tere conuersas in obliquum unde equitatum
hostium expectabat collocauit. Nec ulla res eo die
plus adiutorium cesari contulit. Effusum namque
pompei equitatum inopinato excursu auer
terunt. cedendumque tradiderunt.

UVA.BHSC

Impator. Cesar augustus germanicus cum submichati equestre prelium in siluas refugiendo deducerent iussit suos simulatque impedimentum uentum esset equis desiluret pede dextris quoque pugna confligere. Quo genere consecutus est nequis non locus uictoriam eius mirarettur // C. duellius cum uideret graues suas naues mobilitate punice classis eludi irritamque uirtutem militum fieri excogitauit manus ferreas que ubi hostilem apprehenderent nauem superiecto ponte transgrediebatur Romanus & in ipsorum ratibus comminus eos trucidabat.

De acie hostium turbanda Capitulum quartum

Papirius cursor filius consulis cum equo marte aduersus obstinatos sannites concurreret ignorantibus suis precepit spurio nautico ut pauci alaxos & agasones mulis insidentes ramosisque per terram trahentes a colle transuerso magno tumultu decurrerent. Quibus prospectis proclamauit uictorem adesse collegam occuparet ipsi presentes prelii gloriam. Quo facto & romani fiducia concitati & sannites pulvere perpulsi terga uerterunt

Fabius rutilius maximus quarto consulatu in sannio omni modo frustra conatus aciem hostium

agaso nuncupatur ... agaso ... asinos

perrumpere nouissime astatos subduxit ordini
bus & cum scipione legato suo circummisit iussitque
collem capere ex quo decurri poterat in hostium
terga. Quod ubi factum est romanis creuit animus
& samnites perterriti fugam molientes cesi sunt.

Mucius at minucius rufus. Imperator
cum a scordiscis datisque premeretur quibus
impar erat numero premisit fratrem & paucos alios
equites una cum eneatoribus precepitque ut cum in
disset contractum prelium subitus ex aduerso se osten
deret iuberetque eneatores concinere sonantibus
montium iugis spes ingentis multitudinis
effusa est hostibus qua perterriti dedere terga

// Acilius glabrio consul aduersus anthiochi re
gis aciem quam is in achaiam per angustijs termo
phylarum direxerat iniquitatibus loci non irritus
tum sed cum iactura quoque repulsus esset nisi . cir
cummissus ab eo portius cato qui tum iam consularis
tribunus militum a populo factus in exercitu erat
deiectis iugis callimontis dromi aetolis que uel
qui presidio tenebantur super imminentem castris
regijs collem a tergo subitus apparuisset. Quo
facto perturbatis anthiochi copijs utrimque ir
rupere romani & fusis fugatisque castra ce
perunt.

Sulpicius

ulpicius petitus consul contra gallos dimica
turus iussit & muliones clam in montes
proximos cum mulis abire & indidem at inde con
serto iam prelio uelut equis insidentes ostentare
se pugnantibus. Quare galli aduentare existima
tes auxilia romanis, cessere iam pene uictores.
// Marius iuxta aquas sextias cum in aio haberet
postera die depugnare aduersus teutonos. Mar
cellum cum parua manu equitum peditumque post
terga hostium misit & ad implendam multitu
dinis speciem agasones lixasque armatos simul
ire iussit iumentorumque magnam partem instra
torum cum tinniculis ut per hec facies equitatus
obiceretur. precepitque ut cum animaduertisset
committi prelium ipsi interga hostium descen
derent. Qui apparatus tantum terroris intulit
ut asperrimi hostes in fugam uersi sint // Lici
nius crassus fugitiuorum bello apud cala ma
turum educturus militem aduersus castrum
& caminon tum duces gallorum. xii. cohortes
cum .C. popretinio. & q. martio rufo legatis
post montem circummisit. Qui cum commisso
iam prelio atergo clamore sublato decurrisset
ita fuderunt hostes ut ubique fugam pro pugna
capescerent //.

UVA.BHSC

...a e el aguadero que lleba
agua al real
...io ni el lenador que lleba
lena al real

Marcellus cum vereretur ne paucitatem eius
militum clamor detegeret simul lixas calones
que & omnis generis sequelas conclamare iussit
atque hostem magni exercitus specie exterruit.//

Valerius levinus adversus pirrum occiso
quodam gregali tenens gladium cruentum
exercitui utrique persuasit pirrum interemptum
quam ob rem hostes destitutos se ducis morte
credentes consternati amendatio in castra se pavi
di receperunt. Ingurtha in numidia adversus
.G. marium cum latine quoque lingue usum ei
conservatio presentia castrorum dedisset in prima
aciem procurrit & occisum a se .g. marium pre
dicavit clare atque ita multos nostrorum avertit//-
Pironides athemensis dubio prelio adversus
thebanos rem gerens repente in dextrum suorum
cornu prosiluit & exclamavit sinistro se iam
vicisse. Quare et suis alacritate & hostibus me//
tu iniecto vicit

muerto un soldado de la chusma

Crassus at cressus prevalido hostium equi
tatu camelorum gregem opposuit quorum
novitate & horrore consternati equi non solum
insidentes precipitaverunt sed peditum quoque
suorum ordines prostraverunt vincendosque
hosti prebuerunt//.

UVA.BHSC

Pyrrus rex epirotar(um) pro tarentinis aduersus romanos eodem modo elephantis ad perturbandam aciem usus est. Peni quoq(ue) aduersus romanos idem fecerunt frequenter.

Volscorum castra cum prope uirgulta siluasq(ue) posita essent camillus ea o(mn)ia que conceptum ignem usq(ue) i(n) uallum p(ro)ferre potera(n)t incendit & sic aduersarios exuit castris

Crassus bello sotiali eodem mo(do) p(ro)pe cum copijs omnibus interceptus est. Hispani contra amilcarem boues uehiculis adiunctos in prima fronte constituerunt uehiculaq(ue) ceda, sepo & sulphuris plena. Signo pugne dato incenderunt, actis deinde in hostem bubus (con)sternatam aciem perruperunt. Phalisci & tarquinienses compluribus suorum in habitu sacerdotu(m) faces & angues furiali habitu preferentib(us) aciem aciem romanoru(m) turbauerunt.

Idem uehientes & fidenates facibus arreptis fecerunt. Leteg Rex scytarum cu(m) aduersus ampliorem triballoru(m) exercitu(m) confligeret iussit a feminis cum pueris omniq(ue) inbelli turba greges asinoru(m) ac boum ad posteriorem hostiu(m) aciem admoueri. & erectas hastas preferre fumam, deinde diffudit tamq(uam)

UVA.BHSC

auxilia sibi ab ulterioribus satis aduectarent qua as
sertione auertit hostem. De insidijs Caplm̄ . v.

omulus per latebras copiarū parte disposi
ta. cum ad fidenas accessisset. simulata fuga
temere hostes insequentes eo perduxit ubi occultos
habebat milites qui undiqꝫ adorti effusi et incau
ti ceciderūt. Q. fabius maxim9 consul. auxilio
sutrinis missus aduersus etruscos oms hostium
copias in se conuertit deinde simulato timore in
superiora loca uelut fugiens recessit effusisqꝫ sub.
euntes aggressus non aciem tantū superauit
sed etiam castris exuit.

empronius gracchus aduersus celtiberos
metu simulato continuit exercitum. Emis
sa deinde armatura leui que hostem lacesseret
ac statim pede referente uocauit hostem. deinde
inordinatos aggressus usqꝫ eo cecidit ut etiam
castra caperet. Metellus consul in sicilia bellū
aduersus hasdrubalem gerens ob eius ingentē
exercitum & C. xxx. elephantos intentior simu
lata diffidentia intra panorum copias tenuit
fossamqꝫ ingentis magnitudinis ante se duxit
Conspecto deinde exercitu hasdrubalis qui
in prima acie elephantos habebat precepit has
tatis ut tela in belias iacerent protinusqꝫ se

UVA.BHSC

intra munimenta reciperent. Ea ludificatione
rectores elephantorum concitati in ipsam fossam
elephantos egerunt. Quo ut primum illaqueati
sunt partim magnitudine telorum confecti partim
retro in suos acti totam aciem turbauerunt. Tunc
metellus hanc operiens occasionem cum toto exer-
citu erupit & agressus alatere peones cecidit ipsisque
& elephantis potitus est. Tomiris scytharum
Regina cyrum persarum ducem equo marte
certantem simulato metu elicuit ad notas mi-
liti suo angustias. atque ibi repente conuerso ag-
mine natura loci adiuta deuicit. Egiptii con-
flicturi acie in eis campis quibus iuncte paludes
erant. algeas contexerunt commissoque prelio fugam
simulantes in insidias euocauerunt. Qui rapi-
dius uecti per ignota loca limo inheserunt circum-
uentique sunt

Iriatus ex latrone dux celtiberrorum cedere
se romanis equitibus simulans usque ad
locum uoraginosum & prealtum eos perduxit
& cum ipse per solidos ac notos sibi transitus
euaderet. Romanos ignaros locorum uniuersos
limo cecidit

uluius imperator cymbrico bello collatis cum
hoste castris equites suos iussit succedere

ad munitiones eorum lacessitisque barbaris simulata
fuga recedi. hoc cum per aliquot dies fecisset. inde
insequentibus cymbris animaduertit castra
eorum solita nudari. Itaque per partem exercitus
custodita consuetudine ipse cum expeditis post
castra hostium consedit occultus, effusisque eis
ex more repente adortus et desertum proruit
uallum et castra cepit. Gn. fuluius cum
in finibus nostris exercitus faliscorum longe
nostro maior castra posuisset per suos milites
quedam procul a castris edificia succendit
ut falisci suos id fecisse credentes spe prede
diffunderentur. Alexander epirotis ad
uersus illiricos collocata in insidiis manu quosdam
ex suis habitu illiricorum instruxit et iussit
uastare suam epirotarum regionem. Quod cum
illirii uiderent fieri ipsi passim predari cepe
runt eo securius quod precedentes ueluti pro ex
ploratoribus habebant a quibus ex industria in
loca iniqua deducti cesi fugatique sunt. Lep
tenes quoque syracusanus aduersus carthagine
ses uastari suos agros et incendi uillas cas
tellaque precepit. Carthaginenses a suis id
fieri rati et ipsi tamquam in adiutorium exierunt
exceptique ab insidiis fusi sunt. Hanibal.

UVA.BHSC

missus a carthaginensibus aduersus affros rebellantes
cum sciret gentem auidam esse uini magnum eius
modum mandragora permiscuit cuius inter uene
num ac soporem media uis est. Tunc prelio leui
commisso ex industria cessit. Nocte deinde intempesta
relictis intra castra quibusdam sarcinis et omni uino
infecto fugam simulauit. Cumque barbari occupa
tis castris in gaudium effusi auide medicatum uinum
hausissent et in modum defunctorum strati iacerent, re
uersus autem cepit eos atque trucidauit

Anibal cum sciret sua et romanorum castra
in eis locis esse que lignis deficiebant ex
industria in regione deserta plurimos armentorum
greges intra uallum reliquit. Qua uelut preda
romani potiti in summis lignationis angustiis in
salubribus se cibis onerauerunt. Hannibal re
ducto nocte exercitu securos et semicruda gra
ues carne maiorem in modum uexauit.

Ractus in hispania certior factus hostem
inopem commertio laborare instructissima
castra omnibus osculentis deseruit. Que adep
tum hostem et repertis intemperanter repletum
grauemque reducto exercitu subito oppressit.
Hii qui aduersus heriteos bellum gerebant
speculatorem eorum in loco edito deprehensum

occiderunt et uestem eius suo militi dederunt qui ex eodem uigo oriteos signo dato in insidias elicauit. Arabes cum esset nota consuetudo eorum qua de aduentu hostium interdiu fumo nocte igne significare instituerant ut sine intermissione ea fierent preceperunt aduentantibus autem aduersariis intermitterentur. Qui cum cessantibus luminibus estimarent ignorari aduentum suum audacius ingressi oppressique sunt.

A lexander macedo cum hostis in saltu editiore castra communis sed inducta parte copiarum precepit hiis quos relinquebat ut ex more ignes facerent spemque preberent totius exercitus. Ipse per deuias regiones circumducta manu hostem superiore loco depulit

Emmon Rodius Rex cum equitatu preualeret & hostem in collibus se continentem in campos uellet deducere quosdam ex militibus suis sub spe perfuge misit in hostium castra qui affirmarent exercitum. Memnonis iam perniciosa seditione furere et ut subinde aliqua pars eius dilaberetur. Huic affirmationi ut fidem faceret passim in conspectu omnium iussit parua castella muniri uel ut in ea se recepturi essent qui dissidebant hac persuasione sollicitati qui

UVA.BHSC

in montibus se continuerant in plana descende
runt & dum castella temptant ab equitatu cir
cumuenti sunt. Hasdriudas rex molossoru bello
petitus abardie illirico maiore aliquanto exerci
tum habente molitus imbelles suorum in uicinam
regionem etolie famam spsit tamqz urbes ac res
suas ethol concederet. Ipse cum hijs qui arma ferre
poterant insidias in montibz et locis confragosis
distribuit // Illirij timentes ne que molosoru erat
ab etholis occuparentur uelut ad predicta festina
tes neglectis ordinibus accellare ceperunt. Quos
dissipatos nichil tale expectantes barudas ex
insidijs fudit fugauitqz. // T. labien⁹ g. cesaris
legatus aduersus gallos. ante aduentu germa
noru quos auxilio hijs uenturos sciebat confligere
cupiens diffidenciam simulauit positisqz in ad
uersa ripa castris pfectione edixit in posterum
diem galli credentes eum fugere flumen qd me
diu erant instituerunt transmittere labienus cir
cumacto exercitu inter ipas superandi amnis
difficultates eos cecidit

Annibal cum explorasset negligentes cas
tra fuluij. Romam ducis munita ipm
preterea multum temere audere prima luce
cum densiores nebule prestarent obscuritate

UVA.BHSC

paucos equites munitionum uiarum uigilibus ostendit. Quo fulvius repente romanorum mouit exercitum. hanibal per diversam partem castra eius occupauit et illa intergum romanorum effusus viij. milia fortissimorum militum cum ipso duce trucidauit

Idem hannibal cum inter fabium dictatorem & minutium magistrum equitum diuisus esset exercitus et fabius occasionibus inmineret. Minutius pugnandi cupiditate flagaret castra in campo qui medius inter hostes erat posuit & cum partem peditum in confragosis rupibus celasset ipse ad euocandum hostem misit qui proximum tumultum occuparent ad quos opprimendos cum eduxissent copias minutius insidiatores ab hanibale dispositi subito consurrexerunt & deleissent minutij exercitum nisi fabius periclitantibus subuenisset// Idem hanibal cum ad trebiam in conspectu haberet sempronij longi consulis castra medio amne interfluente seuissima hyeme magonem et electos in insidijs posuit// deinde numidas equites ad eliciendam sempronij crudelitatem ad equitatem uallo eius iussit quibus preceperat ut ad primum nostrorum

incursum per nota refulgerent uada. Hos consul
et adortus temere & secutus ieiunum exatum
in maximo frigore transitu fluminis rige fcat
mox torpore et media affectis hannibal suum
militem opposuit quem ignibus oleoque et ci
bo fouerat. Nec uero defuit partibus in a
gro qui terga hostium in hoc ordinatus cede
ret. Idem adtussimenum cum arta quadam
uia in radices montis in campos patentes du
ceret simulata fuga per angustias ad patentia
euasit ibique castra posuit ac nocte dispositis
militibus et per collem qui imminebat et in late
ribus angustiarum prima luce nebula quoque
adiutus aciem direxit flaminius uelut fugien
tem insequens cum angustias esset ingressus
non ante prouidit insidias quam sit a fronte
lateribus tergo circumfusus ad interemtionem
cum exercitu cederetur.

Idem hannibal aduersus minutium dictato
rem nocte intempesta sexcentis equitibus
imparauit ut plures turmas segregati per uices
sine intermissione circa castra hostium ostentaret
Ita tota nocte Romanis in uallo statione ac
pluuia que forte continua fuerat inequitatis
confectisque cum receptui signum minus dedisset.

pelea

hannibal suos requietos reduxit et castra eius inuasit //.

Epamundas thebanus in eundem modum cum lacedemonii athimo uallo ducto polemon uesoni tuerentur paucorum opa leuis armature tota nocte inquietauit hostem ac deinde prima luce reuocatis suis cum lacedemonii se recepissent subito uniuersum exercitum quem quietum habuerat admouit et per ipa muni menta destituta propugnatoribus irrupit //.

Annibal directa acie ad cannas. d C. equites numidas iussit transfugere qui ad fidem faciendam gladios & scuta nostris tradiderunt & in ultimum agmen recepti ubi primum concurri cepit strictis minoribus quos occultauerat gladiis scutis iacentium assumptis Romanorum aciem ceciderunt.

Apiges. p. licinio pro consuli pagos quoque sub spe deditionis obtulerunt. Qui recepti et in postrema acie collocari terga Romanorum ceciderunt. Scipio affricanus cum aduersa haberet bina hostium castra siphacis & cathaginensium statuit siphacis ubi multa incendii alimenta erant aggredi ignemque inicere ut ea numidas quidem ex suis castris trepidantes

UVA.BHSC

cederet penos autem quos certum erat ad succur
rendum socijs procursuros insidijs dispositis
exciperet utrumque ex sententia incessit. Namque
incedium sine armis procurrentes adortus cecidit
//. Mitridates a lucullo uirtute frequenter superatus
insidijs eum apetijt adhectante quodam emi
nente uiribus subornato ut transfugeret & fi
de parta hostis facinus propretaret. Ex is strer
nue quidem sed sine euentu conatus est quia nec
credi subito transfuge nec inhiberi reliquos opor
tebat. Cum idem frequentibus excursionibus promp
tam et enixam operam exhiberet fide acquisita
tempus elegit quo missa principia quietem
omnibus castrensibus dabant pretoriumque secretius
prestabant casus adiuuit lucullum. Nam qui
ad uigilantem usque admitteretur fatigatum noc
turnis cogitationibus illo tempore quiescentem
inuenit. Cum deinde tamquam inciaturus subitum
aliquid ac necessarium intrare uellet et pertinaciter
a seruis ualitudinem domini consulentibus exclude
retur ueritus ne suspectus esset equis quos ante
portam paratos habebat ad mitridatem refu
git // Sertorius in hispania cum apud lauro
nem oppidum uicina castra. Pompeij castris
hereret et due tantummodo regiones ex quibus pabulum

UVA.BHSC

peti posset una in propinquo altera longius sita eaq; in propinquo erat subinde alevi armatura infestari ulteriorem cum uetuit ab ullo armato abhiri deneç persuasit aduersarijs tutiorem esse que erat remotior. Quam cum petissent pompeiam octauium gnimum cum .x. cohortibus Romanorum armatis . & .x. yspanorum leuis armature & tarquinium priscum cum duobus milibz equitum iubet ad insidias tendendas pro abulatoribus illi strenue impata faciunt. Explorata enim locorum natura inuicina silua nocte predictas copias abscondunt ita ut in p'ma parte leues yspanos aptissimos ad furta bellorum ponerent paulo interius scutatos inde in remotissimo equites ne fremitu equorum cogitata proderentur. Quiescere omnes silentio seruato in horam terciam diei iubet cum deinde pompeiani securi curatiq; pabulo de reditu cogitarent et hij quoq; qui in statione fuerant quiete inuitati ad colligendum dilaberentur emissi primum hispani uelocitate genti impalantes effunduntur & uulnerantur confunduntur nichil tale expectantes. pri' deinde quam resisti hijs inciperet scutati erupit. exultu & redeuntes in ordine con

sternant uertuntque fugientibus equites in remissi
toto eo spacio quo redibant in castra persecuti ce
dunt curatum quoque ne quis effugeret nam re
liquit. d. cc. equites emissi facile per compendia
itinerum effusis habenis ante quam ad castra pom
pei peruenirent conuersi occurrerunt eis qui primum
fugerant. Ad cuius rei sensum pompeio emitte
te legionem cum. d. lelio in presidium suorum sub
ducti in dextrum latus uelut cesserunt equites
Deinde et cum ita legionem hanc tergo infes
tarent cum iam et a fronte qui pabulatores
persecuti erant incursarent sic legio quoque inter
duas acies hostium cum legato suo elisa est.
Ad cuius presidium pompeio totum aducente
exercitum sertorius quoque ne pompeio expedi
ret. Itaque preter duplex dampnum eadem solertia
inlatum spectatorem quoque eum cladis suorum
continuit hoc primum prelium eadem solertia
inlatum spectatorem quoque eum cladis suorum
inter sertorium & pompeium fuit. x. milia ho
minum de pompei exercitu amissa omnia impedi
menta liuius auctor est

ompeius in hispania dispositis ante
qui ex occulto aggrederentur simulato
metu deduxit instantem hostem in loca infesta.

UVA.BHSC

deinde ubi res poposcit conversis et in fronte et utrisque lateribus adintercessionem cecidit capto etiam duce eorum perpenna. Item adversus mitridatem marmenia numero et genere equitum prevalentem tria milia levis armature et .d. equites nocte in valle subvirgultis que intra bina castra erant disposuit. Prima deinde luce in stationem hostium emisit equites ita firmatos ut cum universis hostium equitatus prelium inhissque servatis ordinibus paulatim cederent donec spacium darent consurgendi a tergo ob hoc dispositis. Et postquam ex sententia contigit conversis qui terga dedisse videbantur medium hostem trepidantem cecidit ipsos etiam equos pedite cominus accedente confoditeoque prelio fiduciam regi quam in campestribus copiis habebat detraxit

Crassus bello fugitivorum apud cathenam bina castra comminus cum hostium castris vallavit. Nocte deinde mutatis copiis manente pretorio in maioribus castris ut fallerentur hostes ipse omnes copias eduxit et in radicibus predicti montis constituit divisoque equitatu precepit .l. quintio partem sparsam coobiceret pugnaque eum frustraretur parte alia gallos

germanosque ex factione casti et gannici eliceret ad pugnam et pugna simulata deduceret ubi ipse aciem instruxerat. Quos cum barbari insecuti essent equite recedente in cornua subito acies romana adaperta cum clamore cucurrit xxxv. armatorum eo prelio interfecta cum ipsis ducibus livius tradit receptas v. romanas aquilas. signa vi. et xx. multa spolia inter que v. fastes cum securibus

assius in syria adversus parthos ducens aciem, equitem ostendit a fronte, a tergo peditem in confragoso loco occultavit deinde cedente equitatu et per nota se recipiente in preparatas insidias perduxit exercitum parthorum et cecidit

Entidius parthos et labienum alacres successibus victoriarum dum suos ipse per simulationem metus contineret evocavit et in loca iniqua deductos aggressus per obreptionem adeo debellavit ut destituto labieno provincia excederent parthi. Idem adversus pharnastanem parthum cum ipse exiguum numerum militum haberet illi autem fiduciam ex multitudine videret increscere ad latus castrorum xviii. cohortes in obscura valle posuit equitatu post terga peditum collocato tum paucos admodum milites in hoste

misit. Qui ubi simulata fuga hostem effuse sequē
tem ultra locum insidiarum perduxere cohorta
alatere acie precipitatos in fugam ceciderunt
inhis pharnastanem interfecit // Cesar suis &
affranii castris contrarias tenentibz planities
Cum utriusqz partis plurimū interesset colles
proximos occupare idqz propter saxorum aspe
ritatē esset difficile tamqꝫ hilerdam repetiturꝰ
retro agmen ordinauit / faciente inopia fidē
destinationi. Intra breuissimū deinde spatiū
exiguo circuitu / flexit repente ad motes occupā
dos. Quo uiso perturbati ad franiani uelut cap
tis castris & ipi fuso cursu eosdem montes pe
tiere. Qd futurū cum predimnasset cesar partim
peditatu qꝫ premiserat partim atergo submissis
equitibus in ordinatos est adortus // Antonius
apud forum gallorum cum pāsam consulem
aduentare comparisset insidiis per siluestria
emilie uie dispositis agmen eius excepit fudit
qz et ipm̄ eo uulnere affecit quo infra paucos
dies exanimaretur // Juba Rex inafrica bello
ciuili curionis animum simulato regressu in
pulit inuanam alacritatem Cuius spei uanita
te deceptus curio dum tamqꝫ fugientem sa
borosam regium prefectum persequitur deue //

UVA.BHSC

nit in patentes campos ubi mindarum circumuentus equitatu perdito exercitu cecidit// Gelantus dux atheniensium cum prouocatus a rege hostium xancto boetio descendisset ad pugnam ut primum comminus stetit iniquae inquit xancte & contra pactum facis aduersum enim unum solum cum altero processisti. Cumque admiratus ille quisnam se comitaretur respexisset aduersum uno ictu confecit// Yphicrates atheniensis ad cornexium cum sciret lacedemoniorum ducem anaxibium exercitum pedestri itinere ducere firmissimam manum militum eduxit e nauibus/ & insidiis collocauit naues autem omnium tamquam onustas milite palam transnauigare iussit. Ita securos & nichil expectantes at dubitantes lacedemonios a tergo agressus itinere oppressit fuditque;

Tiburni cum badosa obsedissent capitibus eminentibus fidem fecerunt hosti alti maris ac triremem qui eos persequebatur implicitam uado ceperunt

Alcibiades dux atheniensium in helesponto aduersus mimdarum lacedemoniorum ducem cum amplum exercitum et plures naues haberet nocte expositis in terra quibusdam militum suorum parte quoque nauium post quedam promonto=

UVA.BHSC

ria occultata ipse cum paucis profectus ita ut con
temptu sui hostem inuitet eundem insequentem
fugit donec in preparatas insidias induceret.
Aduersum deinde & ingredientem interram
per eos quos ad hoc ipsum exposuerat cecidit.
[I]dem nauali prelio decertaturus constituit
malos quosdam in promontorio precepitque
hiis quos ibi relinquebat ut cum commissum pre
lium sensissent panderent uela. Quo facto conse
cutus est ut hostem aliam classem in auxilium
ei superuenire arbitranti uerterentur. Memnon
rodius nauali prelio cum haberet ducentarum
nauium classem & hostium naues elicere ad pre
lium uellet. ita ordinauit suos ut paucarum
nauium malos erigerent. easque primas agi
iuberet. Hostes procul conspicati numerum ar
borum et ex eo nauium quoque coniectantes obtu
lerunt se certamini & apluribus occupati supera
tique sunt
[T]imotheus dux atheniensium aduersus
lacedemonios nauali acie decertaturus
cum instructa classis eorum ad pugnandum
processisset ex uelocissimis nauibus .xx. premisit
que omni arte uarioque fluxu eluderent hostem
ut primum deinde sensit minus agiliter mo

uert aduersam

ueri aduersam partem progressus prelassatos facile superauit. De emittendo hoste ne clausus prelium ex desperatione redintegret Capitulum .vi.

Gallos eo prelio quod camilli ductu gestum est desiderantes nauigia quibus tiberim transirent senatus censuit transuehendos et commeatibus quoque persequendos. Eiusdem generis hominibus postea per promptinum agrum fugientibus uia data est que gallica appellatur.

Martius eques Romanus cum duobus scipionibus occisis exercitus imperium detulit cum circumuenti ab eo penitus ne multi morerentur acrius pugnarent laxatis manipulis et concesso fuge spatio dissipatos sine periculo suorum trucidauit.

Cesar germanos inclusos ex desperatione fortius pugnantes emitti iussit fugientesque aggressus est. Hannibal cum ad transimenum inclusi germani acerrime pugnarent deductis ordinibus fecit eis abeundi potestatem euntesque sine suorum sanguine strauit. Antigonus rex macedonum ethol qui in obsidione ab eo compulsi fame urgebantur statuerant que eruptione facta commori uiam fuge dedit atque ita infracto impetu eorum insecutus aduersos

UVA.BHSC

cecidit. // Agesilaus lacedemonius aduersus the
banos cum acie confligeret intellexissetque hostes
locorum conditione clausos ob desperationem fortius
dimicare laxatis suorum ordinibus apertoque the
banis ad euadendum uia rursus in abeuntis
contraxis aciem sine iactura suorum cecidit aduer
sos. // Gn. Manlius consul cum ex acie reuersus
capta ab extruscis Romana castra inuenisset
omnibus portis statione circumdatis inclusos
hostes in eam rabiem efferauit ut ipse in prelio
caderet. Quod animaduertentes legati eius ex
una parte remota statione exitum etruscis dede
runt et effusos persecuti occurrente alio consule
fabio ceciderunt //. Temistodes uicto serse no
lentes suos pontem rumpere prohibuit cum
docuisset aptius eum expelli europa quam cogi
ex desperatione pugnare. Idem misit ad eum qui iudi
caret in quo periculo esset nisi fugam maturaret //.

Pirrus epirotarum rex cum quandam ciuitatem
cepisset clausisque portis ex ultima necessitate
fortiter dimicantes eorum qui inclusi erant ani
maduertisset locum illis ad fugam dedit

dem inter precepta imperatoria memorie
tradidit non esse pertinaciter instandum
hosti fugienti ne non solum a se fortius ex necessitate

resisteret sed ut post quoque facilius acie cederet non usque
ad perniciem fugientibus instaturos uictores de simulandis aduersis
Capl. vij.

ullus hostibus rex romanorum commisso ad
uersus uehientes prelio cum albani deserto
exercitu romanorum proximos peterent tumulos
eaque res turbasset nostrorum animos clare pronun
ciauit iussu suo albanos id fecisse ut hostem circum
ueniret. Que res interrorem ueientibus et roma
nis fiduciam attulit remque inclinatam consilio re
stituit. L. Silla cum prefectus eius comitante non
exigua equitum manu commisso iam prelio ad hos
tes transfugisset pronunciauit iussu suo id factum
eaque ratione militum animos non tantum a confusione re
traxit sed quadam etiam spe utilitatis que id con
silium secutura esset confirmauit. Idem cum au
xiliares eius missi ab ipso circumuenti ab hostibus
et interfecti essent uerereturque ne propter hoc dap
num uniuersus trepidaret exercitus pronunciauit
auxiliarios qui ad defectionem conspirassent con
silio a se in loca iniqua deductos ita manifestissimam
cladem ultionis simulatione uelauit et militum animos
hac persuasione firmauit

cipio cum siphacis legati nunciarent ei re
gis sui nomine ne fiducia societatis eius
ex sicilia in affricam transiret ueritus ne confunderet[2]

UVA.BHSC

animi suorum abscisa peregrina societate dimisses per legatos et famam diffundit tamquam ultro a siphace arcesiretur

Sertorius cum ante decertasset barbarum qui ei nunciauerat hirtuleium perisse pugione traiecit ne in aliorum noticiam proferret et ob hoc animi suorum infirmarentur

Alcibiades atheniensis cum ab ideme prelio urgeretur subitoque magno cursu tristem animaduertisset aduentare tabellarium prohibuit palam dicere quid afferret deinde secreto sciscitatus a pharnabento regio prefecto classem suam oppugnari celatis hostibus et militibus prelium finiit ac protinus ad eripiendam classem ducto exercitu opem tulit suis

Annibalem uenientem in ytalia tria milia carpentariorum reliquerunt. Quod ille exemplo ne ceteri mouerentur edixit a se esse dimissos et insuper in fidem eius rei paucos leuissime operae domos remisit// Lucullus cum animaduertisset macedones equites qui eos sequerentur in misit hostis conuenti prelium ratus transfugientes telis excepit macedones. Qui cum uiderent neque recepi se ab aduersariis et primi ab his quos deferebant necessario adiustum prelium

conuersi, hostem inuaserunt. Datames dux persarum aduersus antofradatem in cappadocia cum partem equitum suorum transfugere comperisset ceteros omnes uenire secum iussit assecutusque transfugas collaudauit quod eum alacriter precessissent ortatusque eos ut fortiter hostem adorirentur pudor transfugis attulit penitentiam, et consilium suum quod non putabat deprehensum mutauerunt. T. quintus capitolinus consul cedentibus Romanis ementitus est in altero cornu hostes fugatos et ita confirmatis suis uictoriam retulit. Gn. Manlius aduersus etruscos uulnerato collega fabio qui sinistro cornu ducebat et ob id parte cedente quod etiam occisum crederent consulem cum turmis equitum occurrit clamitans et collegam uiuere, et se dextro cornu uicisse quam constantia redintegratis animis suorum uicit. Marius aduersus cymbros et theotonos commeatores eius per imprudentiam ita castris locum cepissent ut sub potestate barbarorum esset aqua flagitantibus eam suis digito hostem ostendens. Illinc inquit petenda est quo instinctu assecutus est ut protinus barbari tollerentur. T. labienus post pharsalicam pugnam cum uictis partibus durratium regressus refugisset miscuit uera falsis et non celato exitu pugne equatam partium fortunam graui uulnere

cesaris finxit et hac simulatione reliquis pompe
ianum partium fiduciam fecit

Cato cum ambraciam eo tempore quo socie
naues ab etholis oppugnabantur impru
dens vno lembo appulisset quamquam nichil presidij
secum haberet cepit signum voce gestuque dare
quo uideretur subsequentes suorum naues vocare
eaque assueueratione hostem terruit tamquam plane ap
propinquaret qui quasi e proximo citabantur.
Etholi ne aduentu romane classis opprimerentur
reliquerunt oppugnationem.

De restituenda per constantiam Capitulum viij

Seruius tullius adolescens prelio quo rex tar
quinius aduersus sabinos conflixit sig
feris segnius dimicantibus raptum signum in
hostem misit cuius recipiendi gratia romani ita ar
dentes pugnauerunt ut signum & uictoriam retu
lerint. Furius agrippa consul cedente cornu
signum militare ereptum signifero in hostes her
nicos & equos misit quo facto eius prelium
restitutum est. Summa enim alacritate romani
ad recipiendum signum incubuerunt.

Quintus capitolinus consul signum in
hostes phaliscos eiecit militesque id re
petere iussit. Q. furius camillus tribunus militum

UVA.BHSC

consulari potestate cunctante exercitu arreptum ma//
nu signiferum in hostes vulscos et latinos traxit
ceteros puduit non sequi// Alius pelegrinus
bello persico idem fecit //. Q. furius averso exer
citu cum occurrisset affirmavit non recepturum
se in castra quemquam nisi victorem reductisque in
aciem victoria potitus est

Scipio apud numantiam cum adversum
suum videret exercitum pronuntiavit pro
hoste sibi futurus quisquis in castra rediret//.
Julius priscus dictator cum signa legionum ferri
in hostes phaliscos iussisset signiferum cunctan //
tem occidi imperavit quo exemplo perterriti hostem
invaserunt. Cossus cornelius magister equitum
adversus fideriates idem fecit// Tarquinius
adversus sabinos cunctantes equites detractis
frenis concitatisque equis perrumpere aciem iussit//.
Q. atilius consul bello samnitico ex acie refugien
tibus in castra militibus aciem suorum opposuit
affirmans secum et bonis civibus dimicaturos
eos nisi cum hostibus maluissent ea ratione uni
versos in aciem reduxit// L. silla cedentibus iam
legionibus exercitu mitridatico ductu archelai
stricto gladio in primam aciem procucurrit ap
pellansque milites dum destituere imperatorem

UVA.BHSC

erubescunt reintegrauerint prelium

hillippus ueritus ne impetus scytarum sui sustinerent fidelissimos equitum atergo posuit/ precepitque neque commilitonum ex acie fugere paterentur perseuerantius abeuntes trucidarent// Qua denuntiatione cum effecisset ut timidi maluerunt ab hostibus quam a suis interfeci uictoriam acquisiuit/. Eorum que post prelium agenda sunt. has esse species extimauerim si res prospere cessit de confirmandis reliquiis belli Capitulum nonum.

Aius marius uictis prelio theutonis reliquias eorum quas nox circumuenerat circumsedens sublatis deinde clamoribus per paucos suorum territauit hostem insopnemque detinuit ex eo assecutus ut postero die inrequietum facilius debellaret. Claudius uero uictis penis quos hasdrubale duce in ytalia & in hispania trahicientes exceperat caput hasdrubalis in castra hanibalis eiecit. Quo factum est ut et hanibal luctu nam fratris occisi erat et exercitus desperatione aduentatis presidij affligerentur // L. silla hijs qui preneste obsidebantur occisorum in prelio ducum capita hastis prefixa ostendit/ atque ita obstinatorum pertinaciam fregit

UVA.BHSC

Ermenus dux germanorum capita eorū quos oc
ciderat similiter prefixa ad uallum hostiū admoueri
iussit. Domitius corbulo cum trignano ētam
obsideret et armenij pertinacitas uiderentur tol
lerari obsidionem in uadnandum ex me gestatos
quos ceperat animaduertit caputqꝫ eius balista
excussum intra munimenta hostium iussit. Id for
te decidit ī medium consilium qd' tum maxīe ha
bebant barbari ad cuius ꝯspectum ult̄ ostento ꝯster
nati ad deditionem festinarunt

Ermocrates siracusanus supatis acie car
thaginensibus ueritus ne captiui quorū
ingentem manum ī potatem redegerat parum
diligent̄ custodirentur quia euentus dimicatio
nis in epulas et securitatem compellere uictores
poterat finxit proxīa nocte equitatum hostilem
uentur. Qua expectatione assecutus est ut so
lito attentius uigilie agerentur

Idem rebus psꝑe gestis et ob id resolutis
suis in nimiam securitatem sopno qꝫ et mero
pressis in castra transfugam misit qui ptendebat
se fuga lapsum dispositas etiam ubiqꝫ a siracusanis
insidias quarum metu illi cum aduetarent re
cepit aciem psecuti aciem in fossas deciderunt
et eo mō uicti sunt

UVA.BHSC

Si res durius cessitur de aduersis euitandis Capl̄m x.

Vtidius in hispania cum acerrimo prelio con
flixisset q̄ nox diremerat magno numero
vtrinq; ceso coplanorum corpora intra noctem
sepelienda curauit. Hispani postero die ad simi
le officium progressi quā plures ex ipsorum nūo
q̄ ex romanis cesos repererant uictos se esse 2m
eam dinumerationem argumentati ad gdiao
nes imperatoris descenderunt

Martius eques romanus qui reliquis
exercitus prefuit cum ī propinquo bi cas
tra penorum paucis milibus passuum distarent
cohortatus milites proxiā castra in tempesta noc
te adortus est. Et cum hostem uictorie fiducia
in 9positum aggressus ne nuctios quide cladis
reliquisset breuissimo tempore militi ad requiem
dato eadem nocte raptim famam rei geste pregss
altera eorundem castra inuasit. Ita bis simili e
uentu vsus deletis vtrobiq; penis amissas pplo
romano hispanias restituit De dubiorum
animis in fide retinendis Capitulum vndecimū

Valerius epidaurus timens opidanorū
perfidiam quia parum presidij habebat
gimnitos ludos procul ab urbe reparauit. Quo
cum oīs fere multitudo spectandi causa exisset

UVA.BHSC

clausit portas nec antea admisit epidaurios quam
obsides a principibus acciperet. Gn. pompeius
cum suspectos haberet chancenses et vereretur
ne presidium reciperent petit ab eis ut egros
interim apud se refici paterentur fortissimus
deinde habitu languentium missis civitatem oc
cupavit continuitque. Alexander devicta p[ro]do
mitaque tertia asie veritus ne post ip[s]i[us] discessum
sumerent arma reges eorum p[re]fectosque et omnes qui
bus videbatur inesse cura detracte libertatis secu
velut honoris causa tatrix. In nobilibus autem
relictis plebeios prefecit consecutus uti principes
beneficiis eius obstricti nichil novare vellent
plebs vero ne posset quidem spoliata principib[us].
Antipat[er] conspecto neaoz exercitu qui audita
morte alexandri ad infestandum imperium
eius confluxerant dissimulans se scire qua mente
venissent gratias hys egit quod auxilium feredu
alexandro adversus lacedemonios venisset
adiecitque id se regi scripturum. Ceterum ipsos
sibi quia opera eorum in p[re]sentia non essent neces
saria abirent domos ortatus est et hac asseve
ratione periculum quod ex novitate rerum imminebat
discussit

Scipio affricanus in hispania cum inter capti

nas eximie forme uirgo alias et nobilis ad eum
perducta esset omniumque oculos in se converteret
summa custodia habitam sponso noie alicio red
didit insuperque aurum quod parentes redempturi
captiuam donum scipioni attulerant eidem spon
so pronuptiali munere dedit qua multiplici magni
ficentia vniuersa gens uicta imperio ppli romani
accessit. Allexandro quoque macedoni tradita est
eximie pulcritudinis uirgo captiua que cum fini
time gentis principi fuisset desponsata summa
abstinentia ita pepercisse ut illam nec aspexerit
quidem Qua mox ad sponsum remissa vniuerse
gentis propter hoc beneficium animos conci
liauit sibi. Imperator cesar augustus germani
cus eo bello quo victis hostibus cognomen ge
manici meruit cum in finibus animi capiorum
castella poneret pro fructibus locorum que vallo
comprehendebat pretium solui iussit atque ea iusti
cie fama omnium fidem astrinxit. Que facienda
sint per castrorum defensione si satis fiducie
in presentibus copiis non hemus Capitulum . xii.

Quintius consul cum veloci atque ucia . castra
eius aggressi forent cohortem tamen in
statione retinuit reliquum exercitum ad quiescendum
dimisit. Eneatoribus precepit ut uallum insidentes

UVA.BHSC

equis circuirent continerentque. Qua facie et simu-
latione cum propulsasset & detinuisset per noctem
totam hostes ad lucis exortum fessos uigilia re-
pente facta eruptione facile superauit. Quintus
sertorius in hispania equitatu maxime impar qui usque
ad ipsas munitiones nimia fiducia succedebat nocte
tectos aperuit & ante eos aciem direxit. Cum deinde
turmales secundum consuetudinem redire vellent
pronunciauit compisse insidias ab hostibus dispositas id
circo ne discederent a signis ue ne agmen laxarent.
Quod cum soluere ex disciplina fecisset exceptus forte
veris insidiis quia predixerat interitos milites
habuit.

hares. dux athemensium cum expectaret
auxilia & veretur ne interea contemptu presentis
paucitatis hostes castra eius oppugnarent complures
ex eis quos habebat per aduersam partem nocte
missos iussit quam precipue conspicui forent
hostibus redire in castra & accedentium nouarum
virium speciem prebere atque ita simulatis auxiliis
tutus est donec instrueretur expectatis. Ephi-
crates athemensis cum campestribus locis castra
haberet explorasset quod ex collibus per quos unus
erat descensus nocte ad diripienda castra uen-
turos clam duxit exercitum & in utroque me late.

UVA.BHSC

per quam transituri traces erant distributum collocauit hostemque decurrentem in castra in quibus multi ignes per paucorum curam instituti spem manentis ibi multitudinis seruabant a lateribus adortus oppressit.

De effugiendo Capitulum xiij.

Alii pugnaturi cum attalo aurum omne et argentum certis custodibus tradiderunt quibus si acie fugitum esset parceretur quo facilius in colligenda preda hostem impeditum effugerent. Triphon syrie rex uictus per totum iter fugiens pecuniam sparsit ei sectande anthioci equites morati effugit. Q. sertorius pulsus acie a quinto metello pio in fugam quidem sibi tutum arbitratus abire dispersos milites iussit admonitos in quem locum uellet queri. Viriatus dux lusitanorum copias nostras locorum iniquitate euasit eadem qua sertorius ratione sparso exercitu de inde collecto. Oratius cocles urgente porsenne exercitu iussit suos per pontem redire in urbem eumque ne casu sequeretur hostis intercidere. Quod dum efficerunt in capite eius propugnator ipse insequentes detinuit audito deinde fragore pontis abrupti deiecit se in alueum eumque armis et uulneribus oneratus transnatauit. Affranius in hispania ad hilerdam cum cesarem fugeret instante eo castra posuit. Cum idem cesar fecisset et pabulatum suos

UVA.BHSC

dimisisset ille segnem repetente itineri dedit. Antonius cum instantibus reciperet exercitum et quotiens prima luce moveret totiens urgentibus barbarorum sagittis infestarentur abeuntium agmine in quintam horam continuit sine interpellatione confecit. Phillippus in epyro victus ne fugientem eum romani premeret inducias ad sepeliendos qui cesi erant impetravit et ob id remissioribus custodibus evasit. P. claudius navali prelio superatus a penis cum per hostium presidia necesse haberet erumpere reliquas .xx. tamquam victrices iussit ornari atque ita penis existimantibus superiores fuisse acie nos terribilis excessit. Peni classe superati quia instantem avertere romanum studebant simulaverunt in vada naves suas incidisse imitari effecerunt ut victor eorum timens casum spatium ad evadendum daret. Commius ad turbas cum victus a divo iulio ex gallia in britaniam fugeret et forte ad occasum vento quidem secundo estu recedente venisset quamvis naves in siccis litoribus hererent pandi nichilominus vela iussit. Que cum persequens Cesar ex longinquo tumentia et flatu plena vidisset ratus prospero sibi eripi cursu recessit.

Explicit Liber Secundus.
Incipit. Tertius.

UVA.BHSC

I priores libri responderunt titulis suis et lectorem huc usque cum attentione produxerunt, etiam nunc contra oppugnantes urbium defensores que strategemata nec morabor ulla prolocutione prius traditurus que oppugnandis urbibus usui sunt tunc que obsessos instruere possint. Depositis autem operibus et machinamentis quorum expleta iam pridem inventione nullam video ultra artium materiam has circa oppugnationem species strategematon fecimus **Incipiunt Rubrice Tertii libri**

// De repentino motu.
// De fallendis hiis qui obsidebuntur
// De eliciendis ad proditionem.
// Per que hostes ad inopiam rediguntur
// Quemadmodum persuadetur obsessionem permansuram.
// De destructione presidiorum hostium.
// De fluminum derivatione et vitiatione aquarum.
// De iniciendo obsessis pavore.
// De irruptione ex diversa parte quam expectamur
// De insidiis per quos eliciantur obsessi
// De simulatione regressus
// Ex contrario circa tutelam obsessorum
// De excitanda cura suorum
// De emittendo et recipiendo nuntio.
// De introducendis auxiliis et commeatibus sugerendis.

UVA.BHSC

// Quemadmodum efficiatur ut habundare uideantur que deerunt
// Qua ratione proditoribus et transfugis occurratur.
// De eruptionibus
// De constancia obsessorum

De repentino motu capitulum primum.

Quintus consul, uictis ante equis & uolscis cum antium opidum expugnare statuisset ad contionem uocato exercitu exposuit. quod id necessarium & facile esset si non differretur eoque impetu quem exortatio concitauerat aggressus est urbem.

Cato in hispania animaduertit potiri se quodam opido posse si inopinatos inuaderet. Quatriduum itaque iter biduo per confragosa & deserta emensus nichil tale metuentes oppressit hostes uictoribus deinde suis causam tam facilis euentus requirentibus dixit tum illos uictoriam adeptos cum quatriduum iter biduo eripuerunt

Omitius caluinus cum obsideret lucriam opidum ligurum non tantum situ et opibus uerum et propugnatorum prestantia tutum circumire muros frequenter omnibus copiis instituit easdemque reducere in castra. Qua consuetudine inducta ita opidanos ut crederent exercitationis id gratia facere Romanum et ob hoc nichil ab eo conatu cauentibus more

illum obambulandi insubitum duxerit impetum occupa
tisque menibus expressit ut se ipsos dederent opidani.
G. duellius consul subinde exercendo milites remiges
que constitutus est ut securis carthaginensibus usque in id
tempus in noxie consuetudinis subito admota classe muris
occuparent. Hannibal in ytalia multas urbes cepit
cum romanorum habitu quosdam suorum ex longo belli usu
latine quoque loquentes premitteret. De falledis hiis que obsidebuntur c. x.

Arthades messeniorum castellum obsidentes factis
quibusdam armis ad similitudinem hostium eo
tempore quo successiva alia presidia hiis exploraverunt
instructi eorum qui expectabantur ornatu admissique per
hunc errorem ut socii possessionem loci cum strage hostium
adepti sunt. Simon dux atheniensium maria insi
diatus cuidam civitate religiosum incolis templum
diane lucumque qui extra muros erat noctu impro
visus incendit effusisque opidanis ad opem adversus
ignes ferendam vacuam. atheniensium tum civitate
aggrigentinorum egregie munitam obsideret pe
tito ab eis consilio diu inprebebatur. dumque consilii
teneret multitudinem athenienses quod ad id pre
paraverat incustoditam urbem ceperunt. Epi
minudas thebanus in achaia die festo effuse extra
menia similitudine illi inter portas sub noctem re
ceptis ceperunt opidum et sius aperuerunt. Aristip

UVA.BHSC

pus lacedemonius festo die tegeatarum quo ois multitudo ad celebrandum mineruę sacrum urbem egressa erat iumenta saccis frumentariis palea refertis onusta tegeam iussit. agentibus ea militibus qui negociatorum spe i obseruati apperuerunt.

Nthiochus in capadocia ex castello suenda q obsidebat iumenta frumentatum egressa intercepit occisisque calonibus eorumdem uestitu milites suos tamquam frumentum reportantes summisit. Quo errore illi custodibus deceptis castellum intrauerunt admiseruntque milites anthiochi. // Thebani cum portum sicioniorum nulla in redigere in potestate suam possent nauem ingentem armatis impleuerunt exposita super merce ut negociatorum spe fallerent ab ea deinde parte murorum que longissime remota erat appere paucos disposuerunt. Cum quibus e naue quidem egressi inermes simulata rixa concurrerent sicioniis ad dirimendum id iurgium aduocatis thebane naues et portum uacante et urbe occupauerunt. Thimarcus etolus occiso charmade ptholomei regis pfecto clamide interempti et galero ad macedonicum ornatus est hitum per huic errore pro charmade samniorum portum receptus occupauit

De eliciendis ad proditionem caplm tercium

Apirius cursor consul apud tharentum milonj

UVA.BHSC

qui tum presidio epirotarum urbem obtinebat salutē
ipi et popularibus si per illum oppido potiretur pol
licitus est. Quibus premiis ille corruptus ꝑsuasit
tharentinis ut se legatum ad consulem mitterent.
a quo plena promissa expectato referens in securitate
oppidanos resolvit atq; ita incustodiam urbem aur
sori tradidit. Marc⁹ marcellus cum siracusanum
quemdam sosistratum ad prodicionem sollicitasset
ex eo cognovit remissiores custodias fore die festo q°
pichides prebiturus esset uini eplarumq; copiam
Insidiatus igitur hylaritati et que eam sequebantur so
cordie munimenta conscendit uigilib; q; cesis aperuit
exercitui romano urbem nobilibus uictoriis claram
Tarquinius supbus cum gabios in deditione accipe
non posset filium suū sextū tarquinium cesum vir
gis ad hostem misit. Hijs incusata patris sevitiā
persuasit gabinis odio suo aduersus regem utent²
et dux ad bellum electus tradidit patri gabios
// Cyrus persarum rex comitem suum zophirum
explorata eius fide truncata de industria faciē ad
hostes dimisit. Ille absentante iniuriarum fide cre
ditus inimicissim⁹ ciro cum hanc ꝑsuasionē adiu
varet procurrendo ꝓpius quotiens acie decertare
tur et in eum tela dirigendo commissam sibi babilonio
rum urbem tradidit ciro. // Phylippus oppido

samniorum

samniorum exclusus apollini ex prefecto eorum ad pro
ditionem corrupto persuasit ut plaustrum lapide qua
drato oneratum in ipso aditu porte poneret confestim si
gno dato insecutus oppidanos circa impedita porte claus
tra trepidantes oppressit

Annibal apud arcem que a presidio Romano
duce livio tenebatur quemdam tarentinum
quem ad proditionem sollicitauerat eiusmodi fallacia
instruxit ut ille per carnem suministrabat quos ille tamquam
ex captura offerret. Id quod cum sepius factum esset, et
ydeo minus obseruaretur. Quadam nocte hanni
bal uenatorio habitu penos comitibus eius immiscuit
Qui cum onusti uenatione quam ferebant recepti
essent a custodibus, protinus eos adorti occiderunt
Tum fracta porta admissus cum exercitu hannibal
omnes romanos interfecit exceptis hys qui in arcem
perfugerant. Lisimachus rex macedonum cum
ephesios oppugnaret et illi in auxilio haberent mandro
nem archipiratam qui plurimas oneratas preda naues
ephesum appellabat corrupto et ad proditionem mixit
fortissimos macedonum quos ille restrictis ma
nibus pro captiuis ephesum introduceret postea
raptis ex arce armis urbem lisimacho tradiderunt.

Per que hostes ad inopiam rediguntur Capitulum iiii.

fabius maximus uastatis campanorum agris

UVA.BHSC

ne quid eis ad fiduciam obsidionis superesset recessit sementis tpr̄ ut frumentum qd' reliquum hēbant in sactiones conferrent. Reuersus deinde renata prostrauit & ad fam̄ redactis potitus est. Antigonus aduersus atheniensēs idem fecit. Dionisius multis urbibus captis cum reginos aggredi uellet qui copijs habundabant simulat pacem petitq; ab eis ut comeatus exercitui ipius sumministrarent qd' cum ministrasset exhausto oppidanorū frumento aggressus urbem alimētis destitutā supauit. Idem & aduersus humeros fecisse dicitur.

Alexander oppugnaturus leucadiam comeatib; habundantem prius castella que ī finio erat cepit omēq; ex hijs leucadiam passus est confugē ut alimenta inter multos celerius assumētur.

Quemadmodum persuadeatur obsidionem permansuram. Capitulum quintum

Clearcus lacedemonius exploratum habens trachas omīa uictui necessaria in mōtes coportasse una quoq; ope substentari qd' crederent cum comeatus inopia recessur per id tempus quo legatos eorum uenturos oppinabatur aliquem ex captiuis in q̄s iussit occidi & mbratim tamq̄ escam inter contubnia distribuit. Traches nichil nō facturum perseuerantiē causa eum credentes qui tam detestabiles

epulas substinuisset experiri indeditionem uene
runt. T. grattus lusitanis dicentibus in .x. anos
cibaria se habere et ideo obsidionem non expauescere
in .x. inquit anno nos capiam. Qua voce perteriti lu
sitani quamuis instructi commeatibus statim se dedide
runt

Torquato grecam urbem oppugnanti cum di
ceretur iuuentutem ibi studiose iaculis et sa
gittis exerceri pluris eam inquit prope diem uendam.

De destructione presidiorum hostium capitulum .vi.

Scipio hannibale in affricam reuerso cum plura
oppida que ratio illi in potestate redigenda
dictabat firmis presidiis diuerse partis obtineret
subinde aliquam manum summittebat ad infestanda
ea nouissime etiam tamquam direpturus ciuitates ade
rat deinde simulato metu refugiebat

Annibal ratus ueram trepidationem de
ductis undique presidiis tamquam de summa rerum
decertaturus insequi cepit. Ita consequutus scipio quod
petierat nudatas propugnatoribus urbes per
maxinissam inuadas cepit. P. cornelius sci
pio intellecta difficultate expugnandi delminium
quia omni concursu defendebatur aggredi alia oppi
da cepit & euocatis ad sua defendenda singulis
delminum uacuatam auxiliis cepit

UVA.BHSC

p yrrus epirotarum rex aduersus Illiricos cum
ciuitatem que caput gentis erat redigere
in potestatem suam vellet eius ceteras vrbes desperatione
petere cepit consecutusque est ut hostes velut fiducia
satis munite vrbis eius ad tutelam aliarum dela
berentur. Quo facto reuocatis ipse rursus omnibus
suis uacuam eam defensoribus cepit

Cornelius rufinus consul cum aliquanto tempore
chrotonam oppidum frustra obsedisset quod
inexpugnabile faciebat assumpta in presidium lucta
norum manum simulauit se cepto desistere captiuum
deinde magno premio sollicitatum misit coronam
qui tamquam ex custodia effugisset persuasit discessisse
Romanos id uerum chrotonienses arbitrati dimi
serunt auxilia destitutique propugnatoribus inopinati
et inualidi capti sunt.

m ago dux carthaginensium uicto gneo pisone
et in quadam turre circumsepto suspicatus ve
tura et per fugam misit qui persuaderet appropin
quantibus captum iam pisonem qua ratione deterruit
eis reliqua uictoriam consumauit

a lchibiades in sicilia cum syracusanos capere
uellet ex cathetensibus apud quos tunc ex
ercitum continebat quedam exploratum solertiam sui
misit syracusanis is cum in publicam consilium

UVA.BHSC

introductus persuasit infestissimos esse cathenienses athemensibus et si adiuvarentur a siracusanis futuris ut in opprimerent eos et althibiadem quare adducti siracusani universis viribus cathanam petituri processerunt relicta ipsorum urbe quam a tergo adortus althibiades desolatam ut sperauerat afflixit // Celeonimus athemensis crezemos qui presidio graterum tuebantur aggressus tela cum in quibus scriptum erat venisse se ad liberandam eorum rem publicam intra muros iecit et in eodem tempore captivos quosdam conciliatos sibi remisit qui graterum detractarent per hoc consilium sedictione intestina apud obsessos conciliata admoto exercitu potitus est civitate. De fluminum diverticulis et vitiis aquarum capitulum vii.

Servilius si saurim // opidum flumine exquo hostes aquabantur adverso ad deditionem siti compulit. G. Cesar in gallia cadurcorum civitatem amne et fontibus habundantem ad inopiam aque redegit cum fontes cumulis avertisset et fluminis usum per sagittarios arcuisset // Q. metellus in hispania citeriore in castra hostium humili loco posita fluminum ex superiore parte immisit et subita inundatione turbatos per dispositos in hoc ipsum insidiatores cecidit // Alexander apud bibilo //

UVA.BHSC

nam que mediã flumine eufrate diuidebatur fossam
pit et aggerem instituit ut in usum eius existima
rent hostes egeri terra atque ita subito flumine a
uerso per alueum qui siccatus ingressum pre
bebat urbem intrauit. Hamilcar aduersus e
osdem babilonios eodem eufrate auerso idem
fecisse dicitur. Clistenes sicionius ductu aquarũ
in opidum cirseorum ferentem rupit mox affectis
siti restituit aquam elleboro corruptam qua
usos profluuio uentris deficiens cepit

De immittendo obsessis pauore Capitulũ viij.

Phillipus cum trinasum castellum nulla
ui capere posset terram ante ipsos muros
egessit simulauitque agi cuniculum castellani qua
subrutos se extimauerant dederunt. Pelopidas
thebanus magna cum duo oppida simul oppugna
turus non tam ita longo spatio distantia quo te
pore ad alterum eorum exercitum admonebat pre
cepit ut ex composito ab alijs castris. iiij. equites
coronati notabili alacritate uelut uictoriam nu
ciantes uenirent ad cuius simulationem curarent ut
silua que in medio erat incenderetur prebitura
speciẽ urbis ardentis. Preterea quosdam cap
tiuorum habitu eodem iussit perduci qua assue
ratione perterriti qui obsidebantur dũ in parte.

UVA.BHSC

iam se superatos existimant deserevunt. Cyrus rex p
sarum inclusis sardibus creso qua preruptus mos nul
lum aditum pstabat admenia malos eqtis altitudi
nem iugi surexit quibus simulacra hoim armata psici
habitus imposuerat noctuqz eos admouit. Cum p.a
luce ex alta pte muros aggressus ubi orto sole simula
cra illa armatorum refulgentia habitum refulxerunt
oppidani captam urbem atergo credentes et ob hoc in
fugam dilapsi uictoriam hostibus concesserunt.

De irruptioe ex diuersa pte qª expectamus Caplm. viij.

Scipio apud cartagmem subdiscessum mari
timi estus sequutus deum ut dicebat ducē
non expectabatur irrupit

Fabius maximus cunctatoris filius apud ar
pos presidio hannibalis occupatos conside
rato situ urbis sexcentos misit milites obscura nocte
qui per munitam coruqz minus frequentem opidi
partem scalis euecti in murum portas reuellerūt
Hij adiuti decidentur aquarum sono qui operis
strepitum obscurabat iussa peragunt. Ipse dato si
gno ab alia parte aggressus cepit arpos

Marius bello iugurtino apud flumen
mulucham cū oppugnaret castellum in
monte saxeo situm qd una et angusta semita ad
hibetur cetera parte uelut consulto precipiti inciato

UVA.BHSC

sibi per ligurem quemdam ex auxiliis gregalem
militem qui forte aquatum progressus dum
per saxa montis cocleas legit ad summa pervenerat
eripi posse in castellum paucos centuriones quibus
perfortissimos cum velocissimis militibus eneato
res immiscuerat iussit capite pedibusque nudis
ut prospectus nisusque per saxa facilior foret
scutis armisque a tergo aptatis. Hii ligure duce
telis et clavis quibus castenses nitebantur adiuti in
ad posteriora ob id vacua defensoribus castelli per
venissent continuo et tumultuari ubi praeceptum erat
ceperunt. Ad quod constitutum marius constantius ad
ortatus suos acrius instare castellanos cepit quos ab
imbelli multitudine suorum revocatos tamquam capti
a tergo essent insecutus castellum cepit. Cornelius
rufinus consul plura sardinie cepit opida dum firmis
simas partes copiarum noctu exposuit quibus precipie
bat delitescerent operirenturque tempus quo ipse na
vis appelleret. Occurrentibus deinde advenienti
hostibus et ab ipso per simulationem fuge longius
ad persequendum avocatis illi in relictam ab hiis urbem
impetum fecerunt

P ericles atheniensium cum oppugnaret quan
dam civitatem magno consensu defenden
tium tutam nocte ab ea parte murorum que mari

adiacebat classicum tam clamoremque tolli iussit hos
tes penetratum illa in oppidum rati reliquerunt
portas per quas pericles destitutas presidio irrupit

Alchibiades dux atheniensium ciuitatem
oppugnande eius causa nocte improuisus ac
cessit ex diuersa parte menium cornicines canere
iussit sufficere propugnatorum murorum poterant
ad id latus a quo solo pertemptari putabant con
fluerent qua non obsistebatur muros transcendit

Trasibulus dux milesiorum ut portum sicionorum
occuparet a terra subinde oppidanos temptauit
& illo quo lacessebantur conuersis hostibus classe
inspectata portum cepit

Phillippus in obsidione cuiusdam maritime
urbis binas naues procul a conspectu
contabulauit superstruxitque eis turres aliis deinde
turribus adortus a terra dum ibi propugnato
res distringit turrita naues a mari applicuit
& qua non resistabatur subiit muros. Pericles
pennosorum castellum oppugnaturus in quod duo
omnino erant accessus alterum muniri instituit
Castellani securiores ab altera parte facti eam so
lam quam muniri uidebant custodire ceperunt
pericles preparatis pontibus et iniectis super fossa
qua non cauebatur subiit castellum. Antiochus

UVA.BHSC

aduersus ephesios rodijs quos in auxilijs habebat pre
cepit ut nocte portum cum magno strepitu inuaderet
ad quam partem cum multitudine cum tumultu decurre
re nudatis defensore alijs munitionibus ipse aduerso
aggressus ciuitatem cepit. De disponendis insidijs
quas eliciantur obsessi Capitulum .x.

Cato in conspectu lacetanorum quos obsidebat
reliquis suorum summotis suessanos quosdam
ex auxiliaribus maxime inbelles aggredi menia iussit
hos cum facta eruptione lacetani facile aduertisset
et fugientis cupide insecuti essent illis quos occulta
uerat his cohortis oppidum cepit

Scipio in sardinia cuiusdam ciuitatis parte in
litum relicta oppugnatione quam instruxerat speciem
fugientis prestitit, insecutisque temere opidanis per
eos quos in proximos occultauerat opidum inuasit.
Hanibal cum obsideret ciuitatem hiemetam castra sua
capi de industria passus est iussis recedere penis
tamquam preualeret hostis. Quo euentu hiemartis ita de
ceptis ut gaudio impulsi relicta urbe procurrerent
ad punicum uallum. Hannibal uacuam urbem per
eos quos in sidijs ad hanc ipsam occasionem posuerat
cepit. Idem ut sagutinos eliceret rara acie ad mu
ros ascendens ad primam eruptionem oppidanorum simu
lata fuga cessit interposito que exercitu ab opido interclusos

asius hostes in medio trucidavit. Hamilco cartha ginensis apud aggrigentum iuxta oppidum pte topiarum in insidiis posuit precipitque hiis ut processisset oppidanis lingua humida incederent. deinde cum reliqua parte exercitus luce adeliciendos hostes progressus simulata fuga persequentes oppidanos longius cedendo protraxit. insidiatores prope menia nupcitum igne acerbis subiecerunt unde obortum contemplati fumum aggentini incensam ciuitatem suam existimarent defendenda eque eius gra dum trepide returrunt obviis eis qui insidiati iuxta muros erant et atgo instantibus quos psecuti fuerant in medio trucidati sunt

Iriarus disposito per occulta milite paucos misit qui abigerent pecora scorbigensium ad que illi uendicanda cum frequentes prosequerentur deducti in insidias cesique sunt

Cordisti equites cum eractea eduarum prius presidio prepositus esset lucullus pecora abigere simulantes prouocauerunt eruptionem fugam deinde mentiti sequentem lucullum in insidias deduxerunt et ottigentos milites occiderunt

Chares dux atheniensium ciuitatem aggressurus litori oppositam post promotoria occulte hita classe enavibus uelocissima preter hostium

UVA.BHSC

presidia ire iussit / Qua visa cum oīa navigia q̄ pro custodia portus agebant ad persequendam evolassent chares in indefensum portum cum reliqua classe invectus etiam civitatē occupavit

Archa dux penoꝝ in sicilia lilibeum nris terra mariq; obsidentib; partem classis sue armatam iussit ostendi // ad cui9 conspectum cū evolassent nri in reliquis quas in occulto tenue rat navibus lilibeum portum occupavit /

De simulatione regressus capl̄m .xi.

Cormon dux atheniensium cum depopu latus esset agros calchidensiū legatis coꝝ de ea re querentib; benigne rn̄dit et nocte qua dimissurus erat illos finxit lr̄as sibi supervenisse civium suorū propter quas redeundū fieret ac paulum ingressus dimisit legatos hys oīa tuta et abysse formonem renūciantibus calchidenses spe et oblate humanitatis et abducti exercitus re missa urbis custodia cum ↄfestim formon reuer tisset prohibere in expectatum vim nō potuerūt

// Egesilaus dux lacedemonorū cū focenses obsideret et intellexisset ꝑe eos qui tūc p̄sidio illis erant iam gravari belli incomodo paulu lum regressus tamq̄ ad alios actus liberam recedendi occasionem hys dedit non multo post

milite reducto destitutos forenses superauit. Al
chibiades aduersus yeanticos qui se membz con
tinebat insidias disposuit et simulato regressu in
cautos repressit. Ex contrario circa tutelam obses
sorum & de exercitanda cura suorū Caplm̄ . xii.

Iriatus cum triduu it discedens confecisset
illud vno die remensus securos se gobrite
sos sacrificio tum maxīe occupatos oppressit. Epam
mondas in maritima cum lacedemonias in sub
sidium hosti uenisse animaduerteret ratus posse
lacedemonem occupari si clam illo profectus eēt
nocte crebros ignes fieri iussit ut spem remanē
di occultaret pfectom. Sed a transfuga pditus
assecuto exercitu lacedemoniorū itinere quidem
quo sptam petebat destitit. Idem tamē consiliū
conuertit ad mantinenses. Eque enim ignibz
factis lacedemonas quasi maneret frustratus
p lx. milia passuum mantinam reuertit eam
qz auxilio destitutam occupauit

De exercitanda cura suorum Caplm̄ xiij.

Alchibiades athenis ciuitate sua lacedemonijs
obsessa ueritus negligentia uigilū deum
tiauit. Hijs qui stationibus erant obseruarent lume
qđ nocte ostensurꝰ esset ex arce & ad aspectum eiꝰ
ipi quoqz lumina attollerent in quo mune qui

UVA.BHSC

cessasset penam passurum; Dum sollicite expectatur signum ducis per uigilatum ab omnibus et suspecte noctis periculum euitatum est.

Phicrates atheniensium cum presidio chorintum teneret & sub aduentum hostium ipse uigilias circuiret uigilem quem dormientem uiderat transfixit cuspide Quod factum quibusdam tanquam seuius increpantibus qualem inueni inquit talem dimisi. Epaminondas thebanus idem fecisse dicitur.

De emittendo et recipiendo nuncio capl. xiiij

Romani obsessi in capitolio ad camillum ab exilio implorandum miserunt pontium cominium. Qui ut stationes gallorum falleret per saxa tarpeia dimissus transnato tiberi uehios peruenit & perpetrata legatione similiter ad suos rediit

Campani diligentes romanis a quibus obsessi erant custodias agentibus quendam pro transfuga subornatum miserunt qui occultata baltheo epistolam inuenta est effugiendi causa occasione ad penos pertulit. Venatione quoque & pecoribus quidam insuerunt litteras membranis inuidatas. Aliqui et iumentorum in aduersam partem infulserunt dum stationes transeunt nonnulli.

UVA.BHSC

interiora uaginarum inscripserunt

Luculus ciziccenos a mitridate obsessos ut cer
tiores aduentus sui faceret cum presidijs hos
tium teneretur introitus urbis, qui unus et angusto
ponte modico insulam continenti iungit. Militem e
suis nandi et nautice artis peritum iussit insiden
tem duobus inflatis utribus litteras insutas
habentibus, quos ab inferiore parte duabus regulis
int se distantibus coniunxerat ire vij. millia passuum
traiectum. Quod ita perite gregalis fecit ut cru
ribus velut gubernaculis dimissis cursum di
rigeret et procul uidentibus qui in statione erant
marine speciem bellue deciperet. Hircius consul ad
decimum brutum qui mutine ab antonio obside
batur litteras subinde misit plumbo scriptas quibus
ad brachium religatis, milites scutenam amnem
transnabant. Idem columbis quas inclusas ante te
nebris et fame affecerat epistolas seta ad collum re
ligabat easque propinquo in quantum poterat menibus
loco emittebat ille lucis cibique auide altissima edi
ficiorum petentes excipiebantur a bruto qui eo modo
de omnibus rebus certior fiebat utique postquam disposito
quibusdam locis cibo columbas illuc deuolare in
stituerat. De introducendis auxilijs & com
meatibus suggerendis. Capitulum. xv.

UVA.BHSC

Bello ciuili cum ategua urbis in hispania pom
peianarum partium obsideretur maurus in
terim rex tamquam cesarianus tribuni cornicularius
uigiles quosdam excitauit ex quibus aliquos cum
tantis constantia fallatie seu per medias cesaris co
pias presidium pompeij transduxit. Hannibale
obsidente casilinum romani farinam dolijs secunda
aqua uulturni fluminis demittebant ut ab ob
sessis exciperetur. Quibus cum abiecta per me
dium amne cathena hannibal obstitisset nuces
sparsere que cum aqua ferente ad oppidum de
fluerent eo commeatu sociorum necessitatem suste
tauerunt. Hircius mutinensibus obsessis ab an
thonio salem quo maxime indigebant cupis con
ditum per amnem scultennam intromisit. Idem
pecora .i. pecudes per secunda aqua demisit que excepta sus
tentauerunt necessariorum inopiam

Romani cum a gallis capitolium obsiderentur
in extrema iam fame panem in hostem iacta
uerunt consecutique ut abundare commeatibus uide
rentur obsidione donec camillus subueniret tolle
rauerunt. Athenienses aduersus lacedemonios
idem fecisse dicuntur. Hij qui ab hannibale cas
silini obsidebantur ad extremam famem peruenisse
crediti cum etiam herbas alimentis eorum hannibal

UVA.BHSC

arato loco qui erat inter castra ipsius et menia proprer semina et preparatum locum fecerunt construi ut habere viderentur quo victum substentarent usque ad fatorum proventum. Quemadmodum efficiatur ut habundare videantur que deerunt Capitulum .xvi..

Aliqui ex mariana clade cum obsiderentur quia desiti frumento videbantur horrea tota nocte circumduxerunt. captivos deinde precisis manibus dimiserunt. Hii circumsedentibus suis persuaserunt ne spem mature expugnationis reponerent in fame. Romanorum quibus ingens alimentorum copia superesset. Traces in arduo monte obsessi in quem hostibus accessus non erat collato viritim exiguo tritico aut caseo speraverunt ut in hostium presidia pecora referta frumento foras miserunt quibus exceptis et occisis que cum frumenti vestigia in visceribus eorum apparuerunt opinatus hostis magnam vim tritici superesse eis qui inde etiam pecora pascerent recessit ab assidione. Carsibius dux mulesimorum cum longa obsidione milites sui augentur abaliare qui sperabat eos ad deditionem fame posse compelli sub adventu legatorum alianis frumentum omne in forum exponere iussit et quamvis sub id tempus institutis per totam urbem epulas instituit atque ita persuasit hosti sic esse ipsis copias quibus diuturna

sustinuerent obsidionem. Qua ratione proditoribus & transfugis occurratur Capitulum .xvii.

Onsul marcellus cognito consilio bathenolam qui corrumpere ad defectionem plures studebat hannibali gratificabatur quod illius beneficio curatus inter canenses saucius ex captiuitate remissus ad suos erat quia interficere eum ne supplicio eius reliquos concitaret nolanos non audebat arcessitum ad se allocutus est dicens fortissimum militem eum esse antea ignorasset ortatus est quod ut secum moraret[ur] & super verborum honorem equo quoque donauit. Qua benignitate non illius tantum fidem sed etiam populariorum qui ex illo pendebantur sibi obligauit

Milchar dux penorum cum frequenter auxiliares galli ad romanos transirent ex consuetudine ut socii exciperentur fidelissimos subornauit ad simulandam transitionem qui romanos excipiendorum causa eorum progressos ceciderunt que solertia amilcari non tantum ad presentem profecit successum sed in posterum prestitit ut Romanis veri quoque transfuge forent suspecti

ymo carthaginensium imperator in Sicilia cum comperisset gallorum mercenariorum circiter iiii^or milia conspirasse ad transfugiendum ad romanos quod aliquot mensium mercedes non

UVA.BHSC

receperant, animadvertere autem in eos non aude
ret metu seditionis promisit prolationis iniuria
liberalitate pensaturum. Quo nomine gratias agentibus
gallis per tempus ydoneum dato pollicitis fide
lissimum dispensatorem ad octacilium consulem
misit qui tamquam rationibus interversis transfugisset nun
tiavit nocte proxima gallorum quattuor milia que
predatum forent missa posse excipi. Octacilius
nec statim credidit transfuge nec tamen rem spernenda
ratus disposuit in insidiis lectissima manum suorum
ab ea galli excepti dupliciter hanonis consilio satisfecerunt
& romanos ceciderunt & ipsi omnes interfecti sunt

h annibal simili consilio se a transfugis ultus est
Nam cum aliquos ex militibus suis sciret
transisse proxima nocte nec ignoraret explorato
res hostium in castris suis esse palam pronuntiavit
non debere transfugas vocari sollicitissimos milites
qui ipsius iussu exierunt ad excipienda hostium con
silia. auditis que pronunciavit retulerunt explo
ratores ad suos. Tunc comprehensi a romanis trans
fuge & amputatis manibus remissi sunt

Isodotus cum presidio amphipolim tueretur
et duo milia tracum suspecta haberet que vide
bantur urbem direptura mentitus est paucas hos
tium naves proximo litori applicuisse easque diripi

UVA.BHSC

posse qua spe· stimulatos tracos emisit ac deinde clau
sis portis nō recepit/· De eruptionibus caplm̄ xviij·

Omam qui in presidio panormitanorum
erant uenientem ad obsidionē hasdrubalē
raros ex industria in muris posuerūt defensores
quorū paucitate ɔtempta cum ī cautus muris suc
cederet hasdrubal eruptione facta ceciderūt eum
Emilius paulus ū uniuersis liguribz ī proinso ad
ortus in castra eius simulato timore militem diu
continuit deīn iam fatigato hoste· iiij· portis eruptiōe
facta strauit cepitq; ligures

Clasius prefē romanorum arcem tharētinorū
tenens misit ad hasdrubalē legatos uti abire
sibi incolumī liceret· Ea simulatiōe ad securitatem
perductum hostem eruptiōe facta cecidit/· Gn̄· pom
peius circūsessos ad dirrachium nō tm̄ obsidione li
berauit suos uerum etiam post eruptionē quam
oportuno loco tempore fecerat cesarem ad castellū
quod duplici munitione instructum erat aude ir
rumpentem exterior ipē circūfusus corona obligauit
ut ille inter eos quos obsidebat et eos qui extra circū
uenerant medius nō leue periculum ac detrimētū
sensit· Flauius fimbria in asya apud ydumatū
aduersum filium mitridatis brachijs alatere duc
tis deinde fossa in fronte ɔtrusa quietum ī uallo

tenuit

tenuit militem donec hostilis equitatus intraret angustias iniminentorum. Tunc eruptione facta vi milia eorum cecidit. Cesar in gallia deletis abambrone rege liturii sabini et cotte legatorum copiis cum a quinto cicerone qui et ipse obpugnabatur certior factus, cum duabus legionibus adventaret, quasi hostibus metum simulavit militesque in castris que amphora solito industria fecerat tenuit. Galli presumpta iam victoria velut predam castrorum tendentes fossas implere et vallum detrahere ceperunt. Qua re prelio aptatos. cesar emisso repente undique milite trucidavit

[T]iturius sabinus adversus gallorum amplum exercitum continendo milite intra munimenta prestitit eis suspicionem metuendi cuius augende causa profugam misit qui affirmaret exercitum Romanum in desperatione esse ac de fuga cogitare. Barbari oblata victorie spe concitati lignis sarmentisque se oneraverunt quibus fossas complerent ingentique cursu nostra castra in colle posita petierunt. Unde in eos titurius universas immisit copias multisque gallorum cesis plurimos in deditione accepit

[A]sculani oppugnaturi oppidum pompeii cum paucos senes egros in muris ostendisset

ob id secutos. Romanos eruptiõe facta fugauerūt
Numantini obsessi ne pro uallo quidem in
struxerunt aciem adeo quoque se continuerunt
ut ipso lenati fiducia fieret stalis opidum
aggrediendi. Quo deinde suspirante insidias
quia nec tuc quidē obsistebatur at suos reuo
cante eruptione fcã aduersos et descendentis
adorti sunt. De constantia obsessorum capl. xix.

Omani assidente menibus hannibale osten
tande fiducie grã supplementū exercitibus
quos in hispania habebant diuersa porta miserūt
dem agrum in quo castra hanibal habebat
defuncto forte dño uenalem ad id pretium
licendo produxerūt quo is ager ante bellum uene
rat. Hij dum ab hannibale obsiderentur capuã
obsidebant decreuerantque ne nisi capta ea reuoca
retur inde exercitus

Explicit liber Tertius. Incipit quartus

ulta lectione conquisitis strategema
tibus et non exiguo scrupulo digestis
ut promissus trium librorum imple
rem si modo impleui hic exibebo ea
que parum apte discriptioni priorum ad
spem alligata subici uidebantur et erūt exempla
potius strategicon quã stragemata que idcirco

UVA.BHSC

separaui qr quamus clara diuerse erant sibe ne si q forte in aliqua ex hys incidissent similitudine in ducti pretermissa opinarentur et sane uelut residua expediendi causa fiunt in qua et ipse ordinem per spec seruare conabor // Incipiunt Rubrice quarti libri

// De disciplina
// De effectu discipline
// De continentia
// De iusticia
// De constancia
// De effectu et moderatione
// De uariys consilys

De disciplina Capitulum primum

cipio ad inminaciam corruptum sup iorum ducum socordia exercitum correxit dimisso i gente lixarum numero redactis ad minus cotidia na exercitatione militibus quibz cum frequens mun geret ut portare complurium dierum cibaria impa bat ita ut frigora & imbres pati uada flumin pedibus trahire assuesceret miles exprobante subinde imperatore timiditatem & ignaviam frangente delicationis usus ac parum necessaria expeditioni vasa ferri prohibuit quod maxime notabi liter accidit gaio memmio tribuno cui dixisse traditur. Scipio michi paulisper tibi et rei publice

UVA.BHSC

semper neq̃ eris

Metellus bello iugurtino similiter lap
sam militum disciplinam pari seueritate
restituit cum insuper prohibuisset alia carne quam
assa elissa ne milites uti. Pirrus delectori suo
fertur dixisse. tu grandes elige ego fortes eos
reddam

flacco & Gn. uarrone consulibus milites
primo iureiurando facti sunt antea enim
sacramento tantummodo a tribunis rogabantur ceterum
ipsi inter se coniurabant se fuge atque formidinis
causa non habituros neque ex ordine recessuros
nisi teli petendi feriendi ue hostis aut ciuis ser
uandi causa

cipio affricanus cum ornatum scuti elega
tius cuiusdam uidisset dixit non mirari
se quod tanta cura ornasset in quo plus presidii quam
in gladio haberet

hillippus cum primum exercitum constitueret
uehiculorum usum omnibus interdixit equi
tibus non amplius quam singulos lixones habere per
misit peditibus autem denis singulos qui molas &
funes ferrent in estiua exeuntibus triginta dierum
farinam collo portare imparauit

Marius recidendorum impedimentorum

grā quibus maxīe exercitus agm̄ onerat̄ur uasa et
cibaria militis in fasciculos aptatis furcis imposuit
sub quibus et habile onus et facilis requies esset. Vn̄
et in prouerbium tractatum est mulimariam

Theogenes athenensis cum exercitum mega
ram duceret petentibus ordines respondit
ibi se daturum. deinde clam equites premisit eos(que)
hostium spē impetum in socios torquere iussit quo
facto cum habebat tanq(uam) ab hostium incursu pre
parentur p(er)misit ita ordinari aciem ut quo quis
uoluisset loco consisteret. Et ignauissimus quis(que) retro
se dedisset strenui autem in fronte p(ro)siluissent ut
quem(que) inuenerat stantem ita ad ordines inde ac
pro(u)exit

Lisander lacedemonius egressum uia quēda
castigabat cui dicenti ad nullius rei ra
pinam se ab agmine recessisse respondit ne speciē
quidem rapturi prebeas. uolo

Antigonus cum filium suum audisset diuertisse
in eius domum cui tres filie insignes spē
essent. Audio inquit fili anguste habitare te plu
ribus dn̄is domū possidentib(us) hospitiū laxius ac
cipe. Iussoq(ue) commigrare edixit Ne quis minor
.l. annos natus hospitio uirie familias uteretur

Metellus consul q(uam)uis nulla lege impediretur

UVA.BHSC

qui filium gubernalem [?] potuum heret maluit tamen cum in ordinem here

Rutilius consul cum secundum leges in contubernio suo habere posset filium in legionem militem fecit.

Scaurus filium quod in saltu tridentino loco hostibus cesserat in conspectum suum venire vetuit adolescens verecundia ignominie pressus mortem sibi conscivit. Castra antiquitus romani ceterique gentes passim per corpora cohortium velut in mapalia constituere soliti erant cum solos urbium muros nosset antiquitas. Pirrus epirotarum rex primus totum exercitum sub eodem vallo continere instituit. Romani deinde victo eo in campis arusinis circa urbem beneventum castris eius potiti et ordinatione notata paulatim ad hanc usque metationem que nunc effecta est pervenerunt

Nasica in hibernis quamvis classis usus non esset necessarius ne tamen desidia milites corrumperentur aut potius licentia sociis iniuria inferretur naves edificare instituit. M. cato memorie tradidit in furto comprehensis inter commilitones dextras esse precisas aut si levius animadvertere voluissent in principiis sanguinem missum.

UVA.BHSC

learcus dux lacedemoniorum exercitu dice
bat imperatorem potius quam hostem me
tui debere significans eos qui in prelio dubiam
mortem pertimuissent certum si deseruissent manere
supplicium

pij claudij sententia senatus. eos qui a pirro
rege epirotarum capti & postea remissi erant equites ad pedites
vallum iussis tendere donec hostium spolia sin
guli referrent

redigit pedites ad le
armaturam oībz extra

Ntilius crassus consul eos qui ab hannibale
subiugum missi redierant tendere extra
iussit ut ī muniti assuescerent periculis et adversus
hostes audentiores fierent

Cornelio nasica & decimo iunio consulibz
qui exercitum deseruerant dapnati virgis
cesi publice venierunt

Omitius corbulo in armenia duas alas et
tres cohortes que ad castellum initio hos
tibus cesserant extra vallum iussit tendere donec
assiduo labore et prosperis excursionibus ignomi
niam //

urelius corta consul. cum ad opus equites
necessitate cogente iussisset accedere eorum
q3 pars detractasset imperium questus apud cen
sores effecit ut notarentur a patribus deinde opti

UVA.BHSC

mut ne eis preterita era prodeirent. Tribuni quo
qz plebis de eadem re ad pplm̄ pertulerunt omniumqz
consensu stabilita disciplina est

Metellus macedonicus in hispania .v. co
hortes que hostibus cessarant testamentū
facere iussas ad locū recupandū remisit minatus
non nisi post victoriam receptum iri

Valerio consuli senatus precepit exercitum
ad sirim victum ducere sirinum ibiqz castra
munire et hiemez sub tentoriis exigere. Senatꝰ
cum turpit fugati eius milites essent decreuit
ne auxilia ei submittentur n̄ captis

iis legionibus que punico bello. militiam
detractauerant in Siciliam velut relegati
p. vii. annos ordeum ex senatus consulto datum
est. L. piso .c. titium pfectum cohortis q loco
fugitiuus cessat cincto tege priso soluta tunica
nudis pedibus in principiis cotidie stare dum
uigiles uenirent iussit omniis et balneo absti
nere. Silla cohortem et centuriones quorum
stationes hostis prupat galeatos et discinctos
pstare inprincipiis iussit

Domitius corbulo in armenia emilio ruffo
prefecto equitum qui hostibz cessat et parū
instructam armis alam hebuit uestimenta p lictore

UVA.BHSC

scindit eidemq; ut erat fedato hitu p stare infra
pys donec mitterentur imparavit

Tilius regulus cum ex sannio in luceriam
transgrederetur exercitusq; eius obviis
hostibus adversus esset opposita cohorte iussit fu
gientes pro desertoribus cedi

Cotta consul in Sicilia in valerium nobile
tribunu militum exgente valeria virgis
animadvertit // Idem. P. aurelium sangnie sibi
iunctum quem obsidioni lippararum ipse ad auspicia
repetenda messariaz transiturus prefecerat cum
agg incensus et capta castra essent virgis cesum
in numerum gregalium peditum referri et muni
ibz fungi iussit

Vlius flactus censor fulvium fre; suum
quia legione in qua tribunus militu erat in
iussu consulis dimiserat senatu movit // M. Cato
ab hostili litore in quo aliquot dies manserat cum
ter dato profectionis signo classem solvisset et relic
tus e militibus quidam voce et gestu ex
postularet ubi tolleretur circumacta ad litus universa
classe comprehensum supplicio affici iussit et quem
occisum circumacta ad litus universa classe cophensu
supplicio affici iussit, & quem occisum p ignominia
hostes fuerat exemplo potius impendit

UVA.BHSC

Ppius claudius ex hys que loco cesserant decimu quemqz militem forte ductum fuste percussit//.
Fabius rullus consul ex duabus legionibz q loco cesserant // sorte ductos in 9spectu militum securi ꝑcussit ·1· consit
Quirius ternos excenturiis quorum statio ab hoste ꝑ rupta erat securi ꝑcussit
Antonius cum agg· ab hostibus incensus eet ex hys qui in opere fuerant duarum cohortiu militem deciauit et in singulos ex hys centuriones animaduertit legatum cu ignominia dimisit reliqs ex legione ordeum dari iussit // In legione q regium oppidum in iussu ducis diruerat animaduersum est ita ut ms^{or} milia tradita custodie necarentur / ꝑtea Senatus cautum est neqꝫ ex eis sepeliri uel lugere fas eet.

Papirius cursur dictator fabium rutiliu magrm equitum qd aduersum dictu eius quamus prosꝑe pugnauerat uirgis poposit cesum securi percussuru nec 9templationi aut precibus militu cessit animaduersione. Eumqz perfugiente romai persecutus est nec ibi quidem remisso prius supplicij metu quam ad genua eius et fabius cum patre prouolueretur et ꝑit senatus ac populus rogarent

Aulus cu impioso postea cognomine fuit fi

UVA.BHSC

lium q contra edictum patris cum hoste pugnaue
rat quamuis uictorem in conspectu exercitus cesum
securi percussit
Aulus filius exercitu perse aduersus patre
seditionem parentem negauit tanti esse que
piam ut per illum disciplina corrumperetur et obti
nuit ut ipsum punire pateretur
Fabius maximus transfugarum dextras
precidit. M. curio bello dardanico circa
darachium cum ex . v. legionibus una seditione facta
militiam detractasset secuturam que se temeritatem
ducis in expeditione asperam et insidiosam ne
gasset . iiij. legiones eduxit armatas et consistere or
dinibus detectis armis uelut in acie iussit. Post
hec seditiosam legionem inhermem procedere
distinctamque in conspectu armati exercitus stramenta
coegit secare. Postremo autem die similiter
fossam distinctos milites facere nullisque precibus
legionis impetrari ab eo potuit ne signa eius
submitteret nomenque aboleret / milites autem in
supplementum ceterarum legionum distribueret /.
N. Fuluio Apio claudio consul. milites ex pugn
cannensi in Siciliam a Senatu relegati pos
tulauerunt a consule. M. marcello ut in prelium
ducerentur ille senatum consuluit senatus negau.

UVA.BHSC

sibi placere qnncti hijs rem p. quam deseruissent mar
cello tu permisit facere q uideretur dum neque's eor
innumere uacaret neue q pmiu ferret aut i italia
reportaretur dum peni in ea fuissent

Saluator consularis dampnatus est a pplo
q predam non equaliter diuiserit militib
Cum aliguribus in prelio quintus petilius consul
interfectus est decreuit senatus ut ea legio in cui
acie consul inffectus esset tota insequens referretur
stipendiu ei annuum no daretur era readerentur

De effectu disciplne. Capitulum Secundum

Ruti et cassij exercitus memorie proditu est
bello ciuili cum uia p macedonia it faceret
priorq brutus ad fluuium in quo ponte iungi o
portebat peruenisset cassij tame exercitum & in efficien
do ponte et in maturando transitu precessisse qui
uigor disciplne efficeret ne solum i opibus uerum
et i suma belli pstarent cassiam brucianos.

Marius cum facultate eligendi exercitus
heret ex duobus qui sub rutilo & qui sub
metello ac postea subst meruerant rutilianum
quemdam minorem quem certioris disciplne
arbitralitur preoptauit

Micius corbulo duabus legionibus &
paucissimus auxilijs disciplna correctis

UVA.BHSC

parthos sustinuit

lexander macedo .xl. hominu᷑ iam a philippo
patre discipline assuefactis orbem aggressus
innumeras hostiu᷑ copias uicit

yrus bello aduersus p᷑sas xiiij. milibus
armatorum in mensas difficultates supa
uit. // Epamiuodas dux thebanoru᷑ quatuor milib;
homi᷑ ex quibz. ccco. tm᷑ equites erant lacedemonior᷑
exercitum xxiiij. milium peditum equitu᷑ mille .dc.
uicit. // Et xiiij. milibus grecorum qui numeris
in auxilijs Ciri aduersus arta xerxem fuit C.
barbarorum prelio supata sunt // Eadem grecor᷑
prelio xiiij. milia amissis duabus reddita sui cura
uni ex corpore suo xenofonti atheniensi demadata
p᷑inqua et ignota loca incolumia reuersa sunt

erxes a .ccc. lacedemoniorum ad ter
mophilas uexatus cum uix eos confecisset
hoc se deceptum aiebat q᷑ multos quide᷑ homines
uiros autem discipline tenaces nullos/

De continentia Capitulum Tertium

atonem uino eodem quo remiges contentus
fuisse traditur // Fabricius cum timeas le
gatus epirotar᷑ gra᷑ pondus auri dono ei daret
no᷑ accepto eo dixit malle se habentibz imparare
q᷑ habere/

UVA.BHSC

Tilius regulus cum summis rebus prefuisset adeo pauper fuit ut se coniugem liberos q3 tol leraret agello qui colebatur per vnu villicum. Cui9 audita morte scripsit senatu de successore des titutis rebus obitu sui necessaria esse presentiam suam

N. Scipio post res p̄spe in hispania gestas in suma pauptate decessit ne ea quide relicta pecunia que sufficeret in dotem feminaru quas ab inopiam publice dotauit senatus

Idem p̄stiterunt athenienses filijs aristidis post amplissimarum rerum administrationem maxia pauptate īuicētur

annibal surgē de nocte solitus ante nocte non requiescebat crepusculo demum ad ce nam uocabat neq3 amplius quam duobus lect discūbebatur apud eū. Idem cū sub hasdruba le impatore militaret plurimq3 sup nuda humū sagulo tectus somnos capiebat

miliam̄u scipionem traditur in itinere cum amicis ambulantē accepto pane uesci solitum. Idem et de alexandro macedone dici

Massinissam nonagesimum etatis annū agentem meridie ante tabernaculum stantem uel ambulantem cape solitos cibos legim9

UVA.BHSC

Curius cu͂ uictis ab eo sabinus ex. s. c. s.
amplearetur ei modus agri que co͂summati
milites accipiebant gregaliu͂ portione co͂tentus fuit
malum ciuem dicens cui no͂ esset idem q̄ ceteris sat

Niuerso quoq̧ exercitui notabilis sepe co
tinentia fuit sicut eius qui sub marcho scauro
meruit. Namq̧ memorie tradidit scaurus po
miferam arborem quam in pede castrorum fue
rat co͂plexus mete postero die abeunte exercitu in
tactis fructibus reliquit

Vsspicijs imperatoris cesaris domiciani au
gusti germanico bello quod iulius ciuilis in
gallia mouerat lingonu͂ opulentissima ciuitas
que ad ciuiles desciuerat cu͂ adueniente exercitu ce
saris populatione timeret quod contra expectacionem
inuiolata nichil ex rebus suis amisisset ad obsequium
redacta. lxx. milia armatoru͂ tradidit. M.

Lummius qui chorinto capta no͂ ytaliam solum
sed etiam prouinciam tabulis statuisq̧ exornauit
adeo nichil ex tantis manubijs in suu͂ conuertit
ut filiam eius inopem senatus ex publico dotaue
runt

De iusticia Capitulum quartum

Camillo faliscos obsidenti ludi magister
liberos faliscorum tamq̄ ambulandi
cu͂ extra murum eductos tradidit dicens repete

UVA.BHSC

dus eis obsidibus necessario ciuitatem inpata fac
turam. Camillus non solum spuit perfidiam sed
et restrictis post terga manibz magistrum uirgis a
gendu ad parentes tradidit pueros adeptus be
neficio uictoriam quam fraude no concupierat
Nam falisci ob hanc iusticiaz sponte ei se dediderut
Ad fabricium ducem romanoru medicus
pirri epirotarum regis peruenit pollicitus
qz est daturu se pirro uenenum si merces sibi in
qua ope ptium foret constitueretur. Quo facino
re fabricius age uictoria suam no arbitratus
regi medicu detexit atqz ea fide meruit ut ad
petendam amiciciaz romanoru cpelleret pirru
De constancia Capitulum Quintum
N. pompeius minantibus directuros pecu
niam militibz que intriupho ferretur sulio
et glaucia cohortantibus ut diuideret eam ne se
ditio fieret affirmauit no triumphaturu se sed po
cius moriturum qua licenciam militu sumberet. Ca
tigatisqz oratione graui laureatos fasces obiecit
ut ab illoru inciperent direptione eaqz inuidia
redegit eos ad modestiam
Cesar seditione in tumultu ciuiliu armoz
ac tam maxie eis tumetibz legione totam
exauctorauit duces seditionis securi percussit mox

eosdem quos exauctorauerat ignominia depre cantes restituit & optimos milites habuit

Postumius consularis cohortatus suos cum interrogatus esset a militibus quid imperaret dixit ut se imitarentur & arrepto signo hostes primus inuasit quem secuti uictoriam adepti sunt

Consul Marcellus cum in manus gallorum imprudens incidisset circumspiciende regionis gratia quo euaderet circa equum in orbem flexit deinde cum omnia esse infesta uidisset precatus deos in medios hostes irrupit. Quibus inopinata audacia perculsis ducem quorum eorum trucidauit atque ubi spes salutis uix superfuerat inde optima retulit spolia

Paulus amisso ad cannas exercitu offerente equum lentulo quo fugeret superesse cladi quamquam non per ipsum contracte noluit sed in eo saxo cui se uulneratus acclinauerat persedit donec ab hostibus oppressus confoderetur

Varro collega eius uel maiore constantia post eandem cladem uixit gratie ei a senatu et populo acte sunt quod non desperasset rem publicam. Non autem uite cupiditate sed rei publice amore se superfuisse reliquo etatis sue tempore approbauit et barbam capillumque submisit et postea nunquam recubans cibum

UVA.BHSC

cepit honores quoque cum ei deferrerentur a
populo renunciavit dicens felicioribus magistrati
bus rei publice opus esse

Empronius tuditanus & M. Octavius
tribuni militum omnibus fusis ad canas
cum in minoribus castris circumsederentur suase
runt commilitonibus ut stringerent gladios & per
hostium presidia erumperent secum. Id sibi
animi esse etiam si neminem ad erumpendum auda
cia fuisset adfirmantes. de cunctantibus .xii. omnino
equitibus vel peditibus qui comitari sustinuerat
repertis incolumes canusium pervenerunt.
C. fonteius crassus in hispania cum tribus hominum
predatum profectus locoque iniquo circumventus
ab hasdrubale ad primos tantum ordines relato con
silio incipiente nocte quo tempore minime ex
pectabatur per stationes erupit

Ecius tribunus militum bello samnitico
consule cornelio iniquis locis deprehen
so ab hostibus suasit ut ad occupandum collem
qui in propinquo erat modicam manum mitteret
seque ducem hys qui mittebantur obtulit ad
vocatus in diversum hostis emisit consulem
decium autem cinxit obseditque. Illas quoque an
gustias nocte eruptione facta cum elucidatus sit

UVA.BHSC

derius incolumis cum militibz consuli accessit. Id e fecit sub atilio calatino consule cui(us) uarie tradit(ur) nomen. Alij tarum nonnulli ceditum conspicum calphurnium flammam nocitatum scripserunt hic cum dimissum in cam vallem videret exercitum cui(us) omnia lata que superiora erant hostis insederat deposposcit et accepit a consule .CCC. milites. Quos ortatus ut uirtute sua exercitum seruarent in mediam uallem decucurrit ad opprimendos eos undique descendit hostis longoqz et aspero prelio veteris occasionem consuli ad extrahendum exercitum dedit

Cesar aduersus germanos & regem ario uistum pugnaturus confusis animis pro contione dixit nullius se eo die opera nisi decime legionis usurum. Quo assecutus est et ut decimani tamqu(am) precipue fortitudinis testimonio gratarentur & ceteri pudore ne penes alios gloria uirtutis esset

Lacedemonius quidam nobilis phillippo denunciante multis se prohibiturum nisi ciuitas sibi traderetur non inquit et pro patria mori non prohibebit

Leonidas lacedemonius cum diceretur persas sagittarum multitudine nubes facturos fertur dixisse melius in umbra pugnabimus

Elius pretor urbanus cui cum ius diceret

picus in capite insedisset & aruspices respondisset
dimissa aue hostium uictoriam fore necata plus Ro
manum superiorem aut celium cum familia periturum
non dubitauit dare peciuam. Qua uero exercitu
uincente ipse cum xiiij. celiis ex eadem familia in
prelio est occisus huic quidem non celium sed le
lium fuisse et lelios non celios perisse creditur

Decius primo pater postea filius in magis
tratu se pro re publica deuouerunt admis
sisque in hostem equis adepti mortem uictoriam
patrie contulerunt

Crassus cum bellum aduersus aristonico
in asia gerens inter elaiam et smirnam
in hostium copias incidisset uiuusque adduceretur
execratus in consule romano captiuitatem uirga
quaque adequum erat usus oculum tractis a quo te
nebatur eruit atque ab eo per dolorem concitato
transuerberatus dedecus seruitutis ut uoluerat
effugit

Cato censorii filius in acie decidente equo
prolapsus cum se recollegisset animad
uertissetque gladium excidisse uagina ueritus ig
nominiam rediit in hostem exceptisque aliquot
uulneribus recuperato deinde gladio reuersus
est ad suos.

UVA.BHSC

Calim apenis obsessi parentes & liberos propter inopiam eiecerunt ipsi coriis madefactis et igne siccatis foliisque arborum & omni genere animalium vitam trahentes .xi. menses obsidione tolleraverunt. Hispani autem fabressense omnia eadem passi sunt nec oppidum herculeio tradiderunt

Assilini hannibale tantam inopiam perpessi sunt ut .C. denariis murem venisse proditum memorie sit eiusque venditorem fame perisse emptorem autem vixisse fidem tamen servare romanis perseveraverunt

Sciam cum oppugnaret mitridates captivos eius urbis produxit ostendit quod obsessis arbitratus futurum ut miseratione suorum compelleret ad deditionem oppidanos. At illi cohortati ad patiendam fortiter mortem captivos servare romanis fidem

Egomenses cum ab anniviatis his liberi & coniuges redderentur perseveraverunt preoptaverunt expectare supplicia pignorum suorum quam a romanis deficere. Numantini ne se dederent fame mori prefixis foribus domuum suarum maluerunt.

De effectu & moderatione capitulum .vi.

Vinitus unitus hortante filio ut locum ydoneum paucorum iactura caperet ius ne quid

UVA.BHSC

tu ex illis paucis

Enophon cum equo ueheretur et pedites iu gum quodam occupare iussisset unum ex eis obmurmurationem qd' diceret facile tam laboriosa sedentes imperare desiluit et gregalem equo imposuit cursu ipse ad destinatum iugum contendens. Cuius facti ruborem cum perpeti miles non posset irridentibus commilitonibus sponte descendit xenophontem uix uniuersi perpulerunt ut concederet equum et laborem suum in necessaria duci munerare uellet

lexander cum hieme duceret exercitum resides ad ignem recognoscere presentes copias cepit. Cumque conspexisset quendam pre exanimatum frigore consedere loco suo iussit dixitque ei. Si in persis natus esses in regia sella sedisse tibi capitale foret in macedonia nato conceditur

iuus augustus vespasianus cum quendam adolescentem honeste natum militie inhabilem angustiarum rei familiaris causa eductum ad longiorem ordinem reiecisset censu constituto honesta missione exactorauit// De variis consiliis.

Esar dicebat idem sibi esse// Capitulum vij.

consilium aduersus hostem quod plerisque medicis contra uicia corporum fame potius quam ferro superandi

// Domicius corbulo dolabra primo hoste uincendum

UVA.BHSC

esse dicebat. Paulus imperatorem senem moribus dice
bat esse oportere significans moderatiora sequenda
consilia.

Scipio affricanus fertur dixisse cum eum parum
quidam pugnatorem dicerent imperatorem
me mater non bellatorem peperit

Marius theutono provocanti eum & postu
lanti ut prodiret respondit si cupidus
mortis esset laqueo eum vitam posse finire. Cum
deinde instaret gladiatorem contempte stature & prope
exacte etatis obiecit ei dixitque si eum superasset cum
victore congressurum

Sertorius experimento didicerat imparem
se universo Romanorum exercitu ut barba
ros quoque inconsulte pugnare deposcentes doceret
adductis in conspectu eorum duobus equis prevalido
altero, altero admodum exili duos admonuit iu
uenes similiter electos robustum & gracilem ac
robustiori imperavit exilis equi universam caudam
abrumpere gracili autem valentioris per partes sin
gulos pilos vellere. Cumque gracili successisset quod im
peratum esset validissimus cum infirmi equi cauda sine
effectu luctaretur. Naturam inquit sertorius
Romanorum virium gracili ante valentioris per
hoc nobis exemplum ostendi milites per insuperabi

UVA.BHSC

les sunt universos aggredientes eosdem lacerabunt
et carpere equi per partes attemptauerit

Valerius leuinus consul cum intra castra sua ex
ploratorem hostium deprehendisset magnaque
copiarum suarum fiducia haberet circumduci eum iussit
terrendi qz hostis causa exercitus suos uidendos spe
culatoribus eorum quotiens uoluissent patere

Cedius primipilaris qui in germania post ua
lerianam cladem obsessis nris praeducere fuit
ueritus ne barbari ligna que congesta erant uallo
admouerent & castra eius incenderent simula
ta lignorum inopia missis undique qui ea furarentur
effecit ut germani universos truncos amolirentur

N Scipio bello nauali amphoras pice et tea
plenas in hostium classem iaculatus e & q̄rum
iactus & pondere foret noxius & diffundendo
que continuerant alimentum praestarent incendio
.// Hannibal regi antiocho monstrauit ut in hostium
classem uascula iacularentur uiperis plena quarum
metu perterriti milites dimicationi & nauticis mi
nisteriis impedirentur. Idem fecit iam cedente
classe sua prusias.// M. porcius cato in classem
hostium cum transiluisset deturbatis ex ea poenis eorumque
armis & insignibus inter suos distributis multas
naues hostium quas sociali habitu fefellerat mersit.

UVA.BHSC

themenses cum sub inde a lacedemoniis infes
tarentur diebus festis quos sacros miner
ue extra urbem celebrabant omni quidem colen
tium imitationem expresserunt armis tamen
et uestem celatis peracto ritu suo non statim athenas
reuersi sed protinus inde raptim acto lacedemonem
uersus agmine eo tempore quo minime tiebantur
agrum hostium quibus subinde prede fuerant ultro
depopulati sunt

Assius onerarias naues non magni ad alios
usus accensas oportuno uento in classem hostium
misit & incendio eam consumpsit. M. liuius fuso
hasdrubalem hortantibus eum quibusdam ut
hostem ad interemtionem persequeretur respondit
aliqui supsint qui de uictoria nostra hostibus nunciet

Cipio affricanus dicere solitus est hosti non
solum dandam esse uiam ad fugiendum sed
etiam muniendum // Pacon atheniensis affirma
uit incolumes futuros hostes si ferrum deponeret
Eisque obsecutis conditionibus uniuersos qui in sagu
lis ferreas fibulas habuissent interfici iussit.

Asdrubal subigens dolum numidarum cum
ingressus fines eorum resistere parantibus
affirmauit ad capiendos se uenisse elephantos
quibus ferax est numidia ut per hoc permitterent

poscentibus premisit et ex ea persuasione animatus ad ortus sub leges redegit

[A]getas lacedemonius ut thebanorum ciuitatem facilius ex inopinato aggrederetur in occulto paratis nauibus tamquam unam omnino haberet triremem ciuibus in eam remiges exercebat. Quodam deinde tempore omnes naues transnauigans immisit et ciuitatibus eorum potitus est

[P]tholomeus aduersus perditam exercitu preualentem ipse in ualidus omne pecudum genus religatis ad tergum que traherent carpentis agendum per paucos curauit equites ipse progressus cum copiis quas habebat effecit ut puluis quem pecora excitauerant spem magni exercitus sequentis moueret cuius in spectione territum uicit hostem.

[I]phicrates atheniensis aduersus thebanos equitatu preualentes pugnaturus in campis suos edocuit manentibus esse spem aliquam salutis cedentibus autem perniciosissimum. Qua ratione confirmatis militibus uictoria consecutus est

[P]innarius in Sicilia presidio hennensi prepositus claues portarum quas penes se habebat reposcentibus hennensibus quos suspectos eos tamquam transitos ad penum pareret habebat petit unius noctis ad delibrationem spacium indicatque

UVA.BHSC

militibus fraude grecorum cum precepisset ut parati pos
tera die signum expectarent prima luce assistentibus
redditurus se claues dixit si idem omnes hennenses
censuissent ob eam causam multitudine hennensium
commorata in theatrum et idem flagitante mani
festa deficiendi uoluntate signo militibus dato uni
uersos hennenses cecidit

Phycrates dux atheniensium classem suam
hostili habitu instruxit. & ad eos quos sus
pectos habebat inuectus cum effuso studio exciperetur
deprehensa eorum perfidia oppidum diri
puit. T. Gracchus cum edixisset futurum ut euolanum
numero fortibus libertatem daret ignauos cru
cibus affigeret. & inde iiii.or milia ex hys qui segnius
pugnauerant metu pene inquemdam munitum
collem coissent misit qui eis dicerent totum sibi exer
citum uolonum uicisse uideri qui hostes fussent et
sic eos et sua fide & ipsorum metu exsolutos recepit

Annibal post prelium quo ingentem cladem
ad trasimenum Romani acceperunt cum vi
milibus hostium et imposita pactione in potestatem
suam redegisset socios latini nominis benigne in ciui
tates suas dimisit dictitans se ytalie liberande
causa bellum gerere eorumque opera aliquot populos inde
dictioni accepit

UVA.BHSC

dgo cum locri obsideretur a Crispino classis
nostre prefecto diffundit ad Romana
castra rumorem hannibalem ceso marcello ad
liberandos obsidione locros venire clam deinde e
quites emissos iussit a montibz qui in conspectu erant
se ostendere. Quo facto effecit ut crispinus han
balem ad esse ratus conscenderet naues & fugeret
cipio emilianus adminiatia oibz no cohor
tibus tm sed centuriis sagittarios & fun
ditores interposuit
elopidas thebanus ad thessalis infugam
cum versus flum inquo tumultuariuz fecerat
pontem libasset ne sequentibz hostibus idem transi
tus maneret nouissimo agmini precepit incende
rent pontem
Omani cum campanis equitibz nullo pares es
sent. Q. Nemius centurio in exercitu fuluij
flacci pro consule excogitauit ut delectos extoto exer
citu qui velocissimi videbantur & medioris statu
re erant par nullis non amplio & galleriolis gla
dijsqz atqz septenis singulos hastis quatriorum
crat pedum armare. eosqz adiunctos equitibus
juberet usqz ad menia prouehi. deinde ibi positis
uris equitibz incipere inter hostium equitatum p
liari. Quo facto vehementer et ipi campani afflicti

UVA.BHSC

sunt & maxime equi eorum quibus turbatis prona inis victoria fuit

Scipio in hidia cum die ac nocte imbre conti nuo vexatum exercitum anthiochi uideret nec homines tantum aut equos deficere uerum etiam artus quoque madentibus neruis inhiles factos exortatus est fratrem ut postero quamvis religioso die committeret prelium quam sententiam secuta victoria est

Atonem uastantem hyspaniam legati legetanorum qui sociorum populus erat adierunt ornauerunt que auxilia. Ille ne abnegato adiutorio socios alienaret ac deducto exercitu uires tertiam partem militum cibaria parare et naues ascendere iussit dato precepto ut cauti retro redirent precedens interim aduentantis auxilio rumor uti legetanos excitauit aios ita hostium consilia decussit

Cesar cum in partibus pompeianis magna equitum Romanorum esset manus ea que armorum scientia milites conficeret ora oculos que eorum gladiis peti iussit et sic aduersam faciem cedere coegit

Acter cum a sempronio graccho collatis signis urgerentur uniuersas copias cinxere plaustris que impleuerant fortissimis viris

UVA.BHSC

muliebri ueste tectis. Sempronium tanquam feminas aduersus audentius ad obsidendos hostis consurgentes hij qui in plaustris erant aggressi fugauerunt

Eumenes cardianus ex successoribus alexandri in castello quodam clausus quod exercere equos non poterat certis cotidie horis suspendebat ut posterioribus pedibus innixi prioribus alleuatis cum naturalem assistendi appetitum consuetudinem ad sudorem usque curia iactarent

Cato pollicentibus barbaris duces itinerum et insuper presidium si magna summa eis promitteretur non dubitauit polliceri quia aut uictoribus ex spolijs hostilibus poterant dare aut interfectis exsoluebatur promisso

Maximus transfugere ad hostes uolentem stantium nobilem clare ope equitem uocari ad se iussit eique excusauit quod inuidia commilitonum uirtutes illius ad id tempus ignorasset. Tum donato ei equo pecuniam insuper largitus obtinuit ut quem ex sua trepidum accensierant lectum dimitteret et ex dubio in reliquum non minus fidelem quam fortem haberet equitem

Phillippus cum audisset picam quendam bonum pugnatorem alienatum sibi quod tres filias inops uix aleret nec a rege adiuuaretur monentibus

UVA.BHSC

quibusdam uti cu[m] caueret quid si inquit partem egram corporis bre[u]em absciderem potius q[uam] curare deinde familiari[ter] secreto electu[m] pic[un]iam accepta diffi cultate necessitatem domesticam pecu[ni]a instruxit ac meliorem feliciorem[que] habuit q[uam] habuerat aut q[uam] ostenderet

Quintius crispinus post infaustam aduer sus penos dimicationem quo collegam marcellum amiserat cum comp[er]isset potitum anulo in terfecti hannibale l[itte]ras circa municipia totius ytalie dimisit ne crederent ep[isto]lis si que marcelli anulis obsignate perferentur. Monitione cons[ul]is cautus ut salpia et alie urbes frustra hannibalis do lis temptarentur

P Ost cannensem cladem perculsis ita romanoru[m] animus ut pars magna reliquaru[m] nobilissimis auctoribus deserende italie iniret consilium. Pu blius scipio addolescens admodum impetu f[a]c[t]o in eo ip[s]o in quo talia agitabatur cetu pronunciauit ma nu sua se interfecturus nisi qui iurasset non esse sibi mentem destituende rei publice. Cumq[ue] ip[s]e p[ri]m[u]s religione tali se obligasset stricto gladio mortem uni ex proximis minatus nisi acciperet sacrame[n] tum illum metu ceteros etiam exemplo coegit ad iurandum.

UVA.BHSC

Olustorum castra cum prope virgulas siluamqz

posita essent camulus ea oia que conceptum ignem usqz i uallum pferre poterant incendit & sic aduersarios exuit castris

Crassus bello sociali eodem mo prope cum co piis omnibus interceptus/. Q. Metellus in his pania castra moturus cum agmine milites conti nerent se intra castra hermocrates eos postero die hilioribus iam suis tradidit bellumqz conficit

Itridates cum ingentem persarum multitu dinem apud maratonam fudisset athenien ses circa gratulationem morantes compulit ut festi narent ad opem urbi ferendam Quam classis psaru petebat Cumqz peruenissetqz ipleset menia arma tis perse rati ingentem esse numeru atheniensiuz et alio milite apud marathona pugnatum alio pro muris suis opponi circumactis ex templo manibus asiam repetierunt

Lysistratus atheniensis cum excepisset ma garensium classem qua illi adeleus i noctu applicuerant ut optas cereris sacro feminas athe niensium raperent/ magnaqz edita cede eorum ultus esset suos eadem que ceperat nauigia athe niensi milite complevit quibusdam matronis habi captiuarum in conspectu locatis qua facie decepti

UVA.BHSC

magarenses tamquam suis et cum successive navigantibus
effuse in hermesque rursus oppressi sunt.

Onon dux atheniensium victa classe persarum
apud insulam cypron milites suos captivis
armis induit & eisdem barbarorum navibus ad
hostem navigavit in pamphiliam apud flumen
eurimedonta persae qui et navigia & habitum sup
stantium agnoscerent nil caverent. Subito itaque op
pressi eodem die & navali & pedestri prelio victi
sunt. Laus deo.

Explicit liber Julij frontini de re militari. deo gratias

BIBLIOTECA DE SANTA CRUZ DE VALLADOLID

UVA.BHSC

UVA.BHSC

157 folios

UVA.BHSC

UVA.BHSC

UVA.BHSC

UVA.BHSC

UVA.BHSC

UVA.BHSC

UVA.BHSC

UVA.BHSC